

DEJINY

2/2023

ISSN 1337-0707

Dejiny 2/2023 – internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove
<http://dejiny.unipo.sk/Blog Posts/dejiny-22023.html>

Dejiny 2/2023 – e-Journal of Institute of History, Faculty of Arts, University of Prešov
in Prešov, <http://dejiny.unipo.sk/Blog Posts/dejiny-22023.html>

Fotografia na obálke: Anton Hričan – Rybár pod Olšavským mostom, 2015

Redakčná rada / Editorial Board:

prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., predseda/chairman (Prešovská univerzita, Prešov)
doc. PaedDr. Patrik Derfiňák, PhD. (Prešovská univerzita, Prešov)
doc. PhDr. Libuša Franková, CSc. (Prešovská univerzita, Prešov)
doc. PhDr. Vladimír Goněc, DrSc. (Masarykova univerzita, Brno)
PhDr. Ivan Halász, PhD. (Maďarská akadémia vied, Budapešť)
doc. PhDr. Ľubica Harbuľová, CSc. (Prešovská univerzita, Prešov)
prof. PhDr. Roman Holec, DrSc. (Univerzita Komenského, Bratislava)
doc. PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD. (Prešovská univerzita, Prešov)
PhDr. Zuzana Kollárová, PhD. (MV SR, Štátny archív Levoča, pobočka Poprad)
doc. PhDr. Peter Kovaľ, PhD. (Prešovská univerzita, Prešov)
doc. Igor Lichtej, CSc. (Užhorodská národná univerzita, Užhorod)
prof. PaedDr. Martin Pekár, PhD. (Univerzita P. J. Šafárika, Košice)
Dr. h. c. Prof. Dr. Karl Schwarz (Universität Wien)
Dr. hab. Krzysztof Strykowski (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań)
prof. PaedDr. Štefan Šutaj, DrSc. (Univerzita P. J. Šafárika, Košice)
prof. Dr. Waclaw Wierzbieniec (Uniwersytet Rzeszów)

Redakcia / Editors:

doc. PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD. (zodpovedná redaktorka/liable editor)
PhDr. Ján Džujko, PhD., doc. PhDr. Peter Kovaľ, PhD., Mgr. Maroš Melichárek, PhD.

Recenzenti čísla:

Doc. PhDr. Monika Bizoňová, PhD., doc. PhDr. Marcela Domenová, PhD.,
doc. PhDr. Ľubica Harbuľová, CSc., doc. PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD.,
doc. PhDr. Peter Kovaľ, PhD., prof. PhDr. Peter Švorc, CSc.

Jazykové korektúry: Mgr. Jozef Jurčišin

Preklady resumé: Mgr. Maroš Melichárek, PhD.

- © Vydáva Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity
s vydavateľstvom UNIVERSUM-EU, spol. s r. o. (www.universum-eu.sk)
a Historickou spoločnosťou kráľovského mesta Prešov
- © Issued by Institute of History, Faculty of Arts, University of Prešov in Prešov
with publishing house UNIVERSUM-EU, spol. s r. o. (www.universum-eu.sk)
and Historical society of royal town Prešov

Prešov 2023
ISSN 1337-0707

OBSAH / CONTENTS

<i>Peter KOVAL</i>	7
Slovo na úvod / Foreword	

ŠTÚDIE / SCIENTIFIC ARTICLES

<i>Júlia KOTRUSOVÁ</i>	10
Valasi na území Jasovského a Turnianskeho panstva v období stredoveku / <i>Wallachians in the territories of Jasov and Turňa dominions during the medieval period</i>	
<i>Patrik DERFIŇÁK</i>	19
Prešovská pobočka Uhorského karpatského spolku v Prešove v rokoch 1905-1908 / <i>The Prešov branch of the Hungarian carpathian association in Prešov from 1905 to 1908</i>	
<i>Klara KOHOUTOVÁ, Lucia HELDÁKOVÁ</i>	35
Selected aspects of socialist everyday life of the labour class in the Czechoslovak cinematography in the second half of the 20 th century / <i>Vybrané aspekty socialistickej každodennosti robotníckej triedy v československej kinematografii druhej polovice 20. storočia</i>	

ĽUDIA A DOBA / PEOPLE AND TIME

<i>Lubica HARBULOVÁ</i>	52
K životnému jubileu Dr.h.c. prof. PhDr. Michala Daniláka, CSc. / <i>To the jubilee of Dr.h.c. prof. PhDr. Michal Danilák, CSc.</i>	

ROZHOVORY / INTERVIEWS

<i>Nadežda JURČIŠINOVÁ</i>	58
Rozhovor s riaditeľkou Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove s doc. Mgr. Annamáriou Kónyovou, PhD. / <i>Interview with director of Institute of History Faculty of Arts University of Prešov doc. Mgr. Annamária Kónyová, PhD.</i>	

PREDSTAVUJEME / WE INTRODUCE

<i>Martin JAVOR</i>	62
Múzeum vystahovalectva z územia Slovenska do Severnej Ameriky – Kasigarda / <i>Museum of emigration from the territory of Slovakia to North America – Kasigarda</i>	

PRIPOMÍNANIE / WE REMEMBER

<i>Nadežda JURČIŠINOVÁ</i>	66
Reakcie slovenských národných činiteľov východného Slovenska na založenie Matice slovenskej pred 160 rokmi / <i>Reactions of Slovak national leaders of eastern Slovakia to the establishment of Matica slovenská 160 years ago</i>	
<i>Nadežda JURČIŠINOVÁ</i>	69
Pred 150 rokmi zomrel evanjelický farár Baltazár Ružiak (1834 – 1873) / <i>An evangelical pastor died 150 years ago - Baltazár Ružiak (1834 – 1873)</i>	
<i>Peter KOVAL</i>	72
Pred 130 rokmi sa narodil nestor slovenskej chirurgie prof. MUDr. Ján Kňazovický / <i>An evangelical pastor died 150 years ago prof. MUDr. Ján Kňazovický</i>	
<i>Peter KOVAL</i>	74
Pred 100 rokmi sa v Abranovciach narodil bývalý emeritný prešovský biskup Ján Hirka / <i>100 years ago, the former bishop emeritus of Prešov, Ján Hirka, was born in Abranovce</i>	

ENCYKLOPÉDIA DEJÍN / ENCYCLOPAEDIA OF HISTORY

<i>Ján DŽUJKO</i>	78
Armáda sv. Kríža (1942 - 1944)	
<i>Ján DŽUJKO</i>	80
Jednota sv. Cyrila a Metoda (1940 - 1944)	

RECENZIE – ANOTÁCIE / REVIEWS – ANNOTATIONS

<i>Libor BERNÁT</i>	84
HRDLIČKA, Jaroslav. <i>Historik František Michálek Bartoš</i> . Praha : L. Marek pro Univerzitu Karlovu v Praze – Husitskou teologickou fakultu, 2023. 432 s. ISBN 978-80-88380-13-9.	
<i>Klaudia SOKOLOVÁ</i>	89
KUŠNÍR, Marcel. <i>V mene kríža</i> . Bratislava : TATRAN, 2023. 208 s. ISBN 978-80-222-1476-6.	
<i>Оксана ІВАНЕНКО</i>	90
ВІДНЯНСЬКИЙ Степан, МАРТИНОВ Андрій. <i>Російсько-українська війна та міжнародне співтовариство: монографія</i> . Київ : Інститут історії України НАН України, 2023. 264 с. ISBN 978-617-14-0096-2.	
<i>Ján DŽUJKO</i>	92
<i>Medziválečná česká a slovenská žurnalistika (1918 – 1938)</i> . Eds. Jana Čeňková, Jan Cebe. Praha : Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2019, 306 s. ISBN 978-80-246-4299-4.	

KRONIKA / CHRONICLE

<i>Anna POLAČKOVÁ</i>	96
Prešovská univerzita otvorila nový akademický rok inauguráciou rektora. Prešov, 19. september 2023 / <i>The University of Prešov opened the new academic year with the inauguration of the rector. Prešov, September 19, 2023</i>	
<i>Mária ONDRIOVÁ</i>	98
Konferencia Status belli – od vojny k mieru (vojna a mier v dejinách, knižnej kultúre a prameňoch). Prešov, 27. – 28. september 2023 / <i>Conference Status belli – from war to peace (war and peace in history, book culture and sources). Prešov, 27. – 28. september 2023</i>	
<i>Ján DŽUJKO</i>	100
Cirkvi a ich vplyv na život periférie štátu v prvej polovici 20. storočia. Prešov, 24. – 25. október 2023 / <i>Churches and their influence on the life of the periphery of the state in the first half of the 20th century. Prešov, 24. – 25. október 2023</i>	
<i>Nadežda JURČIŠINOVÁ</i>	102
Dni Milana Hodžu. Bratislava, 9. november 2023 / <i>Days of Milan Hodža. Bratislava, 9. november 2023</i>	
<i>Peter KOVAL</i>	104
Vedecká konferencia spojivá – prieniky – konfrontácie. Katovice, 7. – 9. november 2023 / <i>Scientific conference binding – penetrations – confrontations. Katowice, 7. – 9. november 2023</i>	
<i>Klaudia SOKOLOVÁ</i>	105
Pramene k dejinám reformácie a rekatolizácie v Uhorsku na pamiatku Antona Verancsicsa. Prešov, 14. – 15. november 2023 / <i>Sources for the history of the Reformation and re-Catholicization in Hungary in memory of Anton Verancsics. Prešov, 14. – 15. november 2023</i>	
<i>Patrik DERFIŇÁK</i>	107
Významné medzníky v dejinách strednej Európy v ranom novoveku. Prešov, 21. november 2023 / <i>Significant landmarks in the history of Central Europe in the early modern period. Prešov, 21. november 2023</i>	
Predstavujeme fotografa / Introducing the photographer: Anton Hričan	110
O AUTOROCH / ABOUT THE AUTHORS	112

Slovo na uvod

Vážení čitatelia!

Druhým tohoročným číslom nášho časopisu sa završuje 18 rokov jeho existencie. Pomyselný vek dospelosti dokazuje jeho vyzretosť pretavenú do pevného miesta medzi historickými periodikami na Slovensku. Tradičné rubriky časopisu Dejiny majú odbornej i laickej verejnosti stále čo ponúknuť a publikované texty domácich a zahraničných autorov nachádzajú ohlas nielen v našom „odľahlejšom“ regióne, ale tiež v širšom geografickom prostredí Slovenska či v zahraničí.

Štruktúra časopisu sa za 18 rokov vyvíjala a ustálila. Aktuálne štúdie a odborné články i rubrika Recenzie – anotácie reflektujú súčasný stav historickej vedy. Priestor je často prenechávaný predstaveniu špecializovaných či s históriou spätých pamäťových inštitúcií. Zároveň časopis ako periodikum Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove si vždy kladie za povinnosť pripomenúť si aktivity jeho členov, ich zapojenosť do vedeckých akcií a v neposlednom rade aj životné jubileá súčasných i bývalých členov inštitútu, ktorí stáli pri jeho zrode či rozvoji.

Aktuálne číslo časopisu sa drží spomínanej tradície a ponúka tri odborné štúdie rozličného obsahového zamerania od výskumu stredovekých panstiev cez spolkovú činnosť v meste Prešov na začiatku 20. storočia až po problematiku československej kinematografie v druhej polovici 20. storočia. Dovoľujeme si upriamiť pozornosť aj na pripomenutie životného jubilea Dr. h. c. prof. Michala Daniláka, CSc., dlhoročného člena nášho inštitútu, ktorý formoval jeho vedecké smerovanie a zároveň pedagogicky ovplyvnil viacerých jeho členov. Jednou z nich bola aj súčasná riaditeľka inštitútu histórie doc. Mgr. Annamária Kónyová, PhD., rozhovor s ňou nájdete rovnako na stránkach tohto čísla časopisu. Štyri odborné publikácie sú predstavené v rubrike Recenzie – anotácie. Kronika prináša informácie o siedmich podujatiach. Upozorňujeme zvlášť na správu z inaugurácie rektora Prešovskej univerzity, ktorým sa opätovne stal náš kolega Dr. h. c. prof. PhDr. Peter Kónya, PhD., a na tri konferencie. Tie sa odohrali na pôde nášho inštitútu, spolupodieľajúceho sa aj na ich organizácii.

Slovo na úvod je písané v čase, keď sa aj našej redakcie dotkla nešťastná tragédia, ku ktorej došlo 21. decembra 2023 na akademickej pôde Karlovej univerzity v Prahe. Aj touto cestou vyjadrujeme úprimnú sústrasť pozostalým obetiam, ako aj celej partnerskej pražskej univerzite.

Peter Koval'

- ◀ *Veža svätého Jakuba (Tour Saint-Jacques) – Paríž, táto 52-metrová okázalá gotická veža bola postavená v rokoch 1509 až 1523 a je jediným pozostatkom kostola Eglise Saint-Jacques-de-la-Boucherie zničeného v roku 1797 počas Francúzskej revolúcie. Na severozápadnom rohu dominuje socha Saint Jacques le Majeur, na ktorej bola v roku 1891 zriadená malá meteorologická stanica. Na rohoch sa objavujú vytesané symboly štyroch evanjelistov (lev, býk, orol a človek). Tieto sochy boli zreštaurované v priebehu minulého storočia. Foto: Lujza Lea Kurimaiová*

RUE
SAINT-ÉTIENNE

ŠTÚDIE

Garáž pre trh Victora Huga a športové centrum – Bordeaux, bola postavená v 60. rokoch 20. storočia architektmi Jeanom Dauriacom a Pierre Laffitte. Dizajnér, umelec a architekt Jean-François Dosso pridal Jaguar. Foto: Lujza Lea Kurimaiová

- ◀ *La Grosse Cloche – Bordeaux, jedna z najstarších zvoníc vo Francúzsku, predtým slúžila ako väzenie. Brána Saint-Éloi postavená v stredoveku, bola kedysi prvkom opevnenia mesta. „Veľký zvon“ nie je originálnym prvkom, bol pridaný až v 16. storočí. Súčasná verzia pochádza z roku 1775. Dnes zvoní každú prvú nedeľu v mesiaci, potom šesťkrát do roka označuje veľké udalosti. Foto: Lujza Lea Kurimaiová*

VALASI NA ÚZEMÍ JASOVSKÉHO A TURNIANSKEHO PANSTVA V OBDOBÍ STREDOVEKU¹

Júlia KOTRUSOVÁ

Abstract: *Wallachians in the territories of Jasov and Turňa dominions during the medieval period.* The contribution focuses on the influence of the Wallachian population in the territories of the Jasov and Turňa dominions during the medieval period. Wallachians, members of a linguistically and ethnically distinctive nationality of Romance origin, began arriving in the territory of Slovakia from the 14th century onwards. Within our territory, they did not constitute a nationally homogeneous group. The common bond among them became their specialized economic activity in pastoralism or cattle breeding, along with the associated distinctive legal status.

Wallachian colonization, or the process of settling the population under Wallachian law, affected many regions within the territory of Slovakia, albeit with varying population densities. Among the peripheral parts of our territory, where settlers under Wallachian law can be found, are the Abov and Turňa counties. In these areas, Wallachian inhabitants can be observed within the dominion of the Premonstratensians in Jasov and the castle dominion of Turňa.

Key words: Wallachians. Colonization. Abov. Turňa. Middle Ages.

Pod termínom Valasi² sa označujú príslušníci rečovo a etnicky osobitej národnosti románskeho pôvodu, ktorá sa konštituovala v 7. – 8. storočí na Balkáne. Toto pô-

1 Príspevok vznikol v rámci projektu VEGA: 1/0626/21 *Horné Uhorsko, špecifický fenomén stredoeurópskeho vývinu v ranom novoveku.*

2 Problematike valašského obyvateľstva na území Slovenska v najstaršom období sa v minulosti venovala pozornosť. Bližšie: KAVULJÁK, Andrej. *Valasi na Slovensku : historicko-etnografická štúdia.* Martin: Matica slovenská, 1933, 39 s.; CHALOUPCEKÝ, Václav. *Valaši na Slovensku.* Praha: Sovanský ústav : Orbis, 1947, 116 s.; VARSÍK, Branislav. *Osídlenie Košickej kotliny III.* Bratislava: Veda, 1977, s. 371-384; RATKOŠ, Peter. Problematika kolonizácie na valašskom práve na území Slovenska. In *Historické štúdie*, roč. 24, 1980, s. 181-224; ŽUDEL, Juraj. Vývoj osídlenia Slovenska od počiatkov valašskej kolonizácie do konca stredoveku. In *Archaeologia historica*, roč. 13, 1988, s. 7-17; ULIČNÝ, Ferdinand. Podiel Rusov, Rusínov na doosídľovaní Slovenska v stredoveku. In *Slavica Slovaca*, roč. 28, 1993, s. 21-29; ULIČNÝ, Ferdinand. Začiatky Rusínov na Slovensku. In CZOPEK, Sylwester (ed.). *Pogranicze etniczne polsko-rusko-slowackie w średniowieczu.* Rzeszów: Muzeum Okręgowe w Rzeszów: Instytut Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, 1996, s. 229-232; BEŇKO, Ján. Doosídľovanie južných (slovenských) karpatských svahov valachmi a ich etnicita. In CZOPEK, Sylwester (ed.). *Pogranicze etniczne polsko-rusko-slowackie w średniowieczu.* Rzeszów: Muzeum Okręgowe w Rzeszów: Instytut Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, 1996, s. 279-289; SOKOLOVSKÝ, Leon. *Správa stredovekej dediny na Slovensku.* Bratislava: Academic Electronic Press, 2002, s. 123-144; RÁBIK, Vladimír. Rusíni a valašské obyvateľstvo na východnom Slovensku v stredo-

vodne pastierske obyvateľstvo sa v dôsledku tlaku mongolských kmeňov už v 11. storočí začalo sťahovať do oblasti Karpát a odtiaľ do Sedmohradska, kde sa objavilo začiatkom 13. storočia. Sedmohradský Fogaraš (Rumunsko) sa stal východiskom pre ďalšiu expanziu Valachov na sever a severozápad. Valasi postupne osídľovali územia dnešnej Zakarpatskej Ukrajiny, Haliče a južného Poľska (Malopoľska) a prenikli až do Sliezska a na severnú Moravu. Svojím južným okrajom tento kolonizačný prúd citeľnejšie zasiahol severovýchodné, stredné a severozápadné Slovensko. Valašské obyvateľstvo počas tohto takmer štyri storočia trvajúceho procesu zmenilo svoj etnický ráz. Západná hranica priameho dosahu pôvodných rumunských pastierov sa tiahla len po riekou Uh na Zakarpatskej Ukrajine. Ďalej pokračovali Valasi ukrajinského (rusínskeho) a neskôr tiež poľského pôvodu. Valasi prichádzajúci na Slovensko neboli už teda národnostne jednotnou skupinou. Spojivom ich spoločného povedomia sa stala skôr výrobná-hospodárska činnosť špecializovaná na pastierstvo, resp. dobytkárstvo a s ňou súvisiace osobitné právne postavenie. Zmiešaný rumunsko-rusínsko-poľský živel, ktorý sa u nás rozšíril v 14. – 16. storočí pod jednotným názvom „Valasi“, sa postupne obohacoval aj o domáci slovenský element. Tak sa vlastne z pôvodného mena valašskej národnosti stalo označenie pre nositeľov valašského práva a pastiersko-dobytkárskeho zamestnania. Valasi prichádzajúci od 14. storočia na územie dnešného Slovenska sa usadzovali predovšetkým v horských oblastiach, ktoré už nevyhovovali poľnohospodárskej výrobe, ale pre pastierstvo, resp. dobytkárstvo boli ešte stále vhodné. Kolonizácia na valašskom práve sa tak stala pokračovaním a zároveň súbežnou s kolonizáciou na zákupnom práve. Obe osídlenia nadobudli viacero podobných znakov s primárnym cieľom zaľudniť spustené a neobývané územia, na ktorých budovali nové zdroje hospodárskych výnosov. Rozhodujúci význam kolonizácie na valašskom práve tkvie v jej ekonomickej rovine.³

Pod valašskou kolonizáciou treba rozumieť proces usadzovania sa obyvateľstva na valašskom práve. Keďže valašská kolonizácia sa dotkla mnohých krajín v oblasti Karpát, na zvýraznenie sociálno-právneho charakteru tohto osídlenia pred etnickým je oprávnenejšie používať termín kolonizácia na valašskom práve.⁴ Charakteristickým znakom obyvateľstva bol chov oviec, na čo využívalo dovtedy nevyužité alebo len málo obhospodávané horské lúky a pasienky. Staršie osídlenie v horských oblastiach sprevádzané kľčovaním lesov zasiahlo hlavne predhoria. Kolonizácia prenikla aj hlboko do hôr. Valašský chov oviec sa na rozdiel od staršieho domáceho ovčiarstva, v ktorom prevažoval záujem o mäso a vlnu, orientoval

veku. In *Historický časopis*, roč. 53, 2005, č. 2, s. 217-242; MAREK, Miloš. *Cudzie etniká na stredovekom Slovensku*. Martin: Matica slovenská, 2006, s. 226-254; MĀRZA, Eva – SYRNÝ, Marek. *Valašská kolonizácia na Slovensku a slovenská kolonizácia v Rumunsku*. Zborník príspevkov z 10. zasadnutia Komisie historikov Slovenska a Rumunska (Banská Bystrica 25. – 27. september 2012). Banská Bystrica: Múzeum Slovenského národného povstania, 2014, 122 s.

3 SOKOLOVSKÝ, Leon. *Správa stredovekej dediny na Slovensku*. Bratislava: Academic Electronic Press, 2002, s. 123-124.

4 RATKOŠ, Peter. Problematika kolonizácie na valašskom práve na území Slovenska. In *Historické štúdie*, roč. 24, 1980, s. 187.

Migrácia valašského obyvateľstva do oblasti Karpát.

na produkciu mlieka a výrobu syra. S kolonizáciou na valašskom práve súvisí aj udomácnenie nového druhu oviec, ktorý bol vhodný pre chov v nepriaznivejších klimatických podmienkach. Okrem ovčiarstva sa toto obyvateľstvo zaoberalo aj pestovaním poľnohospodárskych plodín na horských poliach, uhliarstvom v okolí bankských miest a tiež ťažbou a spracovaním dreva.⁵ Rusínske obyvateľstvo sa vo vzťahu k domácejmu obyvateľstvu vymedzovalo dvoma základnými znakmi, ktorými boli odlišná (nepôvodná) etnicita a príslušnosť k východnému kresťanskému obradu.⁶ Od domáceho obyvateľstva sa odlišovalo svojráznymi životnými podmienkami, ktoré vyplývali predovšetkým z jeho pastiersko-dobytkárskeho zamestnania. Tieto okolnosti, ktoré boli posilnené (pred)uhorskými tradíciami sa stali základom osobitosti právneho postavenia Valachov.⁷

Osídľovanie nášho územia valašským etnikom, ktoré je v historických prameňoch označované ako *Rutheni* prebiehalo do konca stredoveku v troch vlnách. Na národnostnej, sociálno-právnej a náboženskej štruktúre stredovekého Uhorského kráľovstva zanechalo výrazné stopy. Prvá vlna sa obmedzila na východné Slovensko.

5 ŽUDEL, Juraj. Vývoj osídlenia Slovenska od počiatkov valašskej kolonizácie do konca stredoveku. In *Archaeologia historica*, roč. 13, 1988, s. 7-8.

6 RÁBIK, Vladimír. Rusíni a valašské obyvateľstvo na východnom Slovensku v stredoveku. In *Historický časopis*, roč. 53, 2005, č. 2, s. 217.

7 SOKOLOVSKÝ, Leon. *Správa stredovekej dediny na Slovensku*. Bratislava: Academic Electronic Press, 2002, s. 124.

Prví Valasi začali územie dnešného Slovenska osídľovať v 30. rokoch 14. storočia od východu z Užskej stolice (prvá zmienka o Valachoch pochádza z obce Koromľa, ktorá bolo súčasťou panstva Starianskych). Kolonizácia ďalej primárne pokračovala územím Zemplína a Šariša. V 15. storočí sú osadníci s valašským právom doložení už aj na území Gemera, Spiša, Liptova a Oravy. Kolonizácia na valašskom práve dosiahla svoj územný vrchol v Trenčianskej a Zvolenskej stolici, kde však v porovnaní s už zmienenými regiónmi nachádzame oveľa menej lokalít s valašským obyvateľstvom.⁸

Osídlenie na valašskom práve možno na území Slovenska v období stredoveku sledovať v 13 stolicách (z celkového počtu 19). Hustota osídlenia bola v rámci uvedených stolíc rôzna. Menila sa nielen v závislosti od celkového charakteru jednotlivých stolíc, ale aj podľa konkrétnych panstiev a lokalít. Najsilnejšie sa valašský živel prejavil v Gemerí a na oravsko-liptovskom pomedzí. V ostatných stolicách bolo osídlenie Valachov redšie.⁹ K okrajovým častiam nášho územia, kde nachádzame osadníkov na valašskom práve patria Abovská a Turnianska stolica. Hoci sa na území Abovskej stolice v období stredoveku zdržiavalo valašské obyvateľstvo, jeho trvalejšie sídliskové etablovanie tu nemožno dokladovať. Valašské a rusínske obyvateľstvo nachádzame v Košiciach už v 14. storočí. Dosvedčuje to listina pápeža Bonifáca IX. z roku 1402, ktorou udelil odpustky pre pútnikov podľa vzoru chrámov sv. Marka v Benátkach a Porciunkula v Assisi. Pápež v listine zdôraznil, že v košickom chráme už viacerí z Valachov a Rusínov konvertovali na katolícku vieru. Niektorí z takýchto Valachov a Rusínov sa stali aj košickými mešťanmi.¹⁰ Valašské obyvateľstvo prichádzajúce na naše územie vzbudilo pozornosť najmä u feudálov s majetkami v lesnatých horských oblastiach, ktoré pre nich vzhľadom na charakter pôdneho fondu neboli také výnosné. Usadenie sa Valachov na takomto území sľubovalo nový a nezanedbateľný zdroj feudálnej renty.¹¹ Na území Turnianskej stolice medzi takéto oblasti patrilo horné povodie rieky Bodvy (cca 700 m n. m.), kde sa v priebehu 14. storočia sformovala dedina Hačava, ktorá patrila príslušenstvom hradu Turňa, centra rovnomenného panstva. Lokalita sa nachádzala v hornatom a zalesnenom teréne Gemersko-spišského rudohoria. Chotár Hačavy hraničil s územím jasovského prepošstva.

Hradné panstvo Turňa sa vytvorilo z pôvodne kráľovského prédia Turňa, ktorého vznik sa datuje do 12. storočia.¹² Mocenským, správnym a hospodárskym cen-

8 SOKOLOVSKÝ, Leon. *Správa stredovekej dediny na Slovensku*. Bratislava: Academic Electronic Press, 2002, s. 124-125.

9 SOKOLOVSKÝ, Leon. *Správa stredovekej dediny na Slovensku*. Bratislava: Academic Electronic Press, 2002, s. 127.

10 RÁBIK, Vladimír. Rusíni a valašské obyvateľstvo na východnom Slovensku v stredoveku. In *Historický časopis*, roč. 53, 2005, č. 2, s. 240-241; MAREK, Miloš. *Cudzie etniká na stredovekom Slovensku*. Martin: Matica slovenská, 2006, s. 244; VARSÍK, Branislav. *Osídlenie Košickej kotliny III*. Bratislava: Veda, 1977, s. 382.

11 SOKOLOVSKÝ, Leon. *Správa stredovekej dediny na Slovensku*. Bratislava: Academic Electronic Press, 2002, s. 131.

12 KOTRUSOVÁ, Júlia. *Dejiny premonštrátskeho kláštora sv. Jána Krstiteľa v Jase v stredoveku*. Trnava: Typi universitas Tyrnaviensis, 2017, s. 139.

trum panstva sa stal hrad Turna. Rok výstavby hradu ani okolnosti, ktoré k tomu viedli nie sú doteraz objasnené. Archeologický a pamiatkovo-historický výskum hradného objektu dokázal, že niektoré časti hradu pochádzajú už z druhej polovice 13. storočia.¹³ Rozpad kráľovského prédia nastal niekedy za vlády Ladislava IV., keď sa tunajší hrad spolu s príslušenstvom dostali kráľovskou donáciou do vlastníctva šarišského župana Tékuša z rodu Abovcov a jeho potomkov, synov Štefana a Ladislava. V roku 1340 potomkovia oboch Tékušových synov uzavreli pred Jasovským konventom dohodu o deľbe rodových majetkov,¹⁴ podľa ktorej získal turniansky hrad Ján, syn Ladislava. V roku 1357 potomkovia Jána, synovia Ladislav, Egíd a Ján, ktorí používali predikát *de Torna* (Turniansky), dostali od kráľa Ludovíta I. Veľkého povolenie vystavať kdekoľvek na území ich panstva, no najmä v Turni nad Bodvou, drevenú alebo murovanú pevnosť alebo hrad. V skutočnosti išlo iba o prestavbu staršieho kráľovského objektu, ktorá súvisela so zmenou majiteľov hradu a panstva a tým v zadefinovaní vymedzenia svojho spoločenského postavenia v rámci rodovej línie.¹⁵ Po smrti Jána, syna Ladislava z Turne vymrela táto rodová línia potomkov Tékuša po meči a panovník Žigmund Luxemburský v roku 1406 zabil hrad s príslušenstvom ako odúmrf. V roku 1409 sa majiteľmi hradného panstva stali Pavol Pečeneh z Mojzesova a jeho bratranec, hlavný kráľovský pokladník Štefan (šafár), syn Gregora z Branča. Pavol Pečeneh z Mojzesova v roku 1436 zomrel a nezanechal potomkov. Majiteľmi celého panstva sa tak stali Štefan z Branča a jeho synovia Silvester a Vít.¹⁶

Správy o valašskom obyvateľstve na území turnianskeho hradného panstva pochádzajú z prvej polovice 15. storočia. Predpokladáme, že ich príchod na panstvo súvisí s pôsobením turnianskych zemepánov Štefana Šafára z Branča a jeho syna Silvestra, ktorí si ich na svoj majetok zavolali. Historický vývoj ukazuje, že zemepán, resp. jeho kastelán alebo podriadený úradník určoval valašskému lokátorovi územné časti, kde sa Valasi mohli usadzovať. V prípade Valachov usadených na turnianskom panstve išlo o oblasť pri hornom toku Hájskeho potoka, dedinu Hačava, ktorá bola začiatkom 15. storočia vyľudnená.

Hačava (maďarsky Falucska) sa nachádzala na pomedzí hraníc s jasovským prepoštstvom a mestom Smolník. Oblasť bola osídlená nemeckým obyvateľstvom, ktoré sem prišlo zo Smolníka ešte v druhej polovici 14. storočia. Dedina bola založená

13 *Evidencia národných kultúrnych pamiatok na Slovensku – Register nehnuteľných NKP*. Online <https://www.Pamiatky.sk/nkp-a-po/register-po/?inNkp=12113> [29. 11. 2023].

14 Turnianske hradné panstvo sa rozprestieralo na území Turnianskej, Boršodskej, Abovskej, a Gemerskej stolice. Medzi majetky panstva, ktoré sa nachádzali v Turnianskej stolici v tomto období patrili Turna nad Bodvou, *Tomaskey, Háj, *Holmanlosay, Turnianska Nová Ves, Beasacisfala, Dvorníky, Bódvarakó. PITI, Ferenc (ed.). *Anjou-kori oklevéltár*. XXIV (1340). Budapest – Szeged: Szegedi Tudományi Egyetem – Magyar országos Levéltár, 2001, s. 257, č. 564.

15 RÁBIK, Vladimír. Feudálne príjmy Turnianskeho panstva v stredoveku. In LOPATKOVÁ, Zuzana. *Otázky zemepanského hospodárenia a správy v novoveku*. Kraków: Towarzystwo Slowaków w Polsce, Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, 2019, s. 31-33.

16 KOTRUSOVÁ, Júlia. *Dejiny premonštrátskeho kláštora sv. Jána Krstiteľa v Jase v stredoveku*. Trnava: Typi universitas Tyrnaviensis, 2017, s. 140.

na zákupnom práve a obživou prvých osadníkov bolo baníctvo.¹⁷ Impulzom pre vznik nového osídlenia v oblasti bolo rozšírenie chotára Smolníka Karolom Róbertom z Anjou v roku 1332 do vzdialenosti dvoch míľ na všetky strany od mesta. Nový chotár Smolníka sa posunul až do horného povodia rieky Bodva. Takto sa hranice Smolníka dostali do priameho susedstva s turnianskym hradným panstvom. Obyvatelia Smolníka začali zasahovať do oblasti horného toku Hájskeho potoka využívaním lesa pre potreby banskej činnosti. V 80. a začiatkom 90. rokov 14. storočia sa na rúbaniskách začali usádzať noví osadníci, ktorí mali hľadať predovšetkým nové nerastné bohatstvo. Rozpínavosť obyvateľov Smolníka podnietila turnianskych pánov, ktorí dovtedy kvôli nedostupnému hornatému terénu nejavili záujem o túto časť panstva, k obrane svojho územia. Dosvedčuje to aj mandát Žigmunda Luxemburského z roku 1392, ktorým nariaďuje Jurajovi z Turne, aby nebránil mešťanom a hosťom zo Smolníka pri užívaní ich lesov.¹⁸ Napäté pomery a spory o užívanie lesa pravdepodobne viedli nemeckých hostí k opusteniu lokality a v roku 1409 sa Hačava (*Wyfalu alio nomine Bodnarwagasa*) uvádza medzi príslušenstvom turnianskeho hradu ako vyludnená, prázdna (*deserta*).¹⁹ Ide vôbec o prvú písomnú zmienku o obci.

Ďalší vývoj Hačavy bol ovplyvnený spormi turnianskych pánov so zemepánmi v okolí, najmä jasovským prepoštvom a mestom Smolník.²⁰ S uvedeným súvisí aj príchod valašského obyvateľstva v prvej polovici 15. storočia, ktoré predstavovalo dôležitý element vo vývoji sporov.

Vzťahy jasovského prepoštvu a turnianskeho hradného panstva sa narušili v období po vymretí turnianskych pánov v roku 1406.²¹ Noví majitelia panstva Pavol Pečeneh z Mojzesova a jeho bratranec Štefan Šafár z Branča si počínali násilnícky voči prepoštvu a neoprávnene zasahovali do jeho územia. Po tom ako sa po smrti Pavla Pečeneha stal jediným majiteľom panstva Štefan Šafár sa spory o územie s jasovským prepoštvom zintenzívnili. Bol to najmä syn Štefana Šafára Silvester, ktorý vyvolával nezhody s okolitými feudálmi. Na dosiahnutie svojich územných cieľov využíval aj Valachov, ktorých usadil na panstve.

Hradné panstvo Turňa malo s jasovským prepoštvom rozsiahlu západnú hranicu. Ako sused kláštora sa panstvo prvýkrát uvádza v roku 1359, pri príležitosti reambulácie základného kláštorného majetku. Hranicou medzi panstvom a územím kláštora bol Jelení (*Hegyshyg*, 949 m n. m) a Hájsky vrch (*Ayfey*, 892 m n. m).²² Prítom-

17 VARSÍK, Branislav. *Osídlenie Košickej kotliny II*. Bratislava: Slovenská akadémia vied, 1973, s. 279-280. Vlastivedný slovník.

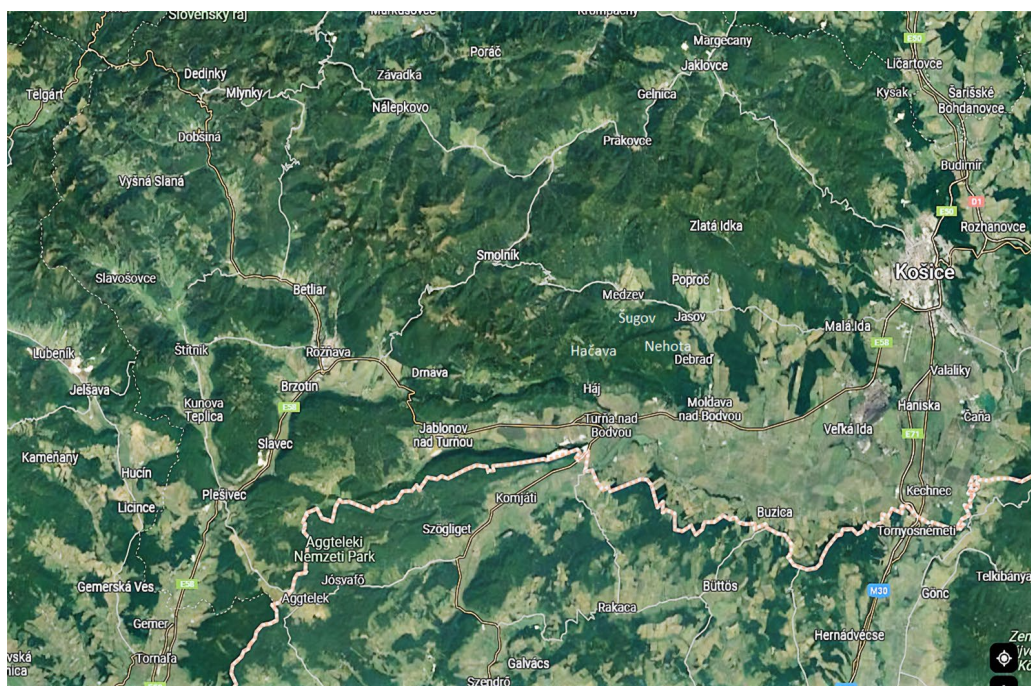
18 BÁRTFAI, Szabó László. *Oklevéltár a gróf Csáky család történetéhez*. 1. kötet, I. rész. Budapest, 1919, s. 166-167; VARSÍK, Branislav. *Osídlenie Košickej kotliny II*. Bratislava: Slovenská akadémia vied, 1973, s. 280.

19 MÁLYUSZ, Elemér. *Zsigmondkori oklevéltár II (1400 – 1410) – második rész (1407 – 1410)*. Budapest: Akadémia kiadó, 1958, s. 213, č. 6636-6637 (ďalej ZsO II/2).

20 KOTRUSOVÁ, Júlia. *Dejiny premonštrátskeho kláštora sv. Jána Krstiteľa v Jase v stredoveku*. Trnava: Typi universitas Tyrnaviensis, 2017, s.

21 Slovenský národný archív (SNA) Bratislava, fond (f.) Konvent premonštrátov v Jasove (KPJ), Elenchus primus diplomatum, fasc. VII, No. 85. ZsO II/2, s. 42, č. 5465.

22 SNA, f. KPJ, Elenchus primus diplomatum, fasc. IV, No. 43A; ŠMILAUER, Vladimír. *Vodopis starého Slovenska*. Bratislava: Učená spoločnosť Šafárikova, s. 187-188.

nosť Valachov na území jasovského prepoštva dosvedčujú najmä listiny o hraničných sporoch s turnianskym hradným panstvom, kde vystupujú ako narušovatelia vlastníckych práv. Hranica medzi panstvami prechádzala hornatým a zalesneným územím. V horských polohách sa naskytovali možnosti posúvať chotáre panstiev na úkor susedného feudálneho panstva. Boli to práve prisťahovalci usadzovaní na valašskom práve, ktorí užívali málo prístupné plochy od jari do neskoréj jesene na pasenie „valaského“ dobytká, a ktorí takto pre vlastnú feudálnu vrchnosť zabezpečovali vlastnícke práva dovtedy neužívaných a odvtedy zväčša sporných navzájom hraničných dolín či hôľ. Pritom treba spomenúť, že Valasi mali právo nosiť zbraň, a preto sa mnohí ako ozbrojenci stali nástrojom feudálnej svojvôle i násilností.²³ Narúšaníu územnej celistvosti jasovského prepoštva sa venuje niekoľko sporových listín. V roku 1436 kapitáni Turnianskeho hradu so svojimi familiármi zničili obnovené hraničné medzníky jasovského kláštora na území Debrade. Okrem toho zaujali kláštorné majere Šugov a Nehota a na lúkach týchto prédií usadili Valachov, ktorí tam dlhší čas pásli stáda, les ustavične vyrubovali a drevo popredali ľuďom z okolitých dedín.²⁴ Ďalej sa z relácie Abovskej stolice z roku 1438 dozvedáme, že koncom marca alebo začiatkom apríla Valasi turnianskeho panstva Gregor Šoltýs a jeho 11 spoločníkov na príkaz svojich pánov zapálili les v chotároch Jasova, Debrade a Medzeva a na lúkach uvedených obcí pásli svoje stáda.²⁵ Pri týchto sporoch sa výslovne neuvádza, že spomínaní Valasi boli z dediny Hačava, no je zjavné, že

23 SOKOLOVSKÝ, Leon. *Správa stredovekej dediny na Slovensku*. Bratislava: Academic Electronic Press, 2002, s. 134.

24 SNA, f. KPJ, fasc. X, No. 162.

25 SNA, f. KPJ, Protocollum primum diplomatum, fasc. X, No. 182, s. 181-182.

aspoň v letných mesiacoch prebývali v chotári Hačavy, lebo len odtiaľ mohli svojimi stádami spásať lúky v spomenutých chotároch jasovského panstva.

Jasovské prepoštvstvo nebolo jediné územie, ktoré turnianski páni narušovali. Z mandátu kráľa Alberta z roku 1439 sa dozvedáme o sťažnosti prísazného mesta Smolník Jána Donela, na Štefana Šafára z Turne, že usadil svojich poddaných, Valachov v ich lesoch a lúkach, kde spôsobili veľké škody.²⁶ Ďalej sa dozvedáme, že aj kráľ Ladislav V. zakázal spomínaným pánom z Turne svojvoľné počínanie voči smolníckym mešťanom.²⁷ Z uvedeného vyplýva, že turnianski páni usadzovali Valachov na svojich majetkoch pri hornom toku Hájskeho potoka a dali tak podnet k novému osídleniu Hačavy, ktorá sa začala zaľudňovať už v 15. storočí.

Valasi známi svojím extenzívnym chovom dobytky spôsobovali veľké škody miestnemu obyvateľstvu vypásaním úrody na poliach, no predovšetkým v lesoch poškodzovaním kôry stromov. Drevo bola v tejto oblasti veľmi žiadúca surovina, keďže tu prebiehala banská činnosť či už zo strany mesta Smolník alebo jasovského prepoštvstva. Pasenie oviec a kôz malo nepriaznivé účinky na kvalitu lesného fondu.

Feudálno-právne vzťahy medzi zemepánom a poddaným na valašskom práve tvoril súbor výsad a služobností, ktoré vychádzali z podmienok života Valachov. Valasi neboli roľníkmi, ale pastiermi-dobytkármí, a preto boli oslobodení od platenia klasických poddanských dávok a povinností. Neboli tiež nútení robotovať na panskom, ale mali brannú povinnosť. Keďže nemali stabilné sídlo, neplatili ani portálnu daň. Valasi východného obradu neodvádzali desiatok pre rímskokatolícku cirkev.²⁸ Keďže dedinu Hačavu obývalo valašské obyvateľstvo, mala na panstve zvláštne postavenie. Špecifické postavenie dediny v rámci panstva dosvedčuje aj majetkový súpis feudálnych príjmov turnianskeho hradného panstva z roku 1497, podľa ktorého jedinou povinnosťou obyvateľov bolo vyplácať desiatok od svojich oviec.²⁹ V 16. storočí sa v Hačave nachádzala gréckokatolícka škola.³⁰

Valasi usadení na majetkoch turnianskeho panstva prenikli aj do sídiel jasovských premonštrátov, avšak v tomto prípade nemožno hovoriť o trvalejšom etablovaní sa na valašskom práve. Listiny, v ktorých sa nachádzajú zmienky o obyvateľoch kláštorných majetkov označovaných termínom „Valach“ a jeho niekoľkých latinských ekvivalentov treba chápať v kontexte, že prebrali spôsob života Valachov, teda išlo prevažne o pastierov oviec a dobytky. Ako príklad uvedieme písomnú

-
- 26 BÁRTFAI, Szabó László. *Oklevéltár a gróf Csáky család történetéhez*. 1. kötet, I. rész. Budapest, 1919, s. 376; VARSÍK, Branislav. *Osídlenie Košickej kotliny II*. Bratislava: Slovenská akadémia vied, 1973, s. 281.
- 27 BÁRTFAI, Szabó László. *Oklevéltár a gróf Csáky család történetéhez*. 1. kötet, I. rész. Budapest, 1919, s. 397, 407; VARSÍK, Branislav. *Osídlenie Košickej kotliny II*. Bratislava: Slovenská akadémia vied, 1973, s. 281.
- 28 SOKOLOVSKÝ, Leon. *Správa stredovekej dediny na Slovensku*. Bratislava: Academic Electronic Press, 2002, s. 132.
- 29 MNL-OL DL 37 169. RÁBIK, Vladimír. Feudálne príjmy Turnianskeho panstva v stredoveku. In LOPATKOVÁ, Zuzana (ed.). *Otázky zemepanského hospodárenia a správy v novoveku*. Kraków: Towarzystwo Słowaków w Polsce, Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, 2019, s. 46.
- 30 BOROVSZKY, Samu – SZIKLAY, János. *Magyarország vármegyéi és városai. Abauj-Torna vármegye és Kassa*. Budapest, 1896, s. 396.

zmienku z roku 1510 o neprávostiach, ktoré konali familiári kastelánov hradu Turňa na území Debrade a Medzeva, kde zahnali stádo oviec na turniansky hrad, ktoré pásol Valach Marek z kláštorného majetku Poproč a pýtali za neho výkupné 150 denárov.³¹ Podobne urbáre jasovského panstva z konca 16. a prvej polovice 17. storočia zaznamenali mená poddaných Rusznak a Valach, avšak ide iba o jednotlivcov.

V závere možno konštatovať, že rusínske a valašské obyvateľstvo sa v rámci vybraných panstiev v období stredoveku etablovalo iba v obci Hačava, ktorá bola súčasťou turnianskeho hradného panstva. Dosvedčujú to písomné zmienky v prameňoch, ktoré poukazujú na majetkové spory panstva s okolitými zemepánmi. Vplyvom rozširujúcej sa banskej činnosti Smolníka (od polovice 14. storočia) prišla Hačava o možnosti hospodárskeho rozvoja, čo zapríčinilo odchod obyvateľstva. Je dôležité podotknúť, že Hačava bola už v 14. storočí osídlená nemeckým obyvateľstvom, ktoré tam preniklo zo Spiša. Kontinuita tohto osídlenia bola narušená a dedina sa vyľudnila. Valašské obyvateľstvo sa do oblasti dostalo v 30. rokoch 15. storočia. Možno konštatovať, že rusínske obyvateľstvo s valašskou sociálno-právnou organizáciou života sa vo svojich počiatkoch v prevažnej miere usídľovalo predovšetkým v starších spustnutých sídliskách, o ktorý je známe, že boli lokované na nemeckom práve. Hačava medzi takéto lokality patrila aj napriek tomu, že stredoveké písomné pramene nešpecifikujú konkrétne sídlo, ktoré by Valasi na turnianskom panstve obývali. Valasi na turnianskom panstve predstavovali počas stredoveku špecifický element, ktorí kasteláni hradu Turňa využívali na dosiahnutie územných cieľov. V novovekom období zaznamenala Hačava nový prílev valašského (rusínskeho) obyvateľstva z gréckokatolíckych dedín zo severu, najmä zo Spiša.

31 SNA, f. KPJ, Elenchus primus diplomatum, fasc. XIV, No. 256.

PREŠOVSKÁ POBOČKA UHORSKÉHO KARPATSKÉHO SPOLKU V ROKOCH 1905 – 1908

Patrik DERFIŇÁK

Abstract: *The Prešov branch of the Hungarian carpathian association in Prešov from 1905 to 1908.* The study is dedicated to the inaugural years of the branch of the Hungarian Carpathian Association in Prešov. It delineates its establishment and the gradual development of its activities. The study highlights the challenges that members had to overcome in building a network of guides, marking trails, installing informational panels, and creating the first tourist maps of the region. An essential objective became the promotion of hiking and nature excursions among primary and secondary schools. Among the foremost challenges was the promotion of the region, a goal pursued by branch members through both periodic and non-periodic publications.

Key words: Hungarian carpathian association. Prešov. Tourist. Nature tourism.

Počiatky organizovanej turistiky, snaha o rozvoj cestovného ruchu a súčasne aj záujem o skúmanie prípadných turistických cieľov najmä v rámci niekdajšieho severovýchodného Uhorska – to všetko sa výraznejšie prejavilo už v druhej polovici 19. storočia. Podobne ako v ostatných častiach Uhorska či dokonca v celej strednej Európe vznikalo i tu postupne viacero turistických spolkov a organizácií.¹ K ich cieľom patrilo nielen propagovanie pobytu v prírode a turistiky, ale tiež príprava vhodných podmienok na túto činnosť. I v tomto smere sa však prejavovali medzi jednotlivými regiónmi značné rozdiely.² V rámci dnešného východného Slovenska to bola predovšetkým oblasť Spiša, ktorá sa už od 60. a 70. rokov 19. storočia rýchlo stala dôležitým centrom rozvoja turistiky a cestovného ruchu. Významným podnetom sa v tomto smere stal stúpajúci záujem o skúmanie a využívanie Vysokých Tatier, ktorý v roku 1873 vyústil do založenia Uhorského karpatského spolku (UKS – Magyar Kárpát Egyesület) s centrom v Kežmarku, resp. neskôr v Spišskej Novej Vsi. Členovia tejto rýchlo sa rozrastajúcej organizácie prejavovali značnú aktivitu a postupne svoju činnosť rozširovali aj do ďalších regiónov.³

- 1 *Magyarország története a 19. században.* Szerkesztette Gergely András. Budapest: OSIRIS KIADÓ, 2005, s. 432-434.
- 2 GREGOROVÁ HRONČEKOVÁ, Bohuslava – HRONČEK, Pavel. *Historicko-geografický prierez vývoja cestovania a cestovného ruchu na príklade Nízkyh Tatier.* Banská Bystrica: Katedra geografie a geológie Fakulty prírodných vied UMB, 2023, s. 167.
- 3 O vzniku a činnosti UKS vzniklo viacero viac či menej rozsiahlych článkov a štúdií, napr. HEFTY, Julius Andreas. *60 Jahre Karpathenverein.* Kesmark, 1933, alebo KOLLÁROVÁ, Zuzana – JANČEKOVÁ, Mária. *500 rokov športu kežmarského.* Kežmarok: JADAQ, 2014. Podrobnejšie sa nielen aktivitám UKS, ale i celkovým zmenám postoja ľudí k turistike a vôbec k prírode v tomto období venuje HOLEC, Roman. *Človek a príroda v „dlhom“ 19. storočí.* Bratislava: Historický ústav SAV, 2014. 341 s.

Koniec 19. a začiatok 20. storočia sa okrem mnohých iných zmien, ktoré sa postupne objavovali v Prešove, niesol aj v znamení rozvoja turistiky a snahy podporovať cestovný ruch. V kruhoch miestnych športových a turistických nadšencov sa však konštatovalo: „Všetci s nadšením hovoríme o peknom okolí nášho mesta, napriek tomu tak málo vyhladávame od mesta vzdialenejšie romantické miesta, pretože nie sú značené cesty a nie je ani taký spolok, ktorý by turistické vychádzky organizoval...“⁴ Toto konštatovanie bolo o to zaujímavejšie, že v okolitých regiónoch sa najmä od obdobia, keď vznikol UKS postupne s väčším či menším úspechom začala rozvíjať organizovaná turistika. Postupne vznikali nové pobočky tejto organizácie, napríklad v Gelnici a Levoči, na Zemplíne, i v rámci Abovskej stolice priamo v Košiciach roku 1885.⁵ Iba na Šariši sa v tomto smere dlho nič nedialo. Na prelome 19. a 20. storočia tu síce vznikla prešovská právnická a teologická pobočka Uhorského turistického spolku (Magyar Túrista – Egyesület Eperjesi Jogász – és Theologus – Osztálya). Táto organizácia si však, ako v podstate vysokoškolský spolok, nekládla za cieľ získať do svojich radov väčší počet členov spomedzi širokej verejnosti.⁶ Napriek tomu myšlienku rozvoja a podpory turistiky jej predstavitelia veľmi úspešne propagovali najmä prostredníctvom verejných prednášok a výletov. Do istej miery tak vlastne pripravili pôdu pre založenie spolku, ktorý by dokázal úspešne osloviť širokú verejnosť. Trvalo pomerne dlho, v podstate až štyri desaťročia, kým sa zo Spiša dostala do Prešova nielen samotná myšlienka, ale aj prvé konkrétne kroky vedúce k založeniu prešovskej pobočky UKS (Magyar Kárpátgyesület Eperjesi Osztálya).

Aktivity vedúce k jej vzniku sa zintenzívnili počas letných mesiacov roku 1905. Vďaka tomu sa koncom septembra toho roku v miestnej tlači objavila aj prvá správa o krokoch vedúcich k založeniu samostatnej miestnej pobočky UKS. Hlavným iniciátorom bol Fridrich Szutórisz, profesor na kolegiálnom vyššom gymnáziu v Prešove.⁷ V období, keď sa objavila správa o tom, že dôjde k založeniu pobočky, mali zakladatelia prihlásených už prvých 66 členov. Autor správy konštatoval: „...bolo by žiadúce, keby sa ich prihlásilo ešte viac – mužov i žien spoločne, pretože je našim spoločným záujmom, aby tento spolok s čo najväčším úspechom mohol plniť svoju úlohu.“⁸ Pre rozvoj turistiky bolo dôležité, že spolok zo svojich prostriedkov plánoval vybudovať nielen priamo v okolí Prešova, ale i na viacerých miestach Šarišskej stolice turistické chodníky k výletným miestam, odpočinkové miesta a útulne. Následne mali jeho členovia organizovať aj spoločné vychádzky. Nielen na najkrajšie miesta v rámci Ša-

4 A Kárpátgyesület Eperjesi Osztálya. In *Eperjesi Lapok*, 30, 1905, č. 39, s. 5.

5 GAŠPAR, Ján a kol. *História turistiky v Košiciach. K 100. výročiu organizovanej turistiky v ČSSR*. Košice: Výbor zväzu turistiky MV ČZTV, 1988, s. 27.

6 A Magyarországi Kárpát – Egyesület Eperjesi Osztálya. In *Eperjesi Lapok*, 30, 1905, č. 42, s. 1.

7 Išlo o zaujímavú a v mnohých smeroch angažovanú osobnosť. Bližšie: DERFIŇÁK, Patrik. Fridrich Szutórisz, neúnavný turista a milovník prírody. In *Osobnosti prešovského školstva v historickom kontexte 17. – prvej polovice 20. storočia. II. = Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens im historischen Kontext des 17. Jahrhunderts bis zur ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts. II.* [elektronický zdroj] : zborník elektronických verzií príspevkov = Sammelband von elektronischer Versionen der Beiträge. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2005, s. 126-135.

8 A Kárpátgyesület Eperjesi Osztálya. In *Eperjesi Lapok*, 30, 1905, č. 39, s. 5.

rišskej stolice, ale aj do Tatier a ďalších známych oblastí Uhorska. Relatívne prístupné členské, ktoré predstavovalo štyri koruny ročne, malo účasť v spolku umožniť početným záujemcom najmä spomedzi príslušníkov stredných vrstiev.

Napriek ambicióznym plánom, ktoré sa spájali s čo najrýchlejším založením pobočky, sa zakladajúce valné zhromaždenie nakoniec uskutočnilo až v polovici októbra 1905. Bez ohľadu na isté oneskorenie táto udalosť našla odozvu aj v miestnej tlači. Na jej stránkach sa síce trochu uštipačne konštatovalo, že „až štyridsať rokov bolo potrebných na to, aby aj v Prešove bolo možné úspešne založiť pobočku Uhorského karpatského spolku. Konštatujeme úspešne, pretože už teraz na úplnom začiatku sa pod jeho zástavu prihlásilo stotridsať členov. S toľkými totiž vznikla dnes „Prešovská pobočka““.⁹

Počiatkové nadšenie a veľké plány, ktoré vznik prešovskej pobočky UKS sprádzali, boli celkom prirodzené. Zakladatelia však súčasne za veľkú výhodu považovali skutočnosť, že sa pri rozvoji svojich aktivít mohli oprieť o skúsenosti, ale i odbornú a materiálnu podporu tak stabilnej a solídnej inštitúcie, akou UKS nepochybne bol. Osobitne aj preto, lebo Šarišská stolica, kde mala prešovská pobočka predovšetkým rozvíjať svoju činnosť, patrila z hľadiska turistického k veľmi zaujímavým, rôznorodým a z hľadiska prírodných i historických pamiatok bohatým oblastiam Uhorska. Na druhej strane však išlo o región, ktorý bol z hľadiska turistiky a rozvoja cestovného ruchu stále málo známy a iba v minimálnej miere využívaný.¹⁰ Zakladatelia prešovskej pobočky na svojom úvodnom stretnutí konštatovali: „Tunajšie lesy ešte neboli popretkávané značkovými turistickými chodníkmi, chýbali smerové a informačné tabule, ktoré by nielen cudzincov upozorňovali na tunajšie zaujímavosti a možnosti vychádzok. Faktom zostáva, že sami Prešovčania, ani obyvatelia miest a obcí v Šarišskej stolici v mnohých prípadoch nepoznajú svoje okolie, krásne miesta, ktoré sa nachádzajú neďaleko ich domovov.“¹¹

Predstava, že na vyvolanie záujmu o turistické aktivity nie je potrebné vynaložiť veľa úsilia a stačí ponúknuť verejnosti zaujímavé vychádzky či prednášky, sa ukázala ako veľmi zjednodušená a mylná. Už na zakladajúcom valnom zhromaždení bolo konštatované, že vedenie i samotných členov prešovskej pobočky UKS čakalo v tomto smere veľa práce. Ako predsedajúci viedol toto stretnutie Fridrich Szutórisz. Ten predložil prítomným členom na schválenie stanovú spolku, ale tiež základné ciele, ktorým sa bolo potrebné postupne venovať. K tým najdôležitejším patrilo napríklad spojenie Prešova s niekoľkými turisticky už známymi lokalitami nachádzajúcimi sa na Šariši. Kvôli tomu sa malo pristúpiť k budovaniu značkových turistických chodníkov, odpočívadiel, vyhliadkových veží a útulní. Všetky tieto kroky smerovali k tomu, aby členovia spolku, ale i široká verejnosť mohli ľahšie navštevovať a poznávať prírodu, vybudovať si k nej pozitívny vzťah. Táto snaha sa

9 A Magyarországi Kárpát – Egyesület Eperjesi Osztálya. In *Eperjesi Lapok*, 30, 1905, č. 42, s. 1.

10 Na konci 19. a začiatkom 20. storočia sa objavilo viacero textov i publikácií, ktoré mapovali Šarišskú stolicu a do istej miery ju propagovali. Spomenúť možno napr. *Sárosvármegyei Kalauz. Eperjes Bártfa Kisszeben Szab. Kir. Városok És Sárosvármegye Községeinek Czímtára. Szerkesztette És Kiadta Kósch Árpád. Eperjesen: Kiadta Kósch Árpád, 1903. 183 s.*

11 A Magyarországi Kárpát – Egyesület Eperjesi Osztálya. In *Eperjesi Lapok*, 30, 1905, č. 42, s. 1.

mala podporovať pravidelnými vychádzkami, spoločnými stretnutiami na výletných miestach a organizovaním prednášok a besied.¹²

V zahraničí pôsobilo viac organizácií podobných UKS. O tom s akými výsledkami pracovali najlepšie svedčila ich mnohotisícová členská základňa. Uhorsko a v rámci neho i územie dnešného Slovenska disponovalo množstvom z hľadiska turistiky i rozvoja cestovného ruchu zaujímavých prírodných a historických unikátov. Tie sa usilovali v konkrétnych regiónoch propagovať pobočky UKS. Práve takáto pobočka vznikla v októbri 1905 v Prešove. Jej predsedom sa stal Mátyás Uhlarik. Na jeho návrh zakladajúce valné zhromaždenie za výkonného podpredsedu zvolilo Fridricha Szutórisza. Tajomníkom sa stal Sándor Vöröss, zapisovateľom Antal Mussoni, pokladníkom Ármin Theisz. Súčasne valné zhromaždenie zvolilo aj členov výboru. Stali sa nimi Elek Berzeviczy, Mária Dúzsová, József Faragó, dr. Károly Flórián, dr. Károly Ferbstein, Béla Holénia, Lajos Liptai, Gusztáv Matherny, dr. Mátyás Szlávik, manželka dr. Jánosa Sztehla, János Vujsz a Silárd Zavatzsky.¹³

Členovia UKS okrem viacerých ďalších výhod dostávali za členské poplatky každoročne aj spolkovú ročenku. Aby sa celý proces prijímania nových členov a vyberanie členských poplatkov čo najviac zjednodušil a nevyžadoval si ďalšie náklady, ako napríklad platenie poštovného, vedenie prešovskej pobočky UKS požiadalo všetkých svojich členov, aby potrebný poplatok zaplatili priamo pokladníkovi. Od neho si hneď mohli prevziať aj spomínanú ročenku za rok 1904. Zaujímavým spôsobom sa rozhodli pristupovať k tým, ktorí členské za prvý polrok nezaplatili. K tým mal pokladník poslať mestského sluhu, ktorému museli takíto zábudlivci okrem členského zaplatiť ešte 10 halierov za námahu. Nielen toto, ale aj ďalšie ustanovenia dokumentovali podľa názoru súčasníkov životaschopnosť tohto spolku a jeho úsilie dbať o záujmy všetkých svojich členov.¹⁴ Ďalším z krokov, ktoré to dokazovali bola aj možnosť, na základe ktorej si každý z členov prešovskej pobočky UKS mohol vziať na pripravované vychádzky aj jedného spoločníka spomedzi nečlenov. Takýto účastník, napríklad rodinný príslušník, by zaplatil do spolkovej pokladnice ako poplatok iba jednu korunu ročne.

Vedenie prešovskej pobočky vzalo dôveru, ktorú mu prejavili členovia veľmi vážne. Preto sa Fridrich Szutórisz ako jej oficiálny zástupca zúčastnil už na začiatku decembra 1905 na jesennom zasadnutí ústredného výboru UKS. To sa uskutočnilo pod vedením Aurela Münicha v Spišskej Novej Vsi. Na tomto stretnutí sa okrem ďalšieho zvýšenia počtu členov schválilo aj vylepšenie budovy Karpatského múzea za 21 000 K a doplnenie časti jeho zariadenia za 5 000 K. K úspechom daného roku zaradili tiež zriadenie novej pobočky spolku v Prešove. Priamo na zasadnutí sa dohodlo, že počas zimných mesiacov už členovia prešovskej pobočky, spolu so zástupcami pobočiek v Spišskej Novej Vsi a Levoči, budú organizovať viacero vychádzok do Vysokých Tatier. Tam sa ich členovia mali venovať zimným športom,

12 Alakuló – közgyűlés. In *Eperjesi Lapok*, 30, 1905, č. 43, s. 4.

13 *Sto rokov organizovanej turistiky v regióne Prešov*. Zost. Patrik Derfiňák. Prešov: Regionálna rada KST, 2005, s. 21-22.

14 Ich počet mal byť koncom októbra 1905 podľa uverejnených údajov blízky dvom stovkám. Bližšie: Alakuló – közgyűlés. In *Eperjesi Lapok*, 30, 1905, č. 43, s. 4. Ako sa však neskôr ukázalo, boli tieto informácie príliš optimistické.

resp. zúčastniť sa kvôli zvýšeniu bezpečnosti povinne besedy so skúsenými horskými vodcami.

Na tomto stretnutí ústredného výboru UKS sa konštatovalo aj viacero ďalších skutočností. Odznela tam napríklad informácia, že členovia tohto spolku budú počas letných mesiacov roku 1906 spolupracovať s Vojenským geografickým ústavom vo Viedni pri realizácii nových mapovacích prác. Na ich základe mala koncom roku 1906 vzniknúť aj nová turistická mapa Vysokých Tatier. Spolok disponoval dostatočnými finančnými zdrojmi, keď v jeho pokladnici počas roku 1905 zaevidovali 44 279 K príjmov a iba 25 873 K výdavkov. Preto jeho vedenie prijalo rozhodnutie, že ročenka za rok 1905 bude vydaná v náklade 2 600 exemplárov v maďarskom a 1 600 exemplárov v nemeckom jazyku.¹⁵

V samotnom Prešove sa výbor tunajšej pobočky UKS zišiel na svojom prvom oficiálnom stretnutí 5. decembra 1905, pod vedením predsedu Mátyása Uhlarika. Jeho členovia prerokovali na základe vopred vytvoreného „plánu“ aktivity, ktoré postupne chceli realizovať. Na vedomie zobrali správu podpredsedu, resp. „výkonného predsedu“ Fridricha Szutórisza o zasadaní ústredného výboru UKS. Najviac pozornosti však venovali skutočnosti, že 14. januára 1906 sa mala uskutočniť vychádzka do Starého Smokovca. Jej vedením poverili dr. Károlya Flóriána. Do svojich plánov zahrnuli členovia výboru aj niektoré ďalšie konkrétne kroky. V prvom rade išlo o postavenie smerových informačných tabúľ v niektorých vybraných častiach mesta. Rozhodli o príprave a vydaní turistickej mapy Prešova a jeho okolia. Diskutovalo sa o vyhlásení súťaže, víťaz ktorej by za odmenu navrhol sieť turistických ciest. Pri všetkých týchto aktivitách rozhodol výbor o začatí prípravných prác. Na záver došlo k upresneniu počtu členov prešovskej pobočky UKS, ktorých v deň konania zasadnutia výboru bolo už 143.¹⁶

Záujemcovia o účasť na prvej oficiálnej vychádzke naplánovanej na 14. januára 1906 sa mali hlásiť v obchode Ármína Theisza, kde sa v tomto období nachádzala aj „centrála“ prešovskej pobočky. To však predstavovalo iba jednu z aktivít, ktoré sa postupne rozbiehali. Tesne pred Vianocami roku 1905 sa konečne vďaka ochladeniu malo otvoriť aj prešovské klzisko. Vyhlásil to vtedajší „ľadový majster“ Gusztáv Matherny.¹⁷ On sám bol členom prešovskej pobočky UKS, preto neprekvapuje, že aj ostatní členovia boli vyzvaní, aby pestovali zimné športy. Okrem korčuľovania sa v tom čase ako zdraviu prospešný zimný šport propagoval najmä beh na lyžiach, ktorý sa v Uhorsku postupne udomáčňoval. V rámci UKS sa preto rozbehla iniciatíva smerujúca k propagácii tohto športu. Keďže záujem o tento šport bol čoraz väčší, aj členovia prešovskej pobočky, hneď ako by to dovolilo počasie, sa rozhodli venovať lyžovaniu. Vyskúšať si svoje schopnosti mohli už na prvej pripravovanej

15 A Magyarországi Kárpátgyesület. In *Eperjesi Lapok*, 30, 1905, č. 48, s. 3.

16 Választmány ülés. In *Eperjesi Lapok*, 30, 1905, č. 50, s. 4.

17 Klzisko samotné spravoval Prešovský korčuľarský spolok (Eperjesi Korcsolyázó-egylet) založený v roku 1872. Bližšie: *Sárosvármegyei Kalauz. Eperjes Bártfa Kisszeben Szab. Kir. Városok És Sárosvármegye Községeinek Czímtára. Szerkesztette És Kiadta Kósch Árpád. Eperjesen: Kiadta Kósch Árpád, 1910. s. 111.* Obe organizácie, aj vzhľadom na veľmi podobnú členskú základňu, spočiatku spolupracovali pri podpore pohybu a zdravého životného štýlu.

vychádzke. O lyžovaní, ale aj o ďalších možnostiach športových aktivít v Tatrách sa záujemcovia z Prešova a okolia mohli informovať v obchode Ármína Theisza.¹⁸

V závere roku 1905, po oficiálnom vzniku prešovskej pobočky UKS, tak v meste existovali dve turistické organizácie. Spočiatku bola ešte viditeľnejšia prešovská právnická a teologická pobočka Uhorského turistického spolku. Študenti väčšinou so svojimi profesormi podnikali vychádzky do prírody, spoločenské stretnutia či prednášky, o čom informovali v miestnych periodikách. Aktivity prešovskej pobočky UKS sa v závere roku 1905 obmedzovali skôr na organizačnú prípravu a vytvorenie plánu činnosti. Bolo to celkom prirodzené u začínajúcej organizácie, napriek tomu sa medzi členmi i verejnosťou netrpezlivo očakával skutočný začiatok jej činnosti. Prvým takýmto výstupom mala byť vychádzka do Starého Smokovca v polovici januára 1906. Od jej výsledku dosť záviselo. O aktivity pobočky sa totiž zaujímali aj miestne úrady. Tie okrem možných kultúrnych a politických aspektov jej činnosti sledovali i možný význam pre rozvoj hospodárskeho života. O aktívnom záujme v tomto smere svedčí skutočnosť, že okrem viacerých významných osobností sa za zakladajúceho člena, ktorý ako zápisné vložil 100 K, sa na zasadnutí stoličného výboru 18. decembra 1905 prihlásila aj Šarišská stolica.¹⁹

O tom, aké náročné bolo pripravovať podobné podujatia najmä pre väčší počet účastníkov, svedčia aj zmeny, ktoré v súvislosti s prípravou prvej vychádzky postupne realizovali zástupcovia prešovskej pobočky. Na priaznivé klimatické zmeny vo Vysokých Tatrách a dostatok snehu napríklad reagovalo vedenie košicko-bohumínskej železnice. Od 15. decembra 1905 do 28. februára 1906 totiž medzi Popradom-Veľkou a tatranskou Lomnicou začali premávať dva vlaky (č. 802 a 803). Prvý z nich prichádzal ráno o 9:35 do Tatranskej Lomnice. Druhý odtiaľ odchádzal o 10:35 späť do Popradu-Veľkej. Aj veľké hotely v Starom Smokovci a Tatranskej Lomnici sa otvorili od 1. decembra 1905 a v rámci zimnej sezóny mali ostať otvorené do 1. marca 1906. Pre zimné športy a návštevníkov týchto hôr tak vznikli výborné podmienky. Ponúkli im veľké plochy na korčuľovanie, curling, hokej a tenis, rovnako ako aj potrebnú výbavu. K dispozícii boli cesty a dráhy, ktoré mohli využívať sane so záprahom jedného, dvoch, alebo až štyroch koní. Práve tieto možnosti viedli niektorých členov výboru k myšlienke, usporiadať vychádzku do Vysokých Tatier nie na jeden, ale na dva dni. Nový návrh znel, že začiatok vychádzky by bol 13. januára 1906 ráno o piatej. Predpokladaný návrat by bol druhý deň popoludní.²⁰

Napriek novému návrhu verejnosti bol prezentovaný stále aj pôvodný plán jednodenného výletu. Nakoniec v úplnom závere roku 1905, v silvestrovskom vydaní miestnych novín zverejnili nový program podujatia. Odchod mal byť 14. januára 1906 ráno o piatej hodine, keď odchádzal vlak z Prešova. Príchod do Tatranskej Lomnice bol o 9:35. Po prehliadke Tatranskej Lomnice a Matliarov mal nasledovať o jednej popoludní spoločný obed v hoteli Palota. O pol tretej naplánovali odchod na „nórskych“ saniach tak, aby o dve hodiny stihli olovrant v hoteli Grand v Starom Smokovci. Odtiaľ nasledoval odchod na saniach na železničnú stanicu v Popra-

18 Téli sport. In *Eperjesi Lapok*, 30, 1905, č. 51, s. 5.

19 Vármegyei közgyűlés. In *Eperjesi Lapok*, 30, 1905, č. 52, s. 4.

20 A téli évad a Magas Tátrában. In *Eperjesi Lapok*, 30, 1905, č. 52, s. 5.

de-Veľkej. Tu mali o siedmej hodine podávať večeru, podľa aktuálneho jedálneho lístka. Odchod vlaku z miestnej stanice bol pred deviatou, pričom do Prešova sa výletníci mali vrátiť tesne pred polnocou. Predpokladané náklady na vychádzku boli pomerne vysoké. Okrem zakúpenia cestovného lístka tretej triedy pripadalo na jednu osobu približne 17 korún. Prihlásiť sa bolo možné u pokladníka Ármína Theisza, no najneskôr do 11. januára a záverečnej v jeho obchode. Pri prihlásení bolo potrebné zaplatiť 10 K ako preddavok na objednanie stravy a saní zo záprahom. Kto by sa včas neprihlásil, nemohol počítať s tým, že bude mať zabezpečenú stravu a miesto v saniach. Zaujímavé bolo aj odporúčanie, ktoré smerovali k účastníkom. V rámci oblečenia napríklad mali mať teplé zimné šaty, čiapky aj pre ženy, zimný zvrchník a podľa možnosti primeranú cestovnú bundu aj s vakom na nohy, alebo dekami.²¹

V snahe čo najviac spropagovať prvú pripravovanú vychádzku, ale tiež aktivity prešovskej pobočky UKS sa začiatkom januára 1906 objavili v miestnej tlači propagačné články o Vysokých Tatrách a Starom Smokovci. Jeden z nich napríklad uverejnil ich dlhoročný návštevník profesor Emil Grósz.²² Zaspomínal na obdobie, keď vo Vysokých Tatrách bolo celoročne otvorené iba sanatórium v Novom Smokovci. Počas jedného štvrtstoročia zaznamenali podľa jeho názoru Vysoké Tatry rýchly rozvoj, keď boli postavené viaceré nové hotely: „No zachovali si krištáľovo čisté vody, ozónom presýtený vzduch, nádhernú panorámu i rozsiahle hlboké lesy. Teda to všetko čo ich robí výnimočnými aj pri porovnaní s inými zahraničnými klimatickými centrami.“²³

Hneď od začiatku roku 1906 sa množstvo informácií o činnosti prešovskej pobočky UKS najmä v miestnej tlači výrazne zvýšilo. V prvom rade to súviselo s množstvom technických záležitostí, ktoré bolo potrebné doriešiť. Jednou z nich bola napríklad otázka vystavenia spolkových preukazov. Členovia si v tomto období mohli vybrať z dvoch možností. Tou prvou bol klasický doklad s menom a spolkovou príslušnosťou konkrétnej osoby. Druhou, modernejšou a stále viac využívanou, možnosťou bolo nechať si vystaviť preukaz aj s fotografiou. Pokiaľ mali záujem o druhú možnosť, bolo potrebné jednak zaplatiť osobitný poplatok 20 halierov a jednak nahlásiť to do 15. januára 1906 pokladníkovi, aby mohol v tomto smere začať jednať s centrárou UKS. Rovnako bolo potrebné v priebehu januára nahlásiť aj rodinných príslušníkov, ktorých si členovia plánovali za zvýhodnený jednorokový ročný poplatok brávať so sebou na jednotlivé podujatia, pričom mali nárok na rovnaké výhody ako riadni členovia. Medzi zaujímavé informácie možno zaradiť aj tú, podľa ktorej bola zriadená skupina, kde sa vyučoval a trénoval beh na lyžiach. Tu sa prihlášky prijímali do 8. januára 1906.²⁴

Aj v poradí druhé zasadnutie výboru prešovskej pobočky, ktoré sa pod vedením predsedu Mátyása Uhlarika uskutočnilo 7. januára 1906, venovalo pozornosť už rozbehnutým projektom. Na vytvorenie ohlásených informačných a orientačných tabúl, ktoré mali byť umiestnené v rôznych častiach mesta, výbor vybral spomedzi

21 Tájékosztató. In *Eperjesi Lapok*, 30, 1905, č. 53, s. 5.

22 Prof. MUDr. Emil Grósz (1865 – 1941), lekár, špecialista na očné lekárstvo, tridsať rokov pôsobil na univerzite v Budapešti ako riaditeľ očnej kliniky.

23 GRÓSZ, Emil. Téli élet Tátrafüreden. In *Eperjesi Lapok*, 31, 1906, č. 1, s. 3.

24 A Magyar Kárpátgyesület Eperjesi Osztálya. In *Eperjesi Lapok*, 31, 1906, č. 1, s. 4.

viacerých záujemcov ponuku maliara A. Gratzla. Rozbehli sa tiež jednania o možnosti usporiadania verejnej prednášky Karla Siegmetha, známeho odborníka, ale tiež popularizátora turistiky a speleológie.²⁵ Výbor zobral na vedomie informáciu o príprave turistickej mapy Šarišskej stolice či siete turistických značkových chodníkov. Vypracovaním základných zásad, podľa ktorých sa mali realizovať jednotlivé vychádzky, poverili Antala Mussoniho, úradníka pracujúceho v Prešovskej župnej sporiteľni.

Menej potešujúcu informáciu poskytol výboru pokladník prešovskej pobočky UKS. Na dlho a zložito plánovanú vychádzku do Vysokých Tatier sa nakoniec prihlásilo iba 10 záujemcov. K nim sa mali po príchode do Tatranskej Lomnice pripojiť aj turisti z Levoče a Spišskej Novej Vsi. Ako potešiteľnú naopak hodnotili členovia výboru skutočnosť, že registrácia rodinných príslušníkov jednotlivých členov rýchlo napredovala. Snahou vedenia UKS pritom bolo, aby počet týchto „sympatizantov“ veľmi nezaostával za počtom riadnych členov. Rovnaký postup sa usilovalo uplatňovať aj vedenie prešovskej pobočky, bližšie čísla však predbežne nezverejňovalo.²⁶

S prvou oficiálnou vychádzkou, ktorú pripravila a realizovala prešovská pobočka UKS bolo od začiatku spojených viacerých problémov. Nakoniec ju pripravili ako dvojdňovú akciu. Odchod bol však oproti pôvodnému plánu stanovený na 13. januára na poludnie, vlakom, ktorý z Prešova do Popradu-Veľkej odchádzal o 12:18. Tam prešovských turistov na železničnej stanici čakali sane ťahané štyrmi koňmi, ktoré ich za jeden a pol hodiny dopravili do Starého Smokovca. V tomto kúpeľnom a turistickom centre ich osobne privítal vtedajší riaditeľ klimatických kúpeľov Dezso Reichhart. Po ubytovaní sa už mohli prešovskí turisti naplno venovať v tom čase modernému zimnému športu – sánkovaniu, až kým nenastal čas na olovrant. Následne sa celá skupina vydala na prechádzku do neďalekého Nového Smokovca. Po návrate ich čakala bohatá večera, pozostávajúca zo siedmich chodov. Po nej si krátko odpočinuli v hale hotela, pretože ich čakala ďalšia atrakcia, večerné sánkovanie pod nočnou oblohou až do pol jedenástej.

Druhý deň časť výpravy odišla do Tatranskej Lomnice, zvyšok sa venoval „bobovaníu“. K dispozícii mali dvoje bobových štvormiestnych saní, ktoré vytlačili čo najvyššie. Prvé riadil William Durban Hansen, ktorý tu ako pôvodcom dánsky študent trávil prázdniny. Druhý člen správy kúpeľov v Starom Smokovci. Jazda pomerne prudkým svahom cez Starý Smokovec k popradskej ceste až po lesný porast trvala približne 20 minút. Následne sa prešovskí turisti pešo vrátili do Starého Smokovca a venovali sa sánkovaniu až do obeda. Ten, pozostávajúci zo štyroch chodov, podávali v jedálni hotela. Po obede a vypití čiernej kávy sa opätovne venovali bobom. Odchod pripravili na 16. hodinu, keď opäť sane s konským poťahom odviezli prešovských turistov na stanicu do Popradu-Veľkej. Tam sa ešte navečerali, pretože príchod do Prešova bol až večer po deviatej hodine. Vychádzky sa nakoniec zúčastnilo jedenásť turistov, konkrétne dr. Károly Flórián s manželkou, Irena Klefnerová, dr.

25 Karl Siegmeth (1845 – 1912) bol železničným úradníkom, turistom, speleológom, geológom, ale tiež funkcionárom UKS. Vydal väčší počet publikácií a článkov venovaných najmä turistike a speleológii. Bližšie: GAÁL, Ľudovít – LALKOVIČ, Marcel. Karl Siegmeth and Cave Exploration in Slovakia. In *Slovenský kras*, 37, 1999, Liptovský Mikuláš, s. 37-46.

26 A Magyar Kárpátgyesület Eperjes Osztyála. In *Eperjesi Lapok*, 31, 1906, č. 2, s. 4.

János Sztehló s manželkou, József Uhlarik, Béla Holénia, dr. Tamás Both, Emil Barts, dr. Imre Balpataky a vdova po dr. Vilmosovi Sarudym.²⁷

Dôvodom relatívne nízkej účasti členov prešovskej pobočky bola v prvom rade vysoká cena, ktorá nakoniec dosiahla 32 K na osobu. Negatívne sa však na počte účastníkov podpísali aj viaceré zmeny termínov, resp. dlho trvajúce rozhodovanie, či vychádzka bude trvať jeden alebo dva dni. Do istej miery zohrávali úlohu aj ďalšie povinnosti dr. K. Flóriána, ktorý už 16. januára 1906 prednášal na pozvanie Uhorského turistického spolku (Magyar Túrlista Egyesület) v Budapešti. Úspešné vystúpenie pred množstvom záujemcov nazvané Tatranské obrazy (Tátraí képek) začal priblížením histórie klimatických kúpeľov v Starom Smokovci. Následne sa venoval sánkovaniu ako obľúbenému zimnému športu a priblížil športové možnosti počas zimných mesiacov v Tatranskej Lomnici a Starom Smokovci. Svoj výklad doplnil 50 obrázkami z Vysokých Tatier. Ich autormi bol jednak dr. Ágoston Csatáry z Prešova, jednak László Lévai, riaditeľ vyššej obchodnej školy v Košiciach.²⁸

Propagácia prešovskej pobočky UKS a snaha o spoluprácu s ďalšími organizáciami sa prejavili aj v ďalších oblastiach. Už vo februári 1906 napríklad opäť ponúkla pobočka zo Spišskej Novej Vsi možnosť prešovským turistom podieľať sa na ďalšej, tentokrát jednodennej vychádzke do Vysokých Tatier, pričom odhadované náklady na jednu osobu predstavovali okolo 20 K.²⁹

Rok 1906, ako prvý v rámci činnosti prešovskej pobočky UKS, predstavoval dôležitý odrazový bod. Rýchlo sa ukázalo, že počiatkové optimistické očakávania je potrebné viac priblížiť realite. V tomto smere sa za úspech považovalo napríklad realizovanie 12 vychádzok najmä do blízkeho okolia Prešova. Ukázalo sa, že nákladné výpravy do Vysokých Tatier nie sú pri popularizácii turistiky najlepším lákadlom pre širokú verejnosť. Dôležitá v rámci roku 1906 bola tiež dohoda so zástupcami prešovskej právnickej a teologickej pobočky Uhorského turistického spolku o rozdelení a značkovanie turistických ciest. Úspešne postavili prvé informačné tabule a vznikla aj turistická mapa južnej časti Šarišskej stolice, ktorá vzbudila pozornosť na zasadnutí valného zhromaždenia UKS v Starom Smokovci.³⁰ Naopak menej úspešný bol pokus osloviť viaceré liečebné kúpele, ktoré sa nachádzali na území Šariša so žiadosťami o zľavy pre členov pobočky. A bez výsledku skončila aj súťaž, ktorú vypísali na vypracovanie turistického sprievodcu po Šariši. Ani odmena 200 korún nezabezpečila v tomto prípade úspech. Snaha podporiť vypracovanie textov venovaných poznávaniu šarišského regiónu z turistického hľadiska sa však objavovala aj v nasledujúcich rokoch.³¹

Na základe skúsenosti z prvého roku činnosti sformulovalo vedenie prešovskej pobočky UKS tri základné okruhy činnosti, ktorým v nasledujúcich rokoch chcelo venovať zvýšenú pozornosť. V prvom rade išlo o snahu spolupracovať so školami pri výchove mládeže a o rozšírenie turistiky čo v najväčšej miere medzi verejnosť.

27 A Kárpátgyesület tátraí kirándulása. In *Eperjesi Lapok*, 31, 1906, č. 4, s. 4.

28 Túrlista felolvasás. In *Eperjesi Lapok*, 31, 1906, č. 3, s. 4.

29 A Magyar Kárpátgyesület Iglói Osztálya. In *Eperjesi Lapok*, 31, 1906, č. 6, s. 5.

30 *A Magyarországi Kárpátgyesület évkönyve. XXXIV, 1907.* Szerkesztették Lövy Mór és Nikházi Frigyes. Igló: Egyesület kiadványa, 1907. s. 159.

31 A M. Kárpátgyesület Eperjesi Osztálya. In *Eperjesi Lapok*, 32, 1907, č. 2, s. 5.

Druhou dôležitou oblasťou činnosti sa stalo širšie sprístupnenie Šarišskej stolice z turistického hľadiska. To zahŕňalo nielen vybudovanie siete značkových a upravených trás pre návštevníkov, ale tiež odborné preskúmanie regiónu, vytvorenie podrobných máp a uskutočňovanie propagačných prednášok. Vyvrcholením tohto úsilia sa malo stať vydanie ilustrovaného turistického sprievodcu po Šarišskej stolici. Trefou, nemenej dôležitou aktivitou bola snaha o zvýšenie cudzineckého ruchu v regióne. Okrem Prešova a Bardejova, prípadne viacerých kúpeľných centier sa dôležitými cieľmi turistov mali stať aj Lipovecké údolie s Kamennou babou a jaskyňou či trasa Šindliar – Branisko – Spišské Vlachy.³²

Počet riadnych členov a ich rodinných príslušníkov v prešovskej pobočke dosiahol na konci roku 1906 číslo 243, pričom bola veľká pravdepodobnosť, že postupne sa bude tento stav ďalej zvyšovať. V tomto smere členovia s radosťou vzali na vedomie informácie podpredsedu, že prešovská pobočka získala značnú podporu pre svoju činnosť aj v Bardejove a Sabinove. V Bardejove sa jej priaznivci združili okolo dr. Lea Uhliga, v tom čase poslanca uhorského snemu a vydavateľa miestnych novín. V Sabinove sa jej najvýznamnejším podporovateľom stal Árpád Bánó, tamajší hlavný slúžny.

Prvé riadne valné zhromaždenie prešovskej pobočky UKS, ktoré sa uskutočnilo 6. januára 1907 však nielen hodnotilo už postupne realizované aktivity, ale vytvorilo priestor aj na predstavenie ďalších zámerov do budúcnosti. V tomto smere si napríklad členovia prešovskej pobočky dali na rok 1907 záväzok uskutočniť viaceré práce, napríklad rozšírenie siete turistických chodníkov, pričom na ich začiatku plánovali umiestniť osobitné informačné tabule. Vyrobiť a rozmiestniť sa mali potrebné ukazovatele smeru. Ďalej chceli uskutočniť viacero odborných prednášok, upraviť breh rieky Torysy, aby vznikol vhodný a bezpečný priestor na prechádzky či vytvoriť turistickú mapu horného Šariša. Medzi menšie ale zaujímavé záväzky, najmä z pohľadu samotných Prešovčanov, patrilo vybudovanie šiestich lavičiek na Kalvárii a vrchu sv. Ladislava, ale tiež vytvorenie miestneho turistického centra vybaveného turistickými mapami a odbornou literatúrou, ktoré by mohli členovia pobočky využívať zadarmo.³³ Po tom, čo boli schválené plánované výdavky na rok 1907 došlo aj k rozšíreniu výboru pobočky. Novými členmi sa stali manželka Árpáda Kóscha, dr. Ágoston Csatóry, plukovník Nándor Eckensberger, Lajos Fábry ako zástupca vidieckych oblastí a Veľkého Šariša, Ottó Ludmann, dr. Károly Mikler a János Schönwiesner.

Celkovo úspešný prvý rok činnosti pobočky potvrdil jej životaschopnosť i záujem členov o turistické aktivity všeobecne. Závery, ktoré boli prijaté na prvom riadnom valnom zhromaždení sa hneď prenášali do praxe. Jedným z krokov, ktorý by mal prispieť nielen k lepšiemu poznaniu Šarišskej stolice, ale i jej budúcej propagácii medzi domácimi či zahraničnými turistami sa stalo vypísanie súťaže na vytvorenie textu prednášky, ktorá by neskôr slúžila aj ako podklad pri vytvorení turistického sprievodcu po Šarišskej stolici. Každý, kto by sa do súťaže prihlásil a nemusel to byť

32 *A Magyarországi Kárpátgyesület évkönyve. XXXIV, 1907.* Szerkesztették Lövy Mór és Nikházi Frigyes. Igló: Egyesület kiadványa, 1907, s. 160.

33 *A M. Kárpátgyesület Eperjesi Osztálya.* In *Eperjesi Lapok*, 32, 1907, č. 2, s. 5.

iba člen UKS, musel splniť niekoľko základných podmienok. V prvom rade sa žiadalo, aby text vznikol na základe autorovej osobnej skúsenosti. Mal obsahovať „opis krás“ niektorej zo zaujímavých častí Šariša, významnejšie stavby, kultúrne inštitúcie a zaujímavé staré pamiatky, ľudové zvyky i tradície. Dôležitý bol celkový rozsah prednášky. Tá nesmela presiahnuť limit jednej hodiny, pričom autor k nej mal priložiť najmenej 30 obrázkov, ktorý by bolo možné prezentovať verejnosti a ktoré by úzko súviseli s témou prednášky. O prémii 200 K sa mohli uchádzať iba originálne práce. Aby sa zabezpečila nestrannosť pri posudzovaní jednotlivých príspevkov, mali ich autori vložiť do obálky, na ktorú napísali písacím strojom alebo písmom cudzej osoby adresu prešovskej pobočky a doručili ju najneskôr do 15. septembra 1907.³⁴

Druhý rok činnosti pobočky sa ukázal ako veľmi dôležitý z viacerých dôvodov. Tým najmä navonok často prezentovaným faktom bolo, že záujem verejnosti o rôzne aktivity i počet jej členov neustále stúpal. Ako rovnako dôležité sa ukázalo, že sa darilo naplňať jednotlivé plánované činnosti. Na valnom zhromaždení členov 26. januára 1908, ktoré umožnilo hodnotiť predošlú činnosť pobočky, mohol jej tajomník Sándor Vöröss konštatovať viaceré zaujímavé skutočnosti. Okrem iného, že do súťaže o najlepšiu prednášku či sprievodcu po Šariši prišla iba jedna. Tú po vyhodnotení výborom a čiastočnom prepracovaní, ocenili finančnou prémieou 200 K. Po otvorení obálky sa ukázalo, že jej autorom bol profesor kolegiálneho vyššieho gymnázia Lajos Frenyó.³⁵ Druhá fotografická súťaž zaznamenala oveľa výraznejší ohlas. Zúčastnilo sa jej šesť účastníkov a celkovo 184 súťažných fotografií. Pri nich okrem umeleckej kvality hodnotili predovšetkým ich zaujímavosť z hľadiska turistiky. Z tohto pohľadu tak prvú cenu získal E. Rosenblatt, o druhú sa rozdelili János Schönwiesner a László Holénia. Okrem toho udelili aj tretiu a štvrtú cenu, resp. čestné ocenenia. Fotografie sa mali stať nielen súčasťou programu propagovania turistiky, ale i základnou dokumentáciou pre pripravované vydanie turistického sprievodcu. Na niektoré kritické hlasy, ktoré sa ozvali vo vzťahu k týmto súťažiam, reagoval Fridrich Szutórisz vyhlásením: „Treba ale zdôrazniť, že pobočka sa nechce takýmto spôsobom lacno dostať k fotografiám, ale v súvislosti s turistikou sa usiluje podporiť rozvoj fotografovania.“³⁶ Túto snahu potvrdzovala tiež skutočnosť, že zo súťaží vylúčili skúsených profesionálnych fotografov. Zúčastniť sa ich mohli výlučne amatéri, pritom ich práce boli posudzované veľmi prísne. Prvé dva roky činnosti prešovskej pobočky UKS vyhodnotili ako úspešné. I s pomerne obmedzenými finančnými prostriedkami sa podarilo položiť solídne základy pre rozvoj organizovanej turistiky na území Šarišskej stolice. V nasledujúcich rokoch tak pobočka mohla nielen pokračovať v naplňaní svojich pôvodných zámerov, ale i postupne realizovať nové, náročnejšie úlohy.

Mnohé v tomto smere naznačil záver valného zhromaždenia uskutočneného 26. januára roku 1908. Tu podpredseda Fridrich Szutórisz predstavil prítomným plán činnosti na celý rok 1908. V prvom rade sa malo pokračovať v značkovaní turistických chodníkov, umiestňovaní informačných a smerových tabúl i organizovaní

34 Pályázati hirdetés. In *Eperjesi Lapok*, 32, 1907, č. 2, s. 5.

35 VASILOVÁ, Darina. *Prešovské kolégium potiského dištriktu evanjelickej cirkvi a. v. (1850 – 1918)*. Prešov: UNIVERSUM, 2008, s. 231.

36 A M. Kárpátegyesület Eperjesi osztálya. In *Eperjesi Lapok*, 33, 1908, č. 5, s. 4.

vychádzok. Medzi nové aktivity patrilo aj vyhlásenie ďalšej fotografickej súťaže, zameranej na poznávanie najmä oblastí severného Šariša. Fotografie sa mali stať nielen súčasťou programu propagovania turistiky, ale i základnou dokumentáciou pre pripravované vydanie turistického sprievodcu.

Nielen v Prešove, ale i na ďalších miestach mala zaznieť prednáška Lajosa Frenyóa, ocenená prémiou 200 K. Vedenie pobočky začalo prípravné práce na vybudovanie svojej prvej rozhladne. Dôležitú zmenu v porovnaní s predošlým obdobím signalizovala ďalšia informácia Fridricha Szutórisza. Práve jeho aktivite možno pripísať najväčšiu zásluhu na tom, že na území Šarišskej stolice sa na viac ako 20 miestach podarilo získať spolupracovníkov a sprievodcov. Ich najdôležitejšou úlohou sa malo stať pomáhanie turistickému verejnosti pri vychádzkach do rôznych častí Šarišskej stolice, ale tiež pri sprístupňovaní Šariša pre uhorských i zahraničných návštevníkov. Vedenie pobočky rozhodlo o tom, že postupne bude vydávať podrobné informácie o možnostiach turistiky na Šariši.³⁷

O tom, čo sa podarilo, resp. nepodarilo z predstavených plánov uskutočniť počas roku 1908 informovalo vedenie členov pobočky, ale i verejnosť prostredníctvom zaujímavého dokumentu. Týmto dokumentom, ktorý umožňuje do veľkej miery rekonštruovať aktivity pobočky, sú publikované výročné správy pripravené tajomníkom. Ako prvá tak bola verejne publikovaná správa prednesená na treťom výročnom valnom zhromaždení členov pobočky, uskutočnenom 31. januára 1909, keď hodnotili rok 1908. Ten už ako tretí v poradí reálne ukázal, že táto organizácia sa v plnej miere etablovala v priestore Šariša a rozvinula širokú a úspešnú činnosť. Práve prvé úspešné roky umožnili pri bilancovaní stručne pripomenúť aj začiatky turistiky v tomto regióne. Tajomník Sándor Vöröss vo svojej správe uviedol: „*Láska k prírode a pestovaniu turistiky sa už v našom meste dávnejšie objavila. Boli tu nadšení turisti, ktorí prešli našu Šarišskú stolicu, významnejšie oblasti susedných stolíc a z roka na rok vyhľadávali krajšie a krajšie miesta v Tatrách. V našej spoločnosti boli menšie i väčšie skupinky, ktoré často organizovali spoločné vychádzky na blízke pekné miesta. Medzi mládežou už 12 rokov udržiavala záujem o turistiku prešovská právnická a teologická pobočka Uhorského turistického spolku. Prešovská spoločnosť udržiavala spojenie s Uhorským karpatským spolkom už od jeho vzniku. Z nášho mesta vždy 20 – 30 boli členmi spolku, väčšinou pôvodom Spišiaci, ktorých predtým počas 18 rokov zastupoval ako člen ústredného spolkového výboru Husz Ármin a následne v priebehu 11 rokov Fridrich Szutórisz.*“³⁸

Tajomník ďalej uviedol: „*Spočiatku sme sa rozhodli pre menšie úlohy. Mysleli sme na to, aby sme označeniami smeru, umiestnením informačných tabúl, postavením lavičiek, vytvorením máp a prednáškami vychovávali a viedli ľudí k častejším návštevám prírody. No počas tejto práce sa vynárali stále nové úlohy na riešenie a neustály záujem verejnosti viedli k tomu, aby pobočka svoju činnosť rozšírila na celé územie stolice. Výsledkom bolo zriadenie siete zástupcov pobočky vo všetkých z turistického hľadiska dôležitých obciach, na 24 miestach, aby našu pobočku podporovali pri rozvoji turistiky v Šarišskej stolici a aby turisti v jednotlivých oblastiach dostali informácie o značených cestách.*“³⁹

37 A. M. Kárpátegyesület Eperjesi osztálya. In *Eperjesi Lapok*, 33, 1908, č. 5, s. 4.

38 VÖRÖS, Sándor. A. M. Kárpátegyesület eperjesi Osztálya. In *Eperjesi Lapok*, 34, 1909, č. 6, s. 1.

39 VÖRÖS, Sándor. A. M. Kárpátegyesület eperjesi Osztálya. In *Eperjesi Lapok*, 34, 1909, č. 6, s. 1.

Aby sa uhorskí turisti, ale i cudzinci mohli dostať k potrebným informáciám, pripravovali v Prešove zriadenie turistickkej kancelárie, kde by boli pre záujemcov k dispozícii mapy a turistické publikácie a kde by bolo možné získať tiež aktuálne informácie zo života a činnosti UKS. Tajomník vo svojej správe referoval aj o značkování turistických trás v tom zmysle, že sa bude aj naďalej realizovať spolu s prešovskou právnickou a teologickou pobočkou Uhorského turistického spolku ako sesterskou organizáciou. Zástupcovia oboch spolkov sa zhodli na tom, že turistický spolok bude značkovať lokality v západnej časti Šarišskej stolice, konkrétne priestor Haligrundy, vo východnej časti zase hornatý priestor patriaci k Solivaru.⁴⁰ Prešovská pobočka UKS mala na starosti značkovanie turistických chodníkov v južnej a severnej časti Šarišskej stolice. Značkovanie realizovali funkcionári i radoví členovia, ale tiež viacerí nečlenovia, ktorí sa ochotne zapojili do týchto prác. V tejto oblasti sa osobitne angažovali napríklad podpredseda Fridrich Szutórisz, členovia Jenő Gartner a Dezső Szutórisz, viacerí zástupcovia pobočky z regiónov, ako napríklad z Lipian Daniel Stronczer, zo Sabinova Miklós Krayzell a Vilmos Marschalkó, z Lipovca Aladár Kocsán, z Rožkovian I. Rudnay, zo Širokého Gyula Földi, z Malej Lodiny Kálmán Barcs. Spomedzi nečlenov to boli napríklad gréckokatolícky duchovný Iván Mankovics z Blažova či Alfréd Ardó, statkár z Kapušian.⁴¹

Medzi významnejšie trasy, ktoré sa podarilo v priebehu roku 1908 vyznačiť zaradili napríklad cestu z Veľkého Ružína do Veľkej ružínskej jaskyne a na Pokrivy, z Košických Hámrov na Sivec, zo stanice v Obišovciach k Lujzinmu prameňu, z obišovskej a lemešianskej železničnej stanice k Železnej bráne (Vaskapu) alebo na Pianu skalu a Hradovú (Hradhegy), zo Šindliara cez Kopytovskú do Lipoveckej doliny, ďalej z Lipovca cez Smrekovicu na Branisko, zo Sabinova na Lysú, z Pečovskej Novej Vsi na Hanigovský hrad, z Lipian na Minčol, z Livovskej huty na Minčol, z Kapušian na Kapušiansky hrad a odtiaľ do Fintíc, z Gregoroviec a Dúbravy na Lysú stráž, z Bardejova do Gaboltova a odtiaľ na vrch Busov, do Cigeľky, do Bardejovských Kúpeľov a Zborova a pod.

Spolu so značeniami cesty sa tajomník pobočky venoval aj umiestneniu informačných tabúľ. V Prešove ich postavili spolu päť, na ktorých uvádzali vzdialenosť významnejších vychádzkových cieľov na Šariši a trasu, ktorá k nim viedla. Aj na železničných staniciach v Prešove, Košiciach a na Východnej stanici v Budapešti umiestnili informačné tabule s označením vychádzkových miest. Na stanici v Obišovciach umiestnili viacero smerových ukazovateľov s uvedením smeru i vzdialenosti. V okolí Obišoviec, ale i na ceste vedúcej na hrad vo Veľkom Šariši viaceré smerové tabule usmerňovali turistov na vychádzkach. Okrem toho informačné tabule umiestnili pred každým domom spolupracovníkov, nachádzajúcich sa po celom Šariši.⁴² Výbor pobočky sa usiloval zvýšiť záujem verejnosti o vychádzky do prírody aj tým, že turistické mapy južnej, severnej a východnej časti Šariša nakreslil

40 Solivar, dnes mestská časť Prešova. V čase prípravy turistických chodníkov išlo o tri samostatné obce, Soľná Baňa, Slovenský a Nemecký Solivar.

41 VÖRÖS, Sándor. A M. Kárpátegyesület eperjesi Osztyála. In *Eperjesi Lapok*, 34, 1909, č. 6, s. 2.

42 Neskôr túto sieť znázornili a podrobnejšie popísali aj v publikácii SZUTÓRISZ, Frigyes. *Sárosvármegyei album. Bilder aus dem Komitee Sáros*. Eperjes: Kósch Árpád könyvnyomdája, 1914. 33 s.

Károly Chrapek. Z tej venovanej južnej časti bolo na návrh Karola Divalda vyrobených množstvo kópií, ktoré sa dostali k členom. Rozmnoženie turistických máp i z ďalších častí Šariša plánovali realizovať neskôr.

Medzi drobnosťami, ktoré propagovali činnosť pobočky medzi verejnosťou, patrila v roku 1908 aj zástava vo farbách mesta. Tú zakúpili predseda Mátyás Uhlarik a Szilárd Zavatzky a počas vychádzok ju vyvesili pred kanceláriu pobočky. Prešovská pobočka však nielen pomáhala pri realizácii vychádzok, ale ich aj priamo organizovala. Množstvo z nich pripravili najmä do blízko ležiacich lokalít, aby aj prostredníctvom početnej účasti bolo možné zvýšiť záujem medzi verejnosťou. Často vyhľadávali najmä Borkút, Cemjatu, Kvašnú vodu a Lujzin prameň pri Obišovciach, údolie Sopotnice, Sivec, Pokrivy, ružínske jaskyne, Šindliar, Kopytovskú a Lipoveckú dolinu, Smrekovicu, Branisko, hrady vo Veľkom Šariši, Kamenici, Hanigovciach a Kapušanoch. Často vyrážali aj na Čergov, Lysú, Minčol, Šimonku, na Sigord, do Bardejova či Zborova. Každý rok podnikali prešovskí turisti vychádzky aj do Vysokých Tatier a k Dunajcu.⁴³

V roku 1908 sa pri viacerých vychádzkach členovia prešovskej pobočky spojili s košickými turistami. I vďaka tomu sa podarilo usporiadať vychádzky do Šindliara a Lipoveckej doliny, resp. na Sivec a k ružínskym jaskyniam. Akcie prebehli k vzájomnej spokojnosti a stali sa povzbudením k tomu, aby spolupráca medzi oboma skupinami pokračovala aj v budúcnosti. Aj napriek nepriazni počasia v roku 1908 sa nakoniec podarilo usporiadať takmer všetky plánované vychádzky.⁴⁴ Spomedzi tých podujatí, ktoré si zaslúžili najväčšiu pozornosť, vyzdvihol tajomník spolku tú, ktorú viedol József Faragó. Trvala tri dni a okrem Dunajca a jeho okolia navštívili prešovskí turisti aj poľské kúpele Krynica. Okrem týchto oficiálnych aktivít prešovskej pobočky, ktorú zastrešoval jej výbor, počas roku 1908 sa uskutočnilo mnoho ďalších aktivít, ktoré pripravili samostatne jednotliví členovia. V tomto smere vyzdvihli predovšetkým podujatia dr. Károlya Floriána.

Samostatnú a stále významnejšiu zložku činnosti prešovskej pobočky UKS zabezpečovali jej členovia, ktorí v jednotlivých častiach Šariša pôsobili aj ako aktívni sprievodcovia a informátori turistov. Práve takéto „pobočky“ sa ukázali ako veľmi efektívne, keď okrem sprostredkovania potrebných informácií zabezpečovali napríklad pre turistov povozy alebo potrebných sprievodcov. Jozef Köhler zo Solivaru a György Mellau zo Zlatej Bane sami sprevádzali turistov do terénu. Keďže jednotliví informátori medzi sebou spolupracovali, o turistov na Šariši tak bolo prakticky neustále postarané.⁴⁵ Sprievodcovia sa však starali aj o zaujímavé lokality, ktoré mali vo svojom obvode. V tomto smere napríklad Lajos Fábry, zástupca prešovskej pobočky vo Veľkom Šariši, sa neustále usiloval o zlepšenie dostupnosti hradu vo Veľkom Šariši. Aj v Lipovciach bol v kaňone roku 1908 na jednom z náročnejších miest inšta-

43 VÖRÖS, Sándor. A M. Kárpátgyesület eperjesi Osztálya. In *Eperjesi Lapok*, 34, 1909, č. 6, s. 2.

44 Napríklad na Sivec zorganizovali vychádzku Lajos Frenyó a János Schönwiesner, do Šindliara a Lipoveckej doliny Béla Holénia, Frigyes Szutórisz a Sándor Vörös, k Dunajcu József Faragó, na Lysú dr. Ágost Csatóry, na Pokrivy Lajos Frenyó, na Minčol Lajos Frenyó a Fridrich Szutórisz, na Šimonku Sándor Vörös atď.

45 SZUTÓRISZ, Frigyes. *Sárosvármegyei album. Bilder aus dem Komitate Sáros*. Eperjes: Kósch Árpád könyvnyomdája, 1914, s. 1-3.

lovaný silný, sedem metrov dlhý kovový rebrík. Kálmán Barcs, zástupca prešovskej pobočky v Malej Lodine a zamestnaním hlavný lesník, nechal vyčistiť vrch Pokrivy a Sivec od nebezpečných drevín a krovia. Návštevníkom tak podstatne uľahčil možnosť výstupu na tieto lokality. Zástupca UKS v Herľanoch I. Medvegyi každý týždeň počas celého leta informoval o čase, keď mal striekať známy miestny gejzír.⁴⁶

Svoju pozornosť však členovia pobočky zameriavali na to, aby aj zaujímavé a často navštevované miesta v tesnej blízkosti mesta Prešov boli udržiavané, a tak podporili pohyb i fyzicky menej zdatnej časti verejnosti. Tak napríklad na Kalvárii a na brehu rieky Torysy umiestnili niekoľko lavičiek z tvrdého dreva, určených pre verejnosť. Vybudovaný chodník popri Toryse v roku 1908 nebol veľmi dlhý, ale bol dôležitý. Umožňoval totiž nielen príjemnú prechádzku okolo rieky. Stal sa východiskom pre podstatne dlhšie cesty na Borkút či vrch Svätého Ladislava. Chodník vedľa Torysy, ktorý slávnostne pri speve prešovského spevokolu a po niekoľkých oficiálnych prejavoch otvorili v roku 1908, nazvali podľa predsedu pobočky Mátyása Uhlarika.⁴⁷

Aby sa verejnosti uľahčila návšteva v tom čase veľmi obľúbenej lokality Borkút, rozhodlo sa vedenie prešovskej pobočky obrátiť s osobitnou žiadosťou na riaditeľstvo Košicko-bohumínskej železničnej trate. Na jej základe sa mala vedľa obce Haniska zriadiť osobitná zastávka, kde by v nedeľu a vo sviatočné dni zastavoval dopoludnia vlak idúci z Prešova do Kysaku a popoludní vlak idúci z Kysaku do Prešova. Túto žiadosť oficiálne podporili aj starosta mesta Prešov a župan Šarišskej stolice. I vďaka ich podpore bola reakcia riaditeľstva železnice veľmi rýchla. Prešovskú pobočku navštívil hlavný inžinier Emil Maixner s návrhom, že podobné miesto by mohli vytvoriť pri obci, alebo o niečo nižšie, pri strážnom domčeku železníc. Rozhodnutie, čo by bolo najefektívnejšie, nebolo jednoduché, napriek tomu obe strany vyjadrili ochotu žiadosť zadarmo uzavrieť.

Veľmi dôležitou súčasťou aktivít prešovskej pobočky sa stalo zriadenie „študentského hotela“. Členovia výboru sa nakoniec dohodli na spolupráci s nájomcom prešovského hotela a hostinca Čierny orol Gellértom, že študentom, ktorí budú počas leta prichádzať na výlety do Prešova a jeho okolia bude poskytovať ubytovanie za 40 halierov na osobu a noc. Z tejto sumy však študent mal zaplatiť iba 20 halierov, druhú polovicu mala preplatiť prešovská pobočka. Ako uviedli: „*Mysleli sme si, že hoci aj za cenu materiálnych obetí, no takýmto spôsobom podporíme záujem študujúcej mládeže o poznanie našej stolice a zvýšime aj turistický ruch.*“⁴⁸ O tejto ponuke aj centrála UKS osobitným obežníkom informovala všetky stredné školy. Spolu so žiackou turistickou ubytovňou bola v rovnakých priestoroch zriadená podobná ubytovňa pre dospelých. Aj tú spravoval nájomca Gellért a za noc a osobu inkasoval 80 halierov.⁴⁹ Ako vo svojej výročnej správe konštatoval tajomník prešovskej pobočky, obežník

46 V roku 1908 bol prešovskou pobočkou UKS vydaný aj stručný materiál, ktorý obsahoval informácie o. i. o pobočke, sieti jej zástupcov v Šarišskej stolici, jednotlivých pripravovaných vychádzkach.

47 VÖRÖS, Sándor. A M. Kárpátgyesület eperjesi Osztálya. In *Eperjesi Lapok*, 34, 1909, č. 7, s. 1.

48 *Sto rokov organizovanej turistiky v regióne Prešov*. Zost. Patrik Derfiňák. Prešov: Regionálna rada KST, 2005, s. 31.

49 VÖRÖS, Sándor. A M. Kárpátgyesület eperjesi Osztálya. In *Eperjesi Lapok*, 34, 1909, č. 7, s. 1.

rozoslaný na stredné školy mal v roku 1908 úspech. V prvom rade sa viacero riaditeľov týchto inštitúcií obrátilo na vedenie pobočky so žiadosťou o vypracovanie plánu na školský výlet. Následne viaceré z nich aj vyslali svojich študentov do Prešova, kde využili služby študentskej turistickej ubytovne. V dňoch 5. – 6. júla 1908 tak napríklad pricestovali študenti z Miškovca, 9. júla väčšia skupina študentov zo Sárospataku. Najpočetnejšia bola skupina 40 študentov z reformovaného vyššieho gymnázia v Hajdúböszörmény, ktorú sprevádzali traja profesori. Počas troch dní pobytu prešli Prešov, navštívili Solivar, hrad vo Veľkom Šariši a Lipovecké údolie.

Medzi dôležité úlohy pobočky patrila propagácia a drobná práca, vďaka ktorej by verejnosť mohla spoznať z turistického hľadiska celú Šarišskú stolicu. Tento cieľ sa mal dosiahnuť prostredníctvom súťaží, verejných prednášok, vydávaním sprievodcov a prezentovaním fotografií. Šarišská stolica disponovala takým množstvom historicky významných objektov, udalostí a miest, ale tiež množstvom ľudových tradícií a prírodných zaujímavostí, že ich opis a poznávanie si síce vyžadovalo dlhší čas, no bolo zaujímavé nielen pre cudzích návštevníkov, ale aj pre samotných obyvateľov Šariša.⁵⁰

V roku 1907 usporiadal výbor pobočky dve súťaže, v roku 1908 ďalšiu fotografickú súťaž. Tematicky bola zameraná na priestor nachádzajúci sa severne a na východ od rieky Torysy až po hranice Šarišskej stolice, ďalej časti okolo Sekčova a Kapušianskeho hradu. Z týchto oblastí mali súťažiaci čerpať námety pre svoje fotografie. Súťaže sa mohli zúčastniť amatérski fotografi, ktorí ale nemuseli byť turistami. Výbor pobočky vyhlásil aj finančné ceny vo výške 30, 25, 20 a 15 K. Navyše 20 najlepších fotografií mali oceniť finančne, za každú autor mal dostať dve koruny. Mimo súťaže mohli svoje fotografie predstaviť aj profesionálni fotografi s tým, že ich najlepšie fotografie odkúpi prešovská pobočka po 3 koruny za kus. Celej akcie sa zúčastnilo 11 fotografov s 210 fotografiami. V oficiálnej súťaži, kde bolo prihlásených 159 fotografií, prvé a tretie miesto udelili Arturovi Uhligovi, druhé Lászlovi Holéniovi. Štvrtú cenu získal L. Simkó, učiteľ z Bardejova. Najviac, až 121 fotografií ponúkol divákovi i členom výboru Artur Uhlig, ktorý okrem dvoch finančných cien získal ďalších 70 K za jednotlivé fotografie. Spomedzi profesionálnych fotografov dodali svoje snímky Emanuel Rosenblatt a Adolf Divald. Zdarma darovali prešovskej pobočke svoje fotografie Lajos Balint z Bardejova, dr. Ágost Csátary, Lajos Divald, Béla Holénia, Árpád Pálesch a János Schönwiesner.⁵¹

Prvé tri roky činnosti prešovskej pobočky UKS vytvorili úspešné základy pre činnosť tejto z pohľadu mesta i celej Šarišskej stolice široko propagovanej organizácie. Na realizáciu niektorých aktivít, ako napríklad čiastočná rekonštrukcia hradu vo Veľkom Šariši či vydanie reprezentatívnych turistických máp regiónu, sa nepodarilo získať dostatok finančných prostriedkov. Napriek tomu z hľadiska rozvoja turistiky a cestovného ruchu urobili členovia spolku až do prvej svetovej vojny veľký kus záslužnej práce. Na niektoré z ich aktivít dokonca nadviazali aj nástupnícke organizácie v 20. a 30. rokoch 20. storočia.

50 VÖRÖS, Sándor. A M. Kárpátgyesület eperjesi Osztálya. In *Eperjesi Lapok*, 34, 1909, č. 7, s. 2.

51 *Sto rokov organizovanej turistiky v regióne Prešov*. Zost. Patrik Derfiňák. Prešov: Regionálna rada KST, 2005, s. 27.

SELECTED ASPECTS OF SOCIALIST EVERYDAY LIFE OF THE LABOUR CLASS IN THE CZECHOSLOVAK CINEMATOGRAPHY IN THE SECOND HALF OF THE 20TH CENTURY

(Vybrané aspekty socialistickej každodennosti robotníckej triedy
v československej kinematografii druhej polovice 20. storočia)

Klára KOHOUTOVÁ – Lucia HELDÁKOVÁ

Abstract: The Communist Party, which was to be a representative of the working class after 1948 in Czechoslovakia, tried to control and customizes to their own image all spheres of public, political and cultural life, including cinematography. Historical period films represent a unique historical source, they show real everyday life. Film images bring a lot of new information and they are also images of the past. After the World War II, public interest in cultural events in Czechoslovakia was increased and culture began to develop more dynamically. Communists tried to use this situation to interconnect cultural values with the policy. Main aim of the Communist cultural policy was utilize growing importance of culture for their own propaganda. The cinematography became one of the biggest mass media in the second half of the 20th century. Through films and serials, people did not receive only fun, but they were influenced also by cultural and educational feature of films and serials. Aim of this paper is to show the issue of communists' workers' propaganda in selected Czechoslovak films. The paper also focuses on the image of the labour, their self-reflection and identification with film stories. Through films, people could create an alternative life, through which they could escape from reality. On the other hand, movies effort was to show what kind of life will people live in future according to Marxist-Leninist ideology.

Along with the political development of the Soviet Union progressed a historical development of Czechoslovakia too and this influenced another changes in the cultural sphere. This paper deals with transformation process of themes in movies according to the time of origin.

Key words: Labour class. Czechoslovak filmography. Propaganda. Films. Ideology.

Introduction – film as a history sources

Contemporary historical culture is cinematographic. According to the empirical research, a film is a medium that fundamentally shapes the historical consciousness of contemporary society.¹ Researchers that focus to memory studies point out the

1 ČINÁTL, Kamil – PINKAS, Jaroslav (eds.). *Dějiny ve filmu*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2014, s. 6.

growing importance of film production in the process of socially and culturally shared remembrance. The film production creates our visions of the past.² We can perceive film production as a sites of memory. "Beside to physical 'places' in the form of buildings, monuments and memorials, also individual repeated acts, festivals, canonization of important dates, symbols, rituals, flags, songs, anthems, cultural objects, sets of material remains (museums, open-air museums, archaeological excavation), literary codification of memory (dictionaries, encyclopaedias, textbooks, popular press, folk reading) and finally mental sites of memory."³ The term "sites of memory" cannot be perceived only as geographical places. Sites of memory may be often a timelate – for example November 1989 or February 1948 – people imagine memories after listening to these dates.

A number of social and human sciences deal with film production – for example, media studies, sociology, aesthetics, historiography, film theory and others. Each discipline develops its own terminology. A wide range of images, which are assumed to mediate the past, can be considered as a historical source. At the same time, we refer to historical sources not only films with a programmatic focus on the reconstruction of the past, but also a popular films that do not strictly adhere to historical facts, but form shared ideas about the past. The film production study is a set of open possibilities. The plurality also characterizes the methods with which we can analyse the film. This study deals with the content analysis of Czechoslovak film production in the second half of the 20th century.

Determining the content elements of a film image and assessing their importance forms the prerequisites for asking further questions, analysis and subsequent interpretation. During the content analysis, it is necessary to focus on the film genre, its theme, but also the people who enter the story. The relationships between the individual characters are also important for the film story. A short film sequence can vividly convey a historical situation. In this section, the content analysis focuses on the event. In played historical films, the composition of the film's narrative also comes to the fore. An important element of film content analysis is also the analysis of film language. During the analysis of the language, it is also necessary to focus on the means of expression chosen by the creators. Symbols are also an inseparable part of content analysis. Between 1948 – 1989 communist symbols were typical in films – for example red stars, Labour Day celebrations, international singing, etc.). In connection with cultural tradition, the symbolic equipment of the film conveys the image of the past.

German pedagogue Christian Heuer characterizes the historical interpretation of film as an intersection of three areas: image, aesthetic values and mass communication. If we watch a film showing history, analysis and integration will focus on the

2 See below. ERLI, Astrid – WODIANKA, Stephanie (eds.). *Film und kulturelle Erinnerung: Plurimediale Konstellationen*. Berlin: De Gruyter, 2008.

3 RAKOVÁ, Svatava. Místa paměti na přelomu tisíciletí: Výzvy a proměny jednoho konceptu. In HLAVAČKA, Milan – MARÉS, Antoine – POKORNÁ, Magdaléna. *Paměť míst, událostí a osobností: historie jako identita a manipulace*. Praha: Historický ústav AV ČR, 2011, s. 22-23.

visuality, sound and plot of the film's narrative. According to Heuer, the film history represents a parallel to contemporary history.⁴

Historical background, cultural policy and censorship

Until February 1948, Czechoslovakia was the last country of future Eastern Bloc where communists did not rule over.⁵ After the World War II., interest of public in cultural events increased again and culture began to develop dynamically. Communist were trying to use this situation and to connect cultural values with political. Main aim of communist's cultural policy was to use of growing cultural importance for their own propaganda.⁶ Czechoslovak culture was used as a political ideology soon. Film industry was intended as a work of high artistic and ideological qualities.

Communist Party and its ideology benefited from the nation dissatisfaction and exhaustion. Communist Party tried to ingratiate people through its political and cultural program. Thanks to this fact, communists achieved citizen's influence. Communist cultural policy tried to stimulate the idea that the development of all Slavistics nation should be controlled and protected by the Soviet Union.⁷ Slavicity and folk traditions were one of the main pillars of this policy.

After February 1948, the state sought to submit publicly presented thoughts and ideas. Art was then understood as a political thing (people became accustomed to a more politicized culture). The actively involved artists should ideally form in favour of the regime. Art served to Communist leaders as a weapon. Communist Party tried to combine culture with so-called Marxist-political culture had to come, which, by using the idea of Slavicity, manipulated traditional values.

The new elite of the nation was formed by the most powerful workers, the so-called strikers, who regularly exceeded scheduled standards and often came up with various improvement proposals. The labour class at the turn of the 1940s and 1950s was a tremendous force that the ruling regime had to respect. Workers were able to achieve various advantages, or to keep those existing, even if the regime required their abolition or restriction.⁸

4 HEUER, Christian. Historienfilme. In FURRER, Markus – MESSMER, Kurt (ed.). *Handbuch Zeitgeschichte im Geschichtsunterricht*. Berlin: Schwalbach, 2013.

5 See below. CUHRA, Jaroslav. *České země v evropských dějinách. Díl čtvrtý od roku 1918*. Praha: Paseka, 2006, s. 156-159.

6 By propaganda we will mean the definition of Harold Dwight Lasswell: „*Propaganda is the expression of opinions or actions carried out deliberately by individuals or groups with a view to influencing the opinions or actions of other individuals or groups for predetermined ends and through psychological manipulations.*“ ELLUL, Jacques. *Propaganda : The Formation of Men's Attitudes*. New York: Vintage books a Division of Random House, 1962, s. xi-xii.

7 „*One of the main moments of communist cultural policy was to effort nation that its policy was a continuum with national history and communist ideals were only a result not a reversal of national shame, because its emphasized the importance of national traditions and recruited Slavicity, Hussitism.*“ KUSÁK, Alexej. *Kultura a politika v Československu 1945 – 1956*. Praha: Torst, 1998, s. 145.

8 KNAPÍK, Jiří – FRANC, Martin. *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948 – 1967*. Praha: Academia, 2011, s. 24.

Since the revolution in February 1948, the Communist Party has gradually sought to transform the culture and to use it to re-educate the nation. Especially it was necessary to transform the thinking of the masses and overcome it by communist ideology.⁹ This was one of the main points of the post-February cultural policy.¹⁰ The Communist Party dreamed of a complete interconnection of cultural sphere with political but this never happened, because during this process it was found out that culture was immune to some of these political aspects. The relationship between culture and politics had worsened over time. In the cultural sphere, there had come to ideology process, but not complete. Communists did not win the fight over the culture. They had to settle with socialist cultural operations.

Censorship played an important role in Communism as it served as a resource to maintaining political domination. In Czechoslovakia, it was partially used in the form of preventive censorship before the World War II. After the war, the Czechoslovak policy returned to the policy concepts of 1938, but the government did not restore the censorship. Censorship did not work in 1945 – 1948.¹¹

Since February 1948, Communist Party had been trying to most effectively grasp power in the country with the censorship help, which had functioned as a tool of power to control the media. In the first Communist Constitution of 1948, the state guaranteed freedom of the press. At the time of Communist rule, censorship continued constantly with certain changes. By the censorship, Communists preserved their ideology to prevent information that did not support their “seeing the world”. Media were monitored closely; the found mistakes were automatically considered as provocations.

Czechoslovak film and filmography

In the pre-war period, the film became an essential part of lifestyle and developed many of its functions: entertainment, educational, artistic, but propagandistic too. In the post-war period, the Czechoslovak film had a tendentious character typical for totalitarian regimes. The post-war era meant a boom for Czechoslovak film production – the cinema network expansion, film festivals development and the film hits creation of most viewed films of all time.¹² The films had gradually penetrated all social groups.

In the early 1930s, possible ways of state control and patronage over future liberated cinematography were considered. Film production was considered as a part of the nation’s cultural heritage. President Edvard Beneš signed a film nationalization decree in August 1945.¹³ Cinematography became the first nationalized state econo-

9 KUSÁK, Alexej. *Kultura a politika v Československu 1945 – 1956*. Praha: Torst, 1998, s. 229.

10 KNAPÍK, Jiří. *V zajetí moci. Kulturní politika, její systém a aktéři 1948 – 1956*. Praha: Libri, 2006, s. 29.

11 See below. KAPLAN, Karel. *O cenzuře v Československu v letech 1945 – 1956*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, s. 12.

12 See below. BILÍK, Petr. *Československá kinematografie 50. a 60. let*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013, s. 5.

13 Proposals for nationalization were already during the World War I. But the producers didn’t have enough money. The nationalization concept of the film was prepared since

my in post-war history. In Slovakia was different situation because nationalization took place during the Slovak Republic era (1939 – 1945). The post-war situation in the Czechoslovak film meant a new rise of film industry, but it did not last long. The relationship between power and art began to deepen to the point that the film underwent political manipulation.

Czech and Slovak films developed differently. While the Czech post-war film was based on pre-war traditions and thematic variations, the Slovak film just arise. Czech filmmakers started to cooperate with Slovak cinematography, an example being the **Varúj.!** movie from 1946. To the most important Slovak films of post-war era belongs **Vlčie diery** movie from 1948 about Slovak national uprising. Following years brought to Slovak cinematography phrase agitations with folklore background.

The important film of the post-war era was **Siréna** (1947). The preliterate was written by Marie Majerova, an exiled writer in Communist era, based on her stories from the labour class. *Siréna* tells the story of several miner generations. The film focuses on events around the 1889 labour strike. The image of the labour class is presented by collectivism, their hope for better tomorrow and is demonstrated as the only right one way. *The Strike* film became the first post-war film awarded abroad. The success of *The Strike* was used by the Communists to prove that the established revolutionary direction in art is being evaluated abroad, and *The Strike* became one of the models for socialist realism in the film.

Post-war films followed the style and themes of interwar and protectorate cinematography. Significant accent was added to the social drama legitimated by *The Strike's* success. The transformation of the political climate after February 1948 took a rapid fall. The structure of the national economy underwent a change. Film direction was focused on heavy machinery, metallurgy and the mining industry that began to dominate. The viewers loved these topics, because they knew them it. The new content was about to bring primitive schematism and propaganda. The period between 1948 and 1956 is regarded not only as an era of political Stalinism but also as the most difficult fall of science, art and culture. Film production was fully subjected to an ideological dictate. The paradox is that Czechoslovak film has become famous for these years.

The government decree from April 1948 and the speeches of government officials clearly stated that film art should be the house cleaner of ideology and should process the ordered themes in the prescribed manner. Movies had changed to the ideology (propaganda) views to socialism. The filmmakers resigned from creative freedom.¹⁴

Unpretentious agitations from the labour class with popular actors had become common part of the filmmaking. Favourite actors had been sometimes hired to attract viewers to cinemas for under-agitated movies (for example **Anděl na ho-**

1942. Important is, that the film nationalization wasn't a communist action. See below. Decree of the President concerning measures for the film industry from 11. 8. 1945. Decree number 50/1945.

14 See below. BILÍK, Petr. *Československá kinematografie 50. a 60. let*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013, s. 26.

rách). Propaganda was applied in all film genres. Especially in adventure films, it had an exaggerated value.

At the beginning of the 1950s, the film was considered as the most important medium source because it easily controlled mass art. It was also understood as a mediator of the historical mission of the labour class represented by the Communist Party. The films were accompanied by peculiar phenomena of their time: comradesly collectivism and socialist cosmopolitanism. The present and future of socialist society should be portrayed in bright colors, everydayness and negative phenomena have been tabooed. The rigidity was slowly releasing, and the viewers had to wait for a brave satire, which refused to conform to the regime. State subsidies to the cinematography have further enhanced the thematic one-sidedness and extended the competence field of the creators conformed to the regime.

The beginning of the 60s in the Czechoslovakian film was marked by new filmmaker's generation. Their work brought new impulses and values in the Czechoslovak and international context and became the beginning of the most productive period of art. Several socio-political factors had manipulated the course of cinematography in this period. Elements of civilism prevailed. The filmmakers filmed the "ordinary day" of the main character. The shift in comparison with the 40s and 50s occurs, where elements of civilism, individualism and everyday life were not depicted.¹⁵

In the second part of the 60s filmmakers started to make many movie experiments. The film began to lose the borderlines between reality and fiction. Foreign actors could play in the movies, this was not possible in Czechoslovak cinematography of 40s and 50s, since only Eastern Bloc actors could take role.¹⁶ The possibility of democratic culture development appeared first at the end of the 60s (during the Prague Spring). The process had brought a chance for movies to be more than demonstration of totalitarian society. After the invasion in 1968, a twenty-year "prison" of Czechoslovak cinematography began, the criticism of which could be seen for the first time in 1988.

Between 1969 and 1970, the principles of control in force until 1989 were formed. It was also true that the most important matters were decided by the ideological department of the Central Committee of Communists, or by the secretary of the Central Committee's ideology. The most important for culture was the abolition of censorship in the Czechoslovak Republic under the law of 26 June 1968, which made censorship inadmissible. In the censorship system, after the censors were cancelled, the importance of self-censorship increased. It was no longer enough to persuade a person-censor to consent to the publication of the work, it was necessary to

15 CIEL, Martin. Súvislosti slovenskej filmovej teórie 1945 – 1971. In MACEK, Václav (eds.). *Slovenský hraný film 1946 – 1969*. Bratislava: Slovenský filmový ústav, 1992, s. 18; PAŠTĚKOVÁ, Jelena. Literárne impulzy v slovenskom hranom filme. In MACEK, Václav (eds.). *Slovenský hraný film 1946 – 1969*. Bratislava: Slovenský filmový ústav, 1992, s. 34-35.

16 PAŠTĚKOVÁ, Jelena. Literárne impulzy v slovenskom hranom filme. In MACEK, Václav (eds.). *Slovenský hraný film 1946 – 1969*. Bratislava: Slovenský filmový ústav, 1992. s. 34-35; BILÍK, Petr. *Československá kinematografie 50. a 60. let*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013, s. 16.

consider all the possible and impossible reservations of the various persons who could come and lead to the prohibition of distribution, dismissal or retirement. This system has proven to be more effective than the previous one. As he paralyzed the work that, despite the creation of individual valuable works, the creative filmmaking euphoria of the 1960s never recurred until 1989.¹⁷

The development of the Czechoslovak film had delay for a long time after August 1968. In culture had begun the period of re-establishment of socialist ideas and demagogic ideology. The ordered uniformity of the scenarios had resulted in the omission of real-life filming. Marxist-Leninist methods became dominant in cinematography. In practice, it meant focusing on the actor's work and the camera composition, what was at the expense of the importance of the film. The dispositions of the characters were black and white which was typical in the 40's and 50's. In the 70's was an attempt to return to the schematics of the 1950s. But the difference between them was precisely in the 1960s, which made great progress for Czechoslovak cinema. This progressive period stayed in the people memory and hadn't been forgotten. That's why 70's had been perceived as hypocrisy, where nobody looked for new ways of filming.¹⁸

For 1980's are characterized a release not only in the culture sphere. Thanks to Perestroika could be projected all forbidden movie, especially from the 1960s. The most important criteria were if movie was succeeding in important European film festivals, not ideological criteria. The 1980's were a period of hopelessness and illusions characterized by very little production.¹⁹

Views of labour class in Czechoslovak feature films of the 40s and 50s

The movies from labour class theme were already filmed in the period before the Communist putsch. Immediately after February, there was an increase in this issue. Movie with labour class theme were called "agitated" because they supported communist propaganda. These films had become on television screens very early. Many unfinished projects had been finished, so that is why viewers could see movies typical of the previous period during 1949. The first feature film in Slovakia was the **Vlčie diery** from 1948 by Pavel Bielik. The film's story will lead viewers to the Slovak National Uprising. This movie was criticized for insufficient representation of Communist during the uprising.

17 MACEK, Václav – PAŠTÉKOVÁ, Jelena. *Dejiny slovenskej kinematografie*. Martin: Osveta, 1997, s. 265-306.

18 *Postav dom, zasad' strom* movie was doomed by an anonymous article which was published in communistic daily *Pravda* on May 1. CIEL, Martin. Súvislosti slovenskej filmovej teórie 1945 – 1971. In MACEK, Václav (eds.). *Slovenský hraný film 1946 – 1969*. Bratislava: Slovenský filmový, 1992, s. 19, 22.

19 MACEK, Václav. Dlhých dvadsať rokov umierania: (metafora v slovenskom hranom filme 1970 – 1990). In MACEK, Václav (eds.). *Slovenský hraný film 1970 – 1990*. Bratislava: Slovenský filmový ústav, 1993, s. 42; OBUCH, Ondrej. Zabúdanie a rozpamätávanie filmovej réžie. In MACEK, Václav (eds.). *Slovenský hraný film 1970 – 1990*. Bratislava: Slovenský filmový ústav, 1993, s. 56.

Great emphasis had been put on ideologically educational projects - such **Anděl na horách**, **Železný dědek** or **Karhanova parta**. All these movies deal with labour class environment. Educational aspect had distorted movie genres. The position of a woman in society changed. While the older generation image of a woman was a woman-mother and housewife, after February 1948 the most important task of a woman was participation in communism. This phenomenon is very well seen in the movie **Usměvavá zem**, where the main heroine is quite positive, the young communist, but until the end of the movie, it turns out that she has not cared for her child for six years.

The aspect of collectivism appears in films - for example **Anděl na horách** movie. The political transformation in 1956 brought new possibilities in the movie development. The filmmakers did not had to film unilaterally oriented movies from labour class environment. In the 60s opened new doors, but they were still not democratic. Political change was a process that was essentially driven by Communist, but people started to let it go too far.

Many films were forbidden - the so-called safe films. Safe film saw contemporary society in a different way than Communist (for example, the **Konec jasnovidce** from 1957 in which is spoken about private business). The problem could be the cast. In **Tři přání** movie played a Yugoslavian actor that was problematic, because of the Soviet-Yugoslav rupture.²⁰

Pětistovka (Martin Frič) movie from 1949 is a typical agitation. The story of the film takes place between 1948 and 1949 in one race. For films of the 50s was typical mechanization. The film isn't only a typical example of the collective spirit of the workers, but also the image of one race. The labour class is depicted as a handy working part of society. The goal of the labourers is to build a new motorcycle from domestic sources. Workers wear a uniform, which points to uniformity. Factory labourers live in collective houses. Therefore, the house services are common – for example, telephone, laundry and so one.²¹ This should be a regular part of communist life in Czechoslovakia. In the movie, we can see two worlds. Labour world and the word of constructors. There are visible differences between these two worlds. The constructors are academically educated people; they use titles, wear white coats and smoke cigars – a kind of luxury. Labourers were overalls and use one's Chris-

20 More about Soviet-Yugoslav rupture see below CUHRA, Jaroslav – ELLINGER, Jiří – GJURIČOVÁ, Adéla – SMETANA, Vít. *České země v evropských dějinách. Díl čtvrtý od roku 1918*. Praha: Paseka, 2006, s. 183.

21 For example, Czech architect Josef Polášek created one of the largest examples of collective housing in Košice, the so-called *Masaryk colony of residential houses for bank officials* from 1930 – 1931. The apartments have many advantages of collective living – central heating, hot and cold water, shared laundry, central administration and common roof terraces. These were news that has brought benefits to collective housing. In the courtyard of the block there was a playground for children with a swimming pool and gardens for the homeowners. The entire complex is characterized by the functionality and simplicity of the shapes, with optimal proportions for the housing architecture. See below. MIŠKU-FOVÁ, Helena. *Češi v Košicích. Pamětní desky a sochy*. Košice: Slovensko-český klub, 2013.

tian name. In the film is also a picture of Christmas – the focus is again on collective experience, giving rewards to ambitious employees.

In the factory breaks a fire. New motorcycle is destroyed, so again appeals to the collective spirit of the workers to build a new Czech motorcycle in time. Of course, everyone is a sign – a picture of the workers' collectivism. The film ends with screaming everybody because their motorcycle wins in the race, which is the merit of labours. The film point is labour collectivism and mechanization. The image of the working class is positive because they are a good people.

The second film from 1949 is called **Pan Novák** (Bořivoj Zeman). The beginning of the film reflected the February coup of 1948. Mr. Novak as main character works at insurance company, therefore he belongs to a middle class of society. Thanks to The Communist party policy is the insurance company closed and subsequently Mr. Novak is no happier, because he becomes a part of labour class. He detests the salutation "comrade" how labourers call to each other and he cannot identify with calling somebody his Christian name in a company, where he has to work. ("*here we lose all our titles and they will thou us*" "*don't thou to me, even me and my wife don't thou to each other*") Mr. Novak says he is a clerk all the time and the labour work means social degradation to him.²² The main character represents a satisfied man in all circumstances, until social conditions change. In the film it is possible to see opinion changes e.g. at first is an insurance company leader against the communist regime, but during the second day he explains, that it is natural for him to be a communist sympathizer, because his father was a labourer. The film also presents inter-generational differences between father (Mr. Novak) and his daughter. While he is against the communist regime, she is interested in pro-communist youth, she reads Lenin's papers and sings proletarian songs. During the film, you can see many agitation communist prospects. Mr. Novak's primary judgement about the labourers is bad, the film presents him as a saboteur. It is possible to see a fundamental change of his character, when a member of the middle class disdaining communism and proletariat becomes a labourer and it makes him happy. Period viewers could be able to identify themselves with the main character and change their thinking. As well as the previous film Mr. Novak is full of collectivism ideas e.g. many scenes showing boarding at an industrial cafeteria. Phenomenon of emigration is reflected in the film as well, but this act is regarded as negative. Further, we can see clothing uniformity in a company during the film. Labourers are considered as positive characters and manual skilled part of society. The film story lays emphasis on crafts in contrasts to the west democratic states, which give special importance to intellect. The conclusion of the film is followed by a proletarian song, which indicates the story happy end, because Mr. Novak realised that as well as the labour class is good for him it is good for the future of all society.

In 1950 **Zocelení**, the film by Martin Frič was awarded for the struggle for socialist progress in Karlovy Vary. The film deals with labourers from Karlova Huta, who

22 There were turnovers to manual work of the bourgeoisie members, clerks considered like purgatory. Because of their manual skills deficiency, they were sent to bad payed work places. KNAPÍK, Jiří – FRANC, Martin. *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948 – 1967*. Praha: Academia, 2011, s. 24.

fight against capitalists for the name of their company – Stalingrad. It is possible to watch the image of the labour class through newspapers that labourers read. The name of the newspapers is not surprising, it is called Daily labourer. The story takes place in the company during the world economic crisis, when it is necessary to fire many labourers. Leaders of the company want to replace labourers by cheaper workers from Sudety. Labour class collectivism spirit is possible to see through sudetian workers' rejection to get jobs in the company. One of the fired workers is an old man, who has a mortgage. The mortgage as the symbol of capitalism means insecurity of capitalism living system. The plot of Steel Town is a fight between the capitalism and the communist labour class. The negative aspect of capitalism is inability to provide security e.g. dismissals of innocent employees. Presentation of the labour class is positive, the employees want to, but they cannot. Theme and adaptation of the film fit in with the Czechoslovak cinematography after 1948.

Socialistic rivalry, the main theme of the film, is presented by Zdeněk Hofbauer's film **Karhanova parta** (1950). The story is very similar to Motorbike taking place in a factory, where is a fight between old and young labourers. Communist labour songs follow the film. There are some propaganda prospects used in this film e.g. "go for a holiday with the Revolutionary Trade Union Movement", "let's build the socialism together" etc. The aspect of the collectivism is visible during the film – answer to the question "you behave like owners of the factory" is unanimous, all the workers say "but it is ours". The film propaganda becomes evident by showing oversized communist leaders' pictures and paintings. There are also mentioned five-year plans. The Internationale song accompanies the end of the film, where the workers happily speak "We are not alone yet! This is our power! This is the power of the Party!"

The film **Zvony z rákosu** (1950) by Václav Kubásek deals with labour problems and it was used as means of labourers' education. The story takes place at the end of 19th century in a small town, where reed means their livelihood. The town authorities redistribute the reed to workers not pursuant to sedulity but according to their loyalty. If the men rebel, their families do not get the reed so they cannot make products for sale. You can clearly see the differences between the authorities and the labourers. While the authorities' image is not positive, because they rob the workers, the image of the labourers is perceived as positive. Through film scene, where a woman throws many coins from carriage, it is possible to see character of the authorities. Money means nothing to them, they disdain the labour class and live in luxury. It is showed e.g. in daily consumption of meat. Maids remark in one scene "Can you smell it? They are eating meat again." The labourers cannot afford eating meat every day. However, they realize that their strength is in the unity, so they found their own co-op to outbrave the authorities' exploitation. The main idea of the film is workers' independence thanks to the co-op, which signifies their better future while the town authorities lose their fight for supremacy over the labourers.

One of the most famous films of 1950s is **Rudá záře nad Kladnem** (Vladimír Vlček) based on the novel by the President Antonín Zápotocký. The main character of the film is a young veteran of the First World War coming back from Russia. According to Russian system, he wants to enforce the socialism in Kladno. His effort meets with resistance of capitalism leaders. The dismissals of employees phenomenon appears again in this film. Fired workers are disappointed from democracy

considering lack of work places and food. The society is divided into two categories – the leaders and the labours.²³ The rest of employed workers declare a boycott and stop working. Ministers give labours an ultimatum, either they start working, or they will be fired from work and have to leave their flats. Although some of the labours are frightened but they stay united. The spirit of collectivism is possible to see in coherence of proletariat, many other workers, miners and co-op members join to boycotting labourers. Grass roots win and the ministers have to retreat. There are many Russian symbols in the film, the Great October Socialist Revolution is often mentioned, one of the most important scenes of the film is 1. May celebration. Women wear folk-costumes, wave flags and sing proletarian songs. The mentioned scene presents a monumental celebration of the labour class. As far as leaders are concerned during the celebration they still sleep – the sign of sloth. The main character travels to Moscow for the Second International Congress. During leave-taking with his wife they talk to each other *“Look how beautiful Kladno looks like when it is red.” “You want the whole republic to be red.” “So do you. And I promise you it will come true, but all the workers have to contribute!”* Children and youth communist education is visible in the scene, where the main character-wife learns communist texts by heart and in the moment when she cannot remember part of the text, her children complete some missing words. Even the last scene of *The Red Glow over Kladno* manifests the proletarian victory through a great celebration.

The view at the labour class in films of 1960s

The Czechoslovak cinematography in 1960s is known as film miracle or new wave. Release of the regime is in films reflected by freedom of filming styles, experimenting with means of expression and themes variety. Showing the labour class in films is not obvious yet. During our research, we were looking for films dealing with the labour class at least. Besides imaging the labour class in 1960s, we can see influence of the period through stopping idealisation process of main characters and focusing on everyday life of real people in filmography.

Slunce v síti, directed by Štefan Uher in 1962, is considered to be the first film of the new wave. The story is based on Alfonz Bednar’ three novels and it predicates of authentic period of time. The film represents a kind of probe into life of individuals. Here comes perception change of the labour class, because it is no longer agitprop but the subject of interest. Living, feeling and moral values become the centre of attention. There are some differences between living in the country and the town. Technical progress, hurry and affectation mean living in the town in contrast to living in the country, where people lead simple and innocent lives. The film was marked as seditious aimed to destroy the socialist regime. The title was identified by comrades as *“communism in the net”*. Some signs were reportedly according to Karol Bacílek, the leader of the Central Committee of the Communist Party of Slovakia, metaphoric – mother’ blindness in the film actually means blindness of the

23 The passage from the film: *“Do you think, that servants will order leaders about in the republic?” “We should bend knees and kiss their hands again; it will take much till this custom disappears.”*

Communist Party, solar eclipse should be explained as communism twilight and a boat on the mainland presents conditions of that time.

Havrania cesta (1962) by Martin Hollý jr. is one of the exemplary films of 1960s dealing with the labour class, high voltage fitters. The main characters acted by Júlíus Pántik and Štefan Kvietik are not black-and-white like it was before 1960s, but we can explore their psychic survival and moral dilemmas. *“The film is not only focused on fitters’ story – the same problem could be real among doctors or university professors. Careerism, human misery, placing obstacles in the way could be everywhere. I wanted to show it through the fitters... I have worked as a fitter, so I know their work. The aim was to show the truth.”*²⁴ The film signalises the progress in the filmography and therefore the thematic component liberalisation, which includes moving the accent from Marxist-Leninist agitation to social relations.

Experimental psychological drama **322** (1969) directed by Dušan Hanák shows one labourer’s life. The main character works in the kitchen, but in the past, he used to work as a clerk. Focusing on human intimacy of this film is the sign of progress and modernity typical for films from 1960s. The view of the labour class issue is marginal, often bitter but certainly not panegyric (like it was in films before 1960s). Great attention is devoted to daily life of socialistic citizen – State Security’s omnipresence, bribes, consumption and luxury. Throat cancer, the diagnoses number 322, have got people when they cannot express their opinion in public.

The view at the labour class in films of 1970s and 1980s

The Czechoslovak cinematography reflected political situation in 1970s again (as in 1940s and 1950s). Normalization process is visible on Vojtěch Trapl’s film *Člověk není sám* (1971). The collectivization idea typical for Marxist-Leninism could we notice on the film’s title that indicates the power of united labourers. Unfairly sentenced Jaroslav Král, a scientist, is the main character of *Man Is Not Alone*. He is not alone at all, in spite of arrest he is allowed to finish his research. The collectivization idea is intensive, people who help him are socialistic conscious citizens (his colleague and the State Security’s major) realizing the one and only aim of communist society – human’s prosperity. That is why Král’s research is so important to finish. On the mentioned example is possible to see tendentious processing of the film, a collateral film idea is to popularize the State Security’s activity through the major, who is a fair and reasonable man.

One of other agitations films of 1970s is **Cesty mužů** (1972) directed by Ivo Toman. Film makers’ aim is to show the fight against the collectivisation opponents. There is repeating the phenomenon of State Security’s positive character. Probably the most important moment of the film is the beginning scene of labourers giving their cattle to founding co-op agriculture voluntarily. There are lots of agitation symbols in the film e.g. happily dancing labourers in a screened film at the cinema, which indicates the better socialistic future.

Drama **Kronika žhavého léta** based on the Řezáč’s novel *The Battle* and directed by Jiří Sequens was filmed in 1972. The story records the effort to fulfil the Czech

24 Martin Hollý jr., the director of *Crows Fly Over*.

communists' vision to transfer the North Bohemian border to the Marx-Leninist ideology picture. Mr. Bagár, the main character tries to save the North Bohemian border from the capitalistic leaders, gold diggers and collaborationists. He is a perfect socialist district committee leader, self-sacrificing and helpful citizen. Plot of the film is to save a co-op agriculture and the factory from restitution after The World War II. Black and white character of actors is supported by costumes. There is a conversation between a sleek feudal and a ragged, hardworking comrade as labourers' representative. The victory of labourers at the end of *Chronicles of a Hot Summer* shows unanimous voting for factory's collectivization and leaving of socialistic enemies from the borders.

Miroslav Hornák filmed in 1974 **Ohnivé křižovatky** showing Eastern Slovakia industrialization on *East Slovakian Ironworks* example. Building of the Ironworks is led by many ideological statements e.g. *"You are building your own factory"*, *"It will be the largest building of the socialism."* Brothers Belušovci's father personates a nationally and ideal conscious person. He sends both sons to metallurgy's studies. Through the main theme of *Blazing Crossroads* Ondrej Beluš and Adela's love story we can see socialistic habits of everyday life e.g. putting flowers to the socialistic memorial during the wedding day. Thanks to Ondrej's studies in the Soviet Union's factory is visible ideology tendencies to show the USSR like a modern and perfect state. The first iron product made in the East Slovakian Ironworks is of course star, the symbol of the USSR.

In the film **Kto odchádza v daždi...** (Martin Hollý jr., 1974) is showed collectivisation process of 1947–1948 and the story is about servants who get their own land after the land reform. The controversial personality is personified in Mr. Haštiak. Haštiak as a collectivisation opponent stands up against a co-op agriculture foundation. His character with antisocialist opinions is out the ordinary of normalisation cinematography production. At the end, he has to leave defeated during the rain. On top of that, the film shows the story about Družko, one of the perfect socialistic men founding the co-op agriculture. Družko, thanks to his participation on the co-op agriculture becomes a successful labourer.

Despite of 1970s and 1980s normalization this period of time means for Czechoslovak filmography the beginning of many actor legends. Thanks to perestroika of 1980s was produced many debut films. It was filmed a lot of comedies and fairy tales in coproduction with German partners. Repertoire of films' themes was varied, but labour films were still appearing. The best examples are obviously films **Slunce, seno, jahody** (Zdeněk Troška, 1983) and **Vesničko má středisková** (Jiří Menzel, 1985).

The Czech comedy **Slunce, seno, jahody** made in 1984 regarded as one of the classics of the Czech comedy industry. It was filmed and set in Hoštice, a small rural village in the Czech portion of the former Czechoslovakia. It is a play on the perceived stereotypes of daily co-op agricultural' life in a village. The main theme of the film is the agricultural student Šimon Plánička's intention of trying out his experiment regarding the *"Milk yield of cows in regards to a cultural environment"*. Through the experiment is showed successful co-op agriculture's modernization.

An excursion to the social conditions of the Czechoslovak village provides the film **Vesničko má středisková**. Among other things, we can see the differences of

authentic living conditions of a socialist villager and a person who lives in a city in new modern blocks of flats. The main film characters are two labourers, working in a co-op agriculture's associated production. The film comedy sometimes bordering to satire we can observe on Otík character's behaviour. Otík's return from Prague to his home presents the happy end of the film, the value of the friendship and the society wins.

Conclusion

40 years of socialism in Czechoslovakia were reflected in Czechoslovak cinematography in phases, which can be called (1) agitation, (2) experimental-individual and (3) ideological-demagogic. Strict censorship, a slight relaxation resulting in film experimentation, or the fear that someone will notice some detail in your film that could easily cause your imprisonment – all this was part of the cinema of those years.

Based on our film content analysis we can say that despite the changing circumstances of the regime's rigor, the cinematography of real socialism was characterized by a propaganda highlighting the nation's new elite – the workers and their irreplaceable role in historical development, which was to be characterized by a modern and progressive elements.

The 1940s and 1950s films are classical socialistic agitation films showing the labourers only in positive way. Happy endings are typical for this period, the labourers always win and there is also a transgenerational problem. Youth is directed all the time procommunist and the oldest are sceptical of the new regime e.g. films as *Pan Novák*, *Karhanova parta* or *Zocelení*.

The films of 1960s are truly labelled as new wave or the Czechoslovak miracle of the 1960s cinematography. The international policy of 1960s influenced the Czechoslovak situation which resulted limited censorship and more filming freedom. These films were concentrated on different themes of people's daily individual lives, which have been processed by various experimental film techniques. Filmography at that time was focusing on the main character psychic and solving the moral dilemmas. In some films there are even symbols presented anti-communist opinions. Given films, were later put in safe and set free after 1989.

The occupation of 1968 started the normalization process therefore returning to the "communist normal" which influenced the cultural activities in recovering the censorship and schematism. The Czechoslovak cinematography progress was gradually stopped until 1989. The film themes of 1970s and 1980s are similar to 1950s – the labourers fight for their rights and the end of the film predicts the better socialistic future. Filmography returned to the ideological-demagogic processing.

The film content analysis can provide visual probe into the daily lives of people of the past, but it is necessary to take a critical approach to film analysis and try to look "under the surface". The "subsurface" result of our film analysis is chronological elaboration of the labour's propaganda degree in the film, which immediately followed the current socio-political domestic and foreign events and thus reflected the (required) reality through the film.

Films

- 322 (Dušan Hanák, 1969)
 Anděl na horách (Bořivoj Zeman, 1955)
 Cesty mužů (Ivo Toman, 1972)
 Člověk není sám (Vojtěch Trapl, 1971)
 Havrania cesta (Martin Hollý jr., 1962)
 Karhanova parta (Zdeněk Hofbauer, 1950)
 Konec jasnovidce (Ján Roháč, Vladimír Svitáček, 1957)
 Kronika žhavého léta (Jiří Sequens, 1972)
 Kto odchádza v daždi... (Martin Hollý jr., 1974)
 Ohnivě křižovatky (Miroslav Hornák, 1974)
 Pan Novák (Bořivoj Zeman, 1949)
 Pětistovka (Martin Frič, 1949)
 Postav dom, zasad strom (Juraj Jakubisko, 1979)
 Rudá záře nad Kladnem (Vladimír Vlček, 1955)
 Siréna (Marie Majerova, 1947)
 Slunce v síti (Štefan Uher, 1962)
 Slunce, seno, jahody (Zdeněk Troška, 1983)
 Tři přání (Ján Kadár, Elmar Klos, 1958)
 Usměvavá zem (Václav Gajer, 1952)
 Varúj.! (Martin Frič, Pavol Bielik, 1946)
 Vesničko má středisková (Jiří Menzel, 1985)
 Vlčie diery (Pavol Bielik, 1948)
 Železný dědek (Václav Kubásek, 1948)
 Zocelení (Martin Frič, 1950)
 Zvony z rákosu (Václav Kubásek, 1950)

Sources

- BILÍK, Petr. *Československá kinematografie 50. a 60. let*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013.
- CIEL, Martin. Súvislosti slovenskej filmovej teórie 1945 – 1971. In MACEK, Václav (eds.). *Slovenský hraný film 1946–1969*. Bratislava: Slovenský filmový ústav, 1992, s. 11-28.
- ČINÁTL, Kamil – PINKAS, Jaroslav (eds.). *Dějiny ve filmu*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2014.
- CUHRA, Jaroslav – ELLINGER, Jiří – GJURIČOVÁ, Adéla – SMETANA, Vít. *České země v evropských dějinách. Díl čtvrtý od roku 1918*. Praha: Paseka, 2006.
- Decree of the President concerning measures for the film industry from 11. 8. 1945. Decree number 50/1945.
- ELLUL, Jacques. *Propaganda: The Formation of Men's Attitudes*. New York: Vintage books a Division of Random House, 1962.
- ERLL, Astrid – WODIANKA, Stephanie (eds.). *Film und kulturelle Erinnerung: Pluri-mediale Konstellationen*. Berlin: De Gruyter, 2008.
- HEUER, Christian. Historienfilme. In FURRER, Markus – MESSMER, Kurt (ed.). *Handbuch Zeitgeschichte im Geschichtsunterricht*. Berlin: Schwalbach, 2013, s. 316-337.

- KAPLAN, Karel. *O cenzuře v Československu v letech 1945 – 1956*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994.
- KNAPÍK, Jiří – FRANC, Martin. *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948 – 1967*. Praha: Academia, 2011.
- KNAPÍK, Jiří. *V zajetí moci. Kulturní politika, její systém a aktéři 1948 – 1956*. Praha: Libri, 2006.
- KUSÁK, Alexej. *Kultura a politika v Československu 1945 – 1956*. Praha: Torst, 1998.
- MACEK, Václav – PAŠTÉKOVÁ, Jelena. *Dejiny slovenskej kinematografie*. Martin: Osveta, 1997.
- MACEK, Václav. Dlhých dvadsať rokov umierania: (metafora v slovenskom hranom filme 1970 – 1990). In MACEK, Václav (eds.). *Slovenský hraný film 1970 – 1990*. Bratislava: Slovenský filmový ústav, 1993, s. 39-48.
- MIŠKUFOVÁ, Helena. *Češi v Košicích. Pamětní desky a sochy*. Košice: Slovensko-český klub, 2013.
- OBUCH, Ondrej. Zabúdanie a rozpomätávanie filmovej réžie. In MACEK, Václav (eds.). *Slovenský hraný film 1970 – 1990*. Bratislava: Slovenský filmový ústav, 1993, s. 49-60.
- PAŠTÉKOVÁ, Jelena. Literárne impulzy v slovenskom hranom filme. In MACEK, Václav (eds.). *Slovenský hraný film 1946 – 1969*. Bratislava: Slovenský filmový ústav 1992, s. 29-45.
- RAKOVÁ, Svatava. Místa paměti na přelomu tisíciletí: Výzvy a proměny jednoho konceptu. In HLAVAČKA, Milan – MARÉS, Antoine – POKORNÁ, Magdaléna. *Paměť míst, událostí a osobností: historie jako identita a manipulace*. Praha: Historický ústav AV ČR, 2011, s. 22-32.

LUDIA A DOBA

Kancelária Gustava Eiffela – Paríž, Gustave Eiffel si zriadil na vrchole veže malý byt, v ktorom prijímal hostí v sprievode svojej dcéry Claire. Táto scéna zachytáva návštevu Thomasa Edisona 10. 9. 1889. Americký fyzik a vynálezca pri tejto príležitosti daroval Gustávovi Eiffelovi model svojho slávneho fonografu, ktorý predstavil na Svetovej výstave v roku 1889.

Foto: Lujza Lea Kurimaiová

K ŽIVOTNÉMU JUBILEU Dr. h. c. prof. PhDr. MICHALA DANILÁKA, CSc.

Lubica HARBULOVÁ

Dr. h. c. prof. PhDr. Michal Danilák, CSc.

V najvýchodnejšej časti Slovenska, v kraji pod Vihorlatskými vrchmi, v dedinke Vojnatina, okres Sobrance, sa 9. novembra 1933 v maloroľníckej rodine Michala Daniláka a Anny Danilákovej, rodenej Uhrínovej, narodil syn, ktorému dali meno po otcovi Michal.

Detstvo prežil Michal Danilák v rodnej dedine a tu aj vychodil ľudovú školu. Meštiansku školu navštevoval v rokoch 1944 – 1948 v Sobranciach. Na strednú školu ho zapísali na Gymnázium v Michalovciach, no po zriadení gymnázia v Sobranciach prešiel na novovytvorené gymnázium, ktoré v roku 1952 absolvoval s vyznamenaním. Záujem o dejiny sa začal u neho výraznejšie prejavovať v posledných ročníkoch štúdia na gymnáziu a vyústil do rozhodnutia študovať tento odbor na vysokej škole.

Túžba po poznaní a vzdelaní ho v roku 1952 priviedla do Prahy, kde začal študovať na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity odbor históriu. Počas štúdia sa M. Danilák začal zameriavať na všeobecné dejiny. Veľký vplyv na jeho odborné formovanie počas vysokoškolského štúdia mali prof. Jozef Polišíenský a prof. Anatolij Florovskij, pod vplyvom ktorého sa začal orientovať na dejiny východných Slovanov a na dejiny Ruska. Jeho záujem o túto problematiku vyústil do napísania a obhajoby diplomovej práce *Sedliacka vojna v Rusku pod vedením Stepana Razina*.

Po ukončení vysokoškolského štúdia v roku 1957 so vrátil na východné Slovensko a začal pôsobiť ako stredoškolský učiteľ na Jedenástočnej strednej škole v Sobranciach, kde zastával aj funkciu zástupcu riaditeľa školy.

Zásadným medzníkom v jeho živote bol rok 1960, keď bol preložený na Pedagogický inštitút v Prešove. V Prešove sa začala písať nová etapa v živote M. Daniláka. Etapa vyplnená činnosťou vysokoškolského pedagóga, akademického funkcionára i vedeckého pracovníka. Keď sa v roku 1964 zlúčil Pedagogický inštitút v Prešove s Pedagogickým inštitútom v Košiciach vytvorila sa v Prešove Pedagogická fakulta, ktorá sa stala súčasťou Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach. Na fakulte bola vytvorená aj samostatná katedra dejín, na ktorej M. Danilák pôsobil najskôr ako odborný asistent a neskôr, v rokoch 1967 až 1978, ako vedúci katedry. V rokoch 1971 – 1973 vykonával na Pedagogickej fakulte aj funkciu prodekana pre pedagogickú činnosť. V roku 1978 došlo na Univerzite P. J. Šafárika k zlučovaniu rovnakých katedier, v dôsledku čoho

došlo k spojeniu katedier dejín na Filozofickej a Pedagogickej fakulte UPJŠ v Prešove. Michal Danilák sa stal vedúcim novovytvorenej Katedry dejín na Filozofickej fakulte UPJŠ v Prešove. Túto funkciu vykonával v rokoch 1978 – 1981 a v rokoch 1986 – 1990. Michal Danilák stál aj pri zrode myšlienky o užšej špecializácii odborných pracovníkov na slovenské a všeobecné dejiny. Keď 1. septembra 1998 bola vytvorená na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity katedra všeobecných dejín stal na jej čele práve prof. M. Danilák, ktorý profiloval jej činnosť až do roku 2003. Prešovskému historickému pracovisku ostal verný až do roku 2004, keď odišiel do dôchodku.

Nezanedbateľným rozmerom pôsobenia M. Daniláka na prešovských vysokoškolských pracoviskách bola jeho pedagogická činnosť. Tá bola sústredená na prednášky z novovekých dejín a najnovších svetových dejín po roku 1918. Viedol tiež výberové prednášky venované problematike slovensko-ukrajinských vzťahov do roku 1918. Jeho bývalí študenti si dodnes pamätajú jeho vysoko erudované prednášky i to s akým zánietením a elánom ich prednášal. Bol vedúcim nespočetného množstva ročníkových, diplomových a rigorózných prác a školiteľom dizertačných prác. Pôbil tiež ako predseda skúšobných komisií na štátnych záverečných skúškach a predseda komisií pre rigorózne skúšky.

M. Danilák mnoho rokov odovzdával svoje odborné skúsenosti mladým vedeckým aspirantom, na príprave ktorých sa podieľal od roku 1983. Viacerí z jeho bývalých doktorandov dnes patria k popredným slovenským historikom. Jeho skúsenosti využívali aj bratislavské odborné pracoviská. Bol členom Komisie pre udeľovanie hodností kandidáta vied na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave a na Historickom ústave SAV v Bratislave. Dlhé roky bol garantom habilitačných a inauguračných pokračovaní v odbore všeobecné dejiny na Filozofickej fakulte PU v Prešove.

S menom Michala Daniláka je spätý rozvoj nielen historických pracovísk prešovských fakúlt, ale aj rozvoj Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach. Patril dlhé roky k popredným akademickým funkcionárom tejto východoslovenskej akademickej inštitúcie. Na činnosti univerzity sa podieľal v rokoch 1973 – 1990, keď vykonával funkciu prorektora pre pedagogickú činnosť. Skúseností z pedagogickej a akademickej činnosti zúčastňoval ako člen Vedeckej rady UPJŠ v Košiciach (1973 – 1990), člen Vedeckej rady Pedagogickej fakulty UPJŠ v Prešove (1967 – 1990), člen Vedeckej rady Filozofickej fakulty UPJŠ v Prešove (1978 – 1990). Jeho aktivity neboli obmedzené len miestom jeho pôsobenia. V rokoch 1975 – 1990 bol členom rady Spoločensko-vedného ústavu SAV v Košiciach a v rokoch 1985 – 1990 členom Kolégia historických vied SAV v Bratislave.

Osobitú kapitolu pôsobenia M. Daniláka na prešovskom akademickom historickom pracovisku predstavuje jeho vedecko-výskumná činnosť. Počiatky jeho vedecko-výskumných aktivít siahajú do začiatku 60. rokov 20. storočia. V roku 1963 nastúpil do externej aspirantúry na Filozofickej fakulte Univerzity J. E. Purkyně (dnešnej Masarykovej univerzity) v Brne. Jeho školiteľom bol známy český historik prof. PhDr. Jozef Macůrek, DrSc. Kandidátsku prácu pod názvom *Haličskí, bukovinskí a zakarpatskí Ukrajinci v revolúcii 1848* obhájil v roku 1968 a v roku 1969 mu bol priznaný titul kandidáta historických vied.

Ukrajinské dejiny v 19. storočí ostali hlavnou témou jeho vedeckých prác aj v nasledujúcich rokoch. Koncom 60. a začiatkom 70. rokov 20. storočia venoval tej-

to problematike niekoľko rozsiahlejších štúdií zameraných na ukrajinské národné hnutie v Haliči v rokoch 1848 – 1849, roľníckej otázke v Haliči, vzťahy haličských a zakarpatských Ukrajincov, ale aj kontakty konkrétnych predstaviteľov ukrajinského národného hnutia, napríklad Ivana Rakovského, s haličskými Ukrajincami. Tieto predprípravné vedecké štúdie vyústili v roku 1972 do monografickej práce *Haličskí, bukovinskí, zakarpatskí Ukrajinci v revolúcii 1848 – 1849*. História západných Ukrajincov v 19. storočí bola témou aj Danilákovej habilitačnej práce (*K dejinám západných Ukrajincov v rokoch 1841 – 1867*), s ktorou sa habilitoval v roku 1972 v odbore všeobecne dejiny a hodnosť docenta mu bola priznaná v roku 1973. V roku 1979 bol Michal Danilák vymenovaný za univerzitného profesora v odbore všeobecne dejiny.

Širší historický kontext výskumnej problematiky Michala Daniláka tvorí revolúcia v rokoch 1848 – 1849 v Rakúsko-Uhorsku. Tejto téme sa venoval formou odborných štúdií v rôznych obdobiach svojej vedeckej práce. S výskumom revolučných udalostí v rokoch 1848 – 1849 a ukrajinskej problematiky úzko súvisel aj záujem M. Daniláka o výskum medzislovanských vzťahov v polovici 19. storočia. Z tejto rozsiahlej problematiky sa parciálnejšie zamerával na otázku Slovanského zjazdu konaného v roku 1848 v Prahe, na vzťahy medzi jednotlivými slovanskými národmi v období konania Slovanského zjazdu, špeciálne priblížil účasť Ukrajincov na Slovanskom zjazde a miesto ukrajinskej otázky na tomto podujatí.

Dlhodobejšie sa Michal Danilák zaoberal rôznymi stránkami národného obrodenia Rusínov v Uhorsku a osobitnú pozornosť venoval úlohe a vplyvu gréckokatolíckej cirkvi na formovanie národného vedomia Rusínov (Ukrajincov) v Uhorsku v 19. a na začiatku 20. storočia. S tým úzko súvisela problematika vzájomných vzťahov haličských a zakarpatských Ukrajincov v 19. storočí. Vo svojich vedeckých prácach neobišiel ani tému slovensko-ukrajinských vzťahov v 19. a 20. storočí. Ako uznávaný odborník na ukrajinskú problematiku 19. storočia participoval aj na rozsiahlej syntetizujúcej práci *Dejiny Slovenska IV*.

V nasledujúcom období rozšíril diapazón svojej vedecko-výskumnej činnosti o analýzu hospodárskych, sociálnych, národnostných i náboženských pomerov na severovýchodnom Slovensku v druhej polovici 19. storočia. Posledným väčším tematickým okruhom, ktorému sa M. Danilák odborne venoval bola problematika dejín Podkarpatskej Rusi resp. Zakarpatska, čo bolo determinované aj jeho dlhoročnou spolupracou s Historickou fakultou Štátnej univerzity v Užhorode (dnes Fakulta dejín a medzinárodných vzťahov Užhorodskej národnej univerzity). K dejinám Podkarpatskej Rusi v medzivojnovom období z hľadiska medzinárodných vzťahov sa vzťahovali štúdie: *Podkarpatská Rus v politike susedných štátov (1918 – 1938)*, *Podkarpatská Rus v poľsko-maďarských vzťahoch (1918 – 1939)*, *Okupácia Zakarpatska hortyovským Maďarskom a Malá vojna, Pripojenie Zakarpatskej Ukrajiny (Podkarpatskej Rusi) k ZSSR a Slovensko a Problematika začlenenia Zakarpatska do ČSR v ukrajinskej historiografii*. Niekoľko prác sa dotýkalo aj vzťahov východného Slovenska a Zakarpatska po roku 1945. M. Danilák je tiež autorom niekoľkých historiografických štúdií, v ktorých hodnotil stav výskumu ukrajinskej problematiky a ukrajinských dejín v slovenskej historiografii.

Výsledky svojej vedeckovýskumnej činnosti prezentoval na desiatkach domácich i medzinárodných konferencií, zúčastnil sa troch svetových kongresov historikov (v roku 1970 v Moskve, v roku 1980 v Bukurešti, v roku 1985 v Stuttgarte), aktívne vystúpil aj na medzinárodných kongresoch slavistov v Prahe v roku 1968 a vo Var-

šave v roku 1973. V rokoch 1971 – 1973 absolvoval prednáškové pobyty na Ukrajine, na dnešnej Užhorodskej národnej univerzite, kde prednášal výberové prednášky venované slovensko-ukrajinským vzťahom do roku 1918. Práve zásluhou profesora Daniláka sa v 70. – 80. rokoch 20. storočia začali rozvíjať kontakty medzi košickou a užhorodskou univerzitou v oblasti vedeckovýskumnej a pedagogickej činnosti. Užhorodská národná univerzita pri príležitosti 55. výročia svojho vzniku ocenila vedecko-pedagogickú činnosť M. Daniláka i jeho zásluhy na rozvoji spolupráce oboch univerzít a 18. októbra 2000 mu udelila čestný titul Doctor honoris causa.

Michal Danilák sa ako jeden z mála slovenských historikov dlhodobo a systematicky venoval ukrajinskej problematike a svojimi prácami výrazne prispel k rozšíreniu poznatkov o živote Ukrajincov Habsburskej monarchie v 19. storočí, k poznaniu dejín Podkarpatskej Rusi resp. Zakarpatska v 19. a 20. storočí, ako aj k pochopeniu jednotlivých etáp vývoja slovensko-ukrajinských vzťahov. Mnohé zo záverov, ku ktorým vo vedeckých prácach dospel, nestratili na svojej aktuálnosti ani v súčasnosti. Ocenením Danilákovho dlhoročného vedeckého záujmu o ukrajinské dejiny a jeho vkladu do ich výskumu na Slovensku bolo jeho zvolenie Svetovou radou vedeckých spoločností T. Ševčenka za riadneho člena Vedeckej spoločnosti T. Ševčenka v roku 2010. Slovenská strana ocenila jeho erudovanosť v uvedenej problematike tým, že ho menovala za prvého predsedu slovensko-ukrajinskej komisie historikov pri Slovenskom národnom komitáte historikov.

Dlhoročná vedecká a pedagogická práca M. Daniláka bola ocenená na rôznych úrovniach a rôznymi formami doma aj v zahraničí. Najväčšou odmenou pre neho sú však úspechy jeho žiakov, ktorí sa k nemu aj po rokoch hrdo hlásia nech už pôsobia v rôznych kútoch Slovenska v rôznych vedeckých ústavoch a inštitúciách, na univerzitách, v rezorte základného a stredného školstva, ale aj v oblasti kultúry, politiky či diplomacie.

V mene Inštitútu histórie FF PU v Prešove by sme radi Dr. h. c., prof. PhDr. Michalovi Danilákovi, CSc., zablahoželali k jeho významnému životnému jubileu, 90. narodeninám, a zaželeli mu do ďalších rokov pevné zdravie, spokojnosť a pohodu v kruhu najbližších, aby nás svojou prítomnosťou, životnou múdrosťou a jemu vlastným temperamentom tešil čo najdlhšie.

ROZHOVORY

Socha kráľa Henricha IV. – Paríž.

Foto: Lujza Lea Kurimaiová

- ◀ *Most Alexandra III. – Paríž, základný kameň položil cárov syn, cár Mikuláš II. v roku 1897, je dlhý 160 metrov, široký 40 metrov. Na každom z koncov mosta sú postavené dva mohutné stĺpy. Na ich vrcholoch sú posadené pozlátené sochy zobrazujúce vedu, umenie, obchod a priemysel. Čo si možno všimnúť iba z vody, sú sochy dvoch nymf. Z jednej strany je vyobrazená nymfa Seiny, na druhej strane je nymfa Nevy. Foto: Lujza Lea Kurimaiová*

ROZHOVOR S RIADITEĽKOU INŠTITÚTU HISTÓRIE FILOZOFICKEJ FAKULTY PREŠOVEJ UNIVERZITY V PREŠOVE doc. Mgr. ANNAMÁRIU KÓNYOVOU, PhD.

Nadežda Jurčišinová: Pani docentka, patríte k nastupujúcej generácii historikov na Slovensku. Kedy sa sformoval váš vzťah k skúmaniu dejín, k profesionálnemu zaoberaniu sa nimi. Kto alebo čo malo v tomto procese pre vás rozhodujúci význam?

Annamária Kónyová: – K histórii som mala blízky vzťah od detstva, rada som čítala knihy s historickou tematikou, pozerala historické filmy, navštevovala historické pamiatky. Svoju budúcnosť som vtedy skôr videla ako učiteľka dejepisu na základnej alebo strednej škole. Až v posledných ročníkoch na univerzite som začala uvažovať o tom, že by som možno ostala na doktorandskom štúdiu a histórii sa venovala aj z vedecko-výskumnej

stránky. Totiž práve na univerzite som si uvedomila, že moja znalosť maďarského jazyka je veľmi cenným benefitom pre každého, kto sa chce venovať výskumu dejín, najmä tých starších období. V tomto rozhodnutí ma posmelili niektorí moji vtedajší učitelia, už nebohá pani dr. Darina Vasiľová a, samozrejme, aj môj manžel.

Nadežda Jurčišinová: V septembri tohto roku ste sa ujala náročnej a zodpovednej funkcie – riaditeľky Inštitútu histórie FF PU. Aké sú Vaše predstavy a predsavzatia na tomto poste?

Annamária Kónyová: – Na poste riaditeľky inštitútu histórie by som chcela nadviazať na prácu mojich predchodcov a v prvom rade by som chcela udržať vysokú kvalitu nášho pracoviska vo všetkých aspektoch, ktoré má plniť tak v pedagogickej činnosti, ako aj vo vedeckej a publikačnej aktivite. Smerom k študentom, či už súčasným alebo potenciálnym, je dôležité, aby sme boli naďalej atraktívnym miestom poskytujúcim kvalitné vzdelanie, férový a otvorený prístup, ale aj mnoho zaujímavých aktivít (prednášky odborníkov, exkurzie, mobility a pod.), vďaka čomu absolventi povedia, že sa im oplatilo prísť študovať históriu práve do Prešova. Vo vedecko-výskumnej a publikačnej činnosti patrí inštitút histórie k popredným pracoviskám nielen v rámci filozofickej fakulty našej univerzity, ale má svoje pevné miesto aj v slovenskom akademickom priestore, čo sa týka historických pracovísk. Preto mojím jednoznačným cieľom bude tento trend udržať, prípadne rozšíriť o ďalšie aktivity (napr. nové zahraničné kontakty, zapojenie sa do nových projektových schém, užšia spolupráca s externým prostredím atď.). Samozrejme k naplneniu týchto „vízií“ je potrebné, aby na pracovisku prevládala pozitívna kolegiálna a tvorivá atmosféra.

Nadežda Jurčišinová: Svoj vedecký výskum ste upriamila na cirkevné dejiny konkrétne na dejiny kalvínskej reformácie v strednej Európe so zreteľom na východné Slovensko a na dejiny kalvínskej cirkvi v Uhorsku v 16. – 18. storočí. Prečo ste sa rozhodla venovať práve tejto problematike a čím vás zaujala?

Annamária Kónyová: – Výskum problematiky kalvínskej reformácie som si vybrala z dvoch dôvodov. Jedným z nich bolo to, že oproti dejinám evanjelickej cirkvi a. v. ostala táto téma mimo záujmu slovenskej historiografie a chýbala ucelenejšia práca mapujúca priebeh, šírenie a špecifiká tejto, tzv. druhej reformácie na našom území. Druhý dôvod bol trochu osobný, pretože ja sama som reformovaného vyznania a pre mňa samú bolo výzvou dozvedieť sa o mojej konfesii informácie, o ktorých som nevedela. Okrem toho pri stále hlbšom ponore do tejto témy som prišla na to, že ten výskum nemusí byť len o dejinách samotnej reformovanej cirkvi, ale aj o poznávaní zaujímavých historických osobností, vrátane napr. žien, ktoré sa s ňou spájali či formovaní mentality reformovaného spoločenstva, jeho každodenného života, morálky, či vplyvu na rozvoj protestantského školstva.

Nadežda Jurčišinová: Je nejaká vážnejšia rozdielnosť v interpretácii týchto dejín? Ak áno, v čom spočíva?

Annamária Kónyová: – Výskum reformácie ako takej, ale platí to aj pre švajčiarsku reformáciu ukazuje, že to bol veľmi komplikovaný proces nadobúdajúci mnoho špecifik a regionálnych osobitostí, nielen v rámci Európy, ale aj samotného Uhorska. Síce historiografia pozná faktografiu tohto procesu, ale mnohokrát ešte stále nie sú celkom jasne vysvetlené príčiny prijatia jedného alebo druhého smeru reformácie, diskusie sa vedú do akej miery bol tento proces dobrovoľný, alebo šírený pod zemepanským nátlakom, prečo niekde veriaci podľahli rekatolizácii a naopak inde odolali. V súčasnosti sa výskum reformácie venuje priebehu tohto procesu na regionálnej úrovni, na úrovni malých komunít (zborov), kde je naozaj možnosť poznať dopady reformačného procesu na veriacich a ich každodenný život. Pre územie východného Slovenska sú špecifikom slovenskí kalvíni, ktorí sa vymykajú stereotypnej a dnes už prekonanej predstave o tom, že kalvinizmus bol vierou len maďarského etnika. Napriek ťažkým podmienkam (nedostatok kazateľov či náboženskej literatúry v ich jazyku) dokázali slovenskí kalvíni prežiť rekatolizáciu a dodnes udržať svoju vieru.

Nadežda Jurčišinová: Aké témy a akú problematiku chcete spracovávať v najbližšom období?

Annamária Kónyová: – V nadväznosti na to, čo som už uviedla, by som sa v budúcnosti chcela venovať komplexnejšiemu pohľadu na dejiny každodennosti reformovanej konfesie a v rámci toho ma osobitne zaujíma úloha žien v tomto procese, ale aj vplyv reformácie na život žien (do akej miery mala reformácia vplyv na ich život, vzdelávanie, spoločenské role a pod.). Na druhej strane sú aj ďalšie témy a úlohy vyplývajúce z riešenia rôznych vedeckých projektov, napr. o epidémiách alebo spracovanie novej vysokoškolskej učebnice o dejinách raného novoveku v Európe, na ktorých aktuálne pracujem.

Nadežda Jurčišinová: Čo si myslíte o súčasných študentov a ich prístupe k štúdiu a záujmu o dejiny?

Annamária Kónyová: – Ja som optimistka. Aj keď často prevláda trocha skepsa v nazeraní na dnešných študentov a na ich záujem o históriu, ja si myslím, že v každom ročníku sa nájdu mnohí šikovní a zariadení študenti. Podľa mňa našou úlohou ako pedagógov je práve identifikovať, posmeliť a správne usmerniť týchto študentov, ukázať im, že dejiny nie sú len suchým memorovaním faktov, ale že za každou historickou udalosťou treba vidieť osudy konkrétnych ľudí, dopady na ich životy. Myslím si, že je dôležité motivovať študentov, aby rozmýšľali o dejinách, naučili ich prepojiť minulosť so súčasnými udalosťami a zároveň nepreberať všetko automaticky a nekriticky. Je to podstatné aj kvôli množstvu informácií, dezinformácií a hoaxov aj v súvislosti s dejinami a ich interpretáciou.

Nadežda Jurčišinová: Keď dovolíte poodhalila by som trochu vaše súkromie. Čím okrem skúmania histórie vyplňate svoj voľný čas?

Annamária Kónyová: – Vo voľnom čase sa venujem rodine, navštevujeme historické pamiatky, ale radi chodíme do prírody, ja rada relaxujem aj v záhrade a starostlivosťou o ňu.

Nadežda Jurčišinová: Máte dvoch synov stredoškolákov. Javí niektorý z nich záujem o históriu?

Annamária Kónyová: – Naši synovia vyrastali s históriou v zmysle, že sme ich odmala brávali do múzeí, chodili sme po hradoch, dokonca boli s nami aj na niekoľkých konferenciách, ale či sa rozhodne niektorý z nich venovať histórii je ešte otázka budúcnosti.

Pani docentka, v mene redakcie časopisu Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity – Dejiny vám ďakujem za rozhovor.

S doc. Mgr. Annamáriou Kónyovou, PhD. sa zhovorala Nadežda Jurčišinová

PREDSTAVUJEME

*Prehliadková miestnosť hotela de Chevreuse,
Múzeum Louvre – Paríž. Foto: Lujza Lea Kurimaiová*

MÚZEUM VYSTAHOVALECTVA Z ÚZEMIA SLOVENSKA DO SEVERNEJ AMERIKY – KASIGARDA

Martin JAVOR

Vysťahovalectvo je bytostnou časťou slovenských dejín a stredoeurópskych dejín. Za posledných 120 rokov nám z každej generácie odišli najlepší ľudia. Od vysťahovalectva druhej polovice 19. storočia, cez emigráciu z medzivojnového Československa, vysťahovalectvo v časech vojnového Slovenského štátu, povojnové vysťahovalectvo, útek ľudí po roku 1948, po roku 1968 a koniec koncov aj dnes viac ako polovica mladých ľudí nechce žiť v tejto krajine.

Na tieto vlny vysťahovalectva slovenská historiografia reflektovala len povrchno. Vzniklo len niekoľko štúdií, väčšinou poplatných panujúcemu režimu, venujúcich sa poväčšine sociálnym aspektom vysťahovalectva, nanajvýš reflexiou robotníckeho hnutia v Severnej Amerike.

Expozícia múzea. Zdroj: www.kasigarda.sk

Každý národ takto postihnutý vysťahovalectvom má svoju „národnú“ inštitúciu, ktorá tento fenomén báda a snaží sa zachovať kultúrne dedičstvo svojich krajanov. Takáto inštitúcia však na Slovensku doposiaľ chýbala. Tzv. Krajanské múzeum v Martine je krajanským len podľa názvu, vysťahovalectvo do Severnej Ameriky doteraz nemalo inštitucionálne zastrešenie, ktoré by sledovalo a zachovávalo dejiny vysťahovalectva z územia Slovenska do tohto kúta sveta.

Aj moja rodina je postihnutá vysťahovalectvom. Moje dve prastaré mamy sa narodili v USA, jedna v Homestade v Pensylvánii, druhá v Clevelande v Ohio. Moji

dvaja prastarí otcovia zasa v Amerike našli svoj hrob. Jeden v Chicagu v Illinois, druhý v Perth Amboy v štáte New Jersey. Práve z úcty k nim som v dedine mojich predkov v Ťahyni v Pavlovciach nad Uhom založil Múzeum vysťahovalectva z územia Slovenska do Severnej Ameriky.

Múzeum dostalo názov Kasigarda, ide o slovenskú skomoleninu anglického Castle Garden, čo bola brána, ktorou musel prejsť každý imigrant, ktorý prišiel do USA. Múzeum mapuje nielen dejiny slovenského vysťahovalectva, ale vysťahovalectvo z územia Slovenska, teda zbiera artefakty aj o rusínskom, maďarskom či nemeckom vysťahovalectve. Múzeum sídli v tzv. americkánskom dome postavenom návratilcom z Ameriky ešte v roku 1892. Dom je národnou kultúrnou pamiatkou.

Súkromné múzeum disponuje rozsiahlou zbierkou artefaktov k spolkovému životu našich krajanov v Amerike, azda najväčšia časť sa venuje Slovenskému katolíckemu sokolu, avšak zastúpené sú aj Slovenský národný spolok či Evanjelická jednota. Múzeum vlastní viac ako 4 000 artefaktov, z ktorých cca 90 % pochádza zo Severnej Ameriky. Pýchou múzea je obrovská zbierka slovenských a rusínskych novín v Amerike, ktorá obsahuje niekoľko stovák kompletných ročníkov novín ako *Jednota*, *Slovák v Amerike*, *Osadné hlasy*, *Slovenská Obrana* a ďalších.

Zaujímavou je zbierka stúh slovenských a rusínskych spolkov v Severnej Amerike, ktorá obsahuje takmer 300 stúh z takmer každého kúta USA a Kanady. Najväčším exponátom v múzeu je nástenná maľba zo Slovenského kostola Sv. Štefana v Shenandoah v štáte Pennsylvánia s názvom Kristus a baníci, ktorú sa mi podarilo zachrániť pri búraní kostola. Všetkých priaznivcov histórie srdečne pozývam do Múzea vysťahovalectva z územia Slovenska do Severnej Ameriky a teším sa na stretnutie!

Zakladateľom a riaditeľom múzea je autor príspevku

*Prisťahovalci po príchode do Ellis Island.
Zdroj: Ellis Island Museum*

Expozícia múzea. Zdroj: www.kasigarda.sk

PRIPOMÍNÁME

Ruské koleso Grande Roue de Paris vedľa budovy múzea Louvre. Foto: Lujza Lea Kurimaiová

◀ *Galéria d'Apollon Louvre múzeum – Paríž. Foto: Lujza Lea Kurimaiová*

REAKCIE SLOVENSKÝCH NÁRODNÝCH ČINITEĽOV VÝCHODNÉHO SLOVENSKA NA ZALOŽENIE MATICE SLOVENSKEJ PRED 160 ROKMI¹

Nadežda JURČIŠINOVÁ

Znak Matice slovenskej

Jednou z najvýznamnejších udalostí v slovenských dejinách v 19. storočí bolo založenie prvej oficiálne povolenej celonárodnej kultúrnej ustanovizne Slovákov Matice slovenskej (MS).² Jej zakladajúce valné zhromaždenie sa uskutočnilo pred 160 rokmi 4. augusta 1863 v Turčianskom Sv. Martine. Ako určoval prvý paragraf stanov bola spolkom pre „všetkých milovníkov národa a života slovenského, aby spoločnými silami pracovali na pozdvihnutí vzdelanosti a tým i na hmotnom dobrobyte slovenského národa“.³ Ako celonárodná kultúrna inštitúcia spojila Slovákov bez rozdielu konfesionalnej a politickej príslušnosti. Jej prvým predsedom sa stal biskup Štefan Moyses, prvým podpredsedom superintendent Karol Kuzmány, za doživotného čestného podpredsedu zvolili Jána Francisciho, ktorý mal hlavnú zásluhu na administratívnom vybavovaní povolenia Matice. Svoj podiel na jej ustanovení mal Rusín, pochádzajúci z východného Slovenska Adolf Ivanovič Dobriansky, ktorý svojou autoritou a vtedajším funkčným postavením prispel k získaniu povolenia na jej ustanovenie a stal sa i zakladajúcim členom MS. Ako priateľ Slovákov bol zvolený aj za člena matičného výboru, ktorý tvorilo 30 členov, z nich 15 bolo zakladajúcich a 15 riadnych členov.

Ako inštitúcia vytvorená a organizovaná Slováckmi mala MS veľký význam pri ďalšom dvíhaní slovenského národného vedomia. Svoju pozornosť upriamila okrem iného aj na zberateľskú činnosť vyhľadávaním, zhromažďovaním a uchovávaním tlačených, rukopisných, obrazových, vecných, archeologických, prírodovedných a iných pamiatok z kultúrnych dejín Slovenska a Slovákov. Uvedenou činnosťou položila základy národnej knižnice, archívu a literárneho múzeu. Zaslúžila sa o zrod základov slovenskej vedy, utvorila šesť vedeckých odborov – filologický, literárny, historický, právnicko-filozofický, matematicko-prírodovedný a hudobno-spevný.

- 1 Príspevok vznikol v rámci projektu APVV č. 19-0058 *Multietnicita a multikonfesionalita a ich vplyv na spoločenský, politický a kultúrny vývoj okrajových oblastí v prvej polovici 20. storočia (na príklade východného Slovenska a Podkarpatskej Rusi)*.
- 2 Slováci už v predchádzajúcom období sa snažili o založenie kultúrnej inštitúcie. Prvý návrh – úvaha o možnosti založenia Matice slovenskej – vznikol krátko po založení Matice srbskej v roku 1826. Vyslovil ho Pavol Jozef Šafárik v listoch napísaných v roku 1827 Jánovi Kollárovi a Martinovi Hamuljakovi. Potom nasledovali ďalšie pokusy. Bližšie: WINKLER, Tomáš, ELIÁŠ, Michal a kol. *Matica slovenská. Dejiny a prítomnosť*. Martin: Matica slovenská, 2003, s. 32-40.
- 3 Stanovy Matice slovenskej. In *Z prameňov našich dejín*. Bratislava: SPN, 1974, s. 208-209.

Po čase k nim pribudol aj odbor spisov pre ľud. Matica slovenská vydávala prvý slovenský vedecký časopis *Letopis Matice slovenskej*, ktorý od tretieho čísla uverejňoval príspevky z jednotlivých vedných odborov. Realizovala aj vydavateľskú činnosť. Snažila sa aj o hmotné povznesenie slovenského národa. Poskytovala štipendiá študentom, podporovala slovenské gymnáziá a udeľovala pôžičky jednotlivcom i obciam. Svoju ľudovýchovnú činnosť orientovala tak, aby prispela k odstráneniu biedy ľudu a aby ho aj hospodársky povzniesla.

Východné Slovensko sa len v malej miere podieľalo na rozvoji MS, pretože v regióne pôsobilo len malé množstvo slovenskej národne-vedomelej inteligencie, ktorá by bola schopná rozvíjať jej aktivity a aktivizovať slovenský národný život. Z 1 112 členov MS v roku 1867 bolo na východnom Slovensku 51, najvýchodnejší bol zaregistrovaný košický učiteľ Ján Tomášek (brat Samuela Tomášika). Východoslovenské členské zastúpenie tvorili osobnosti ako Karol Samuel Benjamín Szereday za Zemplínsku župu, Ján Tomáško za Abovskú župu, najintenzívnejšie aktivity vyvinuli členovia zastupujúci Spišskú župu – Ladislav Zábojský, Eduard Korpónay a Štefan Mišík, za Šarišskú župu to bol najmä Jonáš Záborský, Baltazár Ružiak, Bohuš Nosák-Nezabudov a ďalší. Účastníkom valného zhromaždenia bol Jonáš Záborský, ktorý prispel na činnosť MS členským príspevkom 100 zlatých a zároveň sa prihlásil za zakladajúceho člena MS. Zakladajúcim členom bol tiež rímskokatolícky kňaz zo Spiša pôsobiaci v Hnilci Štefan Mišík. V nasledujúci deň 5. augusta uskutočnili členovia prvé zasadnutie MS, na ktorom J. Záborského zvolili za správcu zbierok Matice slovenskej v Šarišskej župe, no ťažko niesol to, že ho nezvolili za člena výboru. Ako správca mal na starosti reprezentovanie MS na Šariši, dohliadal na ročné vklady, riadil peňažné zbierky a staral sa aj o ostatné finančné dary. Členom MS neustále dodával matičné vydania. O plnení týchto úloh priebežne informoval popredného slovenského historika 19. storočia Františka Vífazoslava Sasinka.

Ani v prvom období účinkovania MS východné Slovensko nebolo vylúčené z jej vedeckých snáh. J. Záborský bol členom historického odboru a archeologicko-historického pododboru. V *Letopise MS* uverejnil viacero prác o dejinách východného Slovenska, napr. *Historické pamätnosti v župe Šarišskej*. Medzi historikov matičiarov radíme aj Š. Mišíka, ktorý sa po zatvorení MS pokúšal ju obnoviť. V právnicko-filozofickom odbore mal pracovať okrem ďalších aj A. I. Dobriansky. Gustáv Kordoš z Levoče podal návrh na vydávanie školských kníh na Slovensku a ponúkol preklad *Prírodopisu* českého slovakofila Rudolfa Pokorného.

MS zahrnula do konceptu svojich stanov požiadavku na povolenie ustanovovať po celom území miestne „stanky“, ktoré by boli malou inštitúciou, regionálnym ohniskom pôsobiacim vo svojom okolí. Boli by v spojení s ústredím a ním inštruované. Kompetentnými úradmi bola táto požiadavka zamietnutá. Členovia MS sa však nevzdali svojej myšlienky a vytvorili si v jednotlivých regiónoch obývaných Slováckmi matičné jednatelstvá. Zo 69 jednatelstiev bolo v roku 1874 na území východného Slovenska päť, a to v Revúcej, kde malo jednatelstvo 15 členov, v Rožňave s tromi členmi, v Spišskej Novej Vsi ich bolo 17, v Šariši osem členov a piate jednatelstvo bolo v Levoči. Aj keď vytvorenie jednatelstiev bolo úspechom MS, nedokázala ich dostatočne využiť. Jednatelia boli iba vyberačmi príspevkov, kolportérmi kníh a získavateľmi nových členov. Táto skutočnosť sa výrazne prejavila v pôsobení jednatelov na východnom Slovensku. Veľmi aktívni a agilní boli najmä jednatelia na

Spiši a v Revúcej. Živý kontakt s MS mali aj slovenskí študenti študujúci v Levoči spolu so svojimi profesormi Martinom Čulenom a D. Kordošom, ako aj slovenskí študenti na prešovskom evanjelickom a. v. kolégiu. Jednou z prioritných úloh MS bolo získavanie literárnych, umeleckých, vedeckých a starožitných zbierok so zámerom zriadiť slovenské národné múzeum. Iniciatívne si v tomto smere počínal Andrej Bíloveský z Bardejova, ktorý vo svojom okolí zozbieral pre MS materiály a v roku 1873 jej poslal 44 rôznych listín.

MS udeľovala čestné členstvo. Za jej čestných členov boli na 2. valnom zhromaždení zvolení predstavitelia slovanských národností, jedným z nich bol uhorský Rusín, gréckokatolícky biskup Jozef Gaganec, pôsobiaci na východnom Slovensku. Vedúcim predstaviteľom MS a Slovákov udeľovalo mesto Turčiansky Sv. Martin svoje čestné občianstvo. V roku 1863 ho dostali Štefan Moyses, Ján Francisci, Š. M. Daxner, Karol Kuzmány, J. M. Hurban a Ambro Pivko. V tom istom roku čestnými mešťanmi Turčianskeho Sv. Martina sa stali aj významní predstavitelia slovanského kultúrneho života medzi nimi aj A. I. Dobriansky. V roku 1867 sa MS usilovala o rozširovanie slovanskej spolupráce a s týmto zámerom vypracovala a rozposlala Príhlas Matice slovenskej Chorvátom, Čechom, Moravanom Slezanom, Srbom, Poliakom a Rusinom.

Na počesť svojho založenia MS každoročne usporadúvala v Turčianskom Sv. Martine národné slávnosti, ktoré sa stali prehliadkou slovenskej kultúrnej aktivity. K ich účastníkom patrili aj evanjelický kňaz Juraj Kello – Petruškin, pôsobiaci v Bardejove. V pravidelných augustových slávnostiach sa pokračovalo aj po zrušení MS uhorským ministerstvom vnútra na čele s Kolomanom Tiszom v roku 1875. Najprv 6. apríla 1875 zastavil činnosť MS, po ktorom nastali útoky proti jej pôsobeniu a jej činiteľom v provládnej tlači, zvlášť na stránkach banskobystričského časopisu *Svornosť*, na ktoré slovenskí národní činitelia reagovali v slovenskej tlači a žiadali ukončenie vyšetrovania MS, ktorá bola napokon nariadením ministerstva vnútra 12. novembra 1875 zatvorená. Po násilnom zrušení MS sa Slováci usilovali o jej obnovenie, ale neúspešne.

Použitá literatúra:

- SEDLÁK, Imrich. *V Čierťažiach búrok*. Martin: MS, 2001, s. 215 – 229. ISBN 80-7090-593-X
- SEDLÁK, Imrich (Ed.) *Matica slovenská v národných dejinách*. Martin: MS, 2013.
- WINKLER, Tomáš – ELIÁŠ, Michal a kol. *Matica slovenská : dejiny a prítomnosť*. Bratislava: MS, 2003. 495 s.
- WINKLER, Tomáš. *Matica slovenská. Vrastanie do času*. Martin: MS, 2013.
- FEDOR, Michal. *Poslanie a program MS na východnom Slovensku*. Martin: MS, 1966, 210 s.
- Stanovy Matice slovenskej. In *Z prameňov našich dejín*. Bratislava: SPN, 1974, s. 208-209.

PRED 150 ROKMI ZOMREL EVANJELICKÝ FARÁR BALTAZÁR RUŽIAK (1834 – 1873)¹

Nadežda JURČIŠINOVÁ

Na území východného Slovenska v 19. storočí zväčša študovali, ale i žili a pracovali viaceré významné osobnosti slovenského národného života. Študenti navštevovali najmä Kolégium evanjelického augsburského vyznania Potisského dištriktu v Prešove, Kežmarské evanjelické lýceum, Evanjelické lýceum v Levoči a iné. Z osobnosti spomenieme napr. Michala Miloslava Hodžu, Jonáša Záborského, Pavla Országha Hviezdoslava, Jána Francisciho, Mikuláša Štefana Ferienčika, Štefana Marka Daxnera, Júliusa Bottu, Andreja Halašu. Študenti pochádzali z východného, stredného a západného Slovenska. Niektorí národovci z iných regiónov sa tu rozhodli bývať a pôsobiť medzi tunajším obyvateľstvom. Jedným z nich bol slovenský národovec, evanjelický kňaz Baltazár Ružiak, ktorého život bol vo viacerých smeroch spätý so Šarišom. Tohto roku uplynulo 150 rokov od jeho smrti.

Baltazár Ružiak sa narodil 2. marca 1834 v národne uvedomelej obci Hybe. Podstatná časť obyvateľov obce boli Slováci. Baltazár pochádzal z írečitej hybskej rodiny, jeho otec Ján Ružiak a matka Žofia, rod. Plavková, ako aj ďalší príslušníci rodu Ružiakovcov patrili k vyšším spoločenským vrstvám a zvyčajne ich členovia zastávali posty richtára alebo senátora.

B. Ružiak študoval v Ožďanoch, v Kežmarku a v Levoči. V roku 1853 bol vychovávateľom v Döghe v Sobolčkej stolici u Nozdrovických, kde onemocnel a rok sa liečil doma. Napokon sa rozhodol pre kňazskú dráhu a tak študoval teológiu na prešovskom kolégiu. U Jána Chalupku v Brezne zložil kandidátsku skúšku a znovu sa stal vychovávateľom v rodine Láncich v Lánci. V roku 1858 absolvoval ročné štúdium v Jene. V rokoch 1859 – 1860 bol evanjelickým farárom v Chmeľove v Šarišskej župe. Dňa 30. septembra 1860 prijal vymenovanie za vrchného vojenského kazateľa najprv v sedmohradskom meste Sibiň, ale odtiaľ bol preložený 6. februára 1862 k talianskej armáde vo Verone. Ako poľný kazateľ precestoval takmer celú strednú Európu, spoznal Lombardsko, Benátsko, Tirolsko, Korutánsko, Krajínu a Istriu. Keď vážne ochorel, rozhodol sa odísť z armády. Najprv sa liečil v Tatrách, potom pôsobil v rodnom Liptove. Aktívne sa zapojil do matičného hnutia a zaradil sa k zakla-

Baltazár Ružiak

1 Príspevok vznikol v rámci projektu APVV č. 19-0058 *Multietnicita a multikonfesionalita a ich vplyv na spoločenský, politický a kultúrny vývoj okrajových oblastí v prvej polovici 20. storočia (na príklade východného Slovenska a Podkarpatskej Rusi)*.

dajúcim členom Matice slovenskej. Bol šíritelom jej myšlienok a organizátorom jej činnosti na Liptove.

V roku 1865 sa oženil s Prešovčankou Jozefínou Szeredayovou, známou zo študentských čias na prešovskom kolégiu, ktorá bola dcérou uvedomelého Slováka Ondreja Tomáša Szeredaya, učiteľa na slovenskej evanjelickej ľudovej škole v Prešove, ktorý bol aj výpomocným profesorom na gymnáziu evanjelického kolégia v Prešove.

Pretože B. Ružiak chorľavel, žiadal o dočasný dôchodok a odsťahoval sa koncom júla 1866 do Hýb, kde býval v rodnom dome spolu so svojou manželkou. Pobudol tu len dva roky, keďže jeho manželke a jej sestre Valérii sa život v tichom prostredí nepáčil, nudili sa tu, rozhodol sa v roku 1868 predať svoj hybský majetok a kúpil si v Prešove vilu so záhradou a roľou v okrajovej časti mesta pri ceste do Cemjaty. Tu sa manželom narodil syn Milan (1868) a dcéra Emma (1871).

V roku 1871 prepustili B. Ružiaka z armády a penzionovali ho. Ako penzista sa natrvalo usadil v Prešove, kde sa zaradil k významným činiteľom medzi tunajšou slovenskou mládežou. Jeho dom bol otvorený Slovákom. Slovenská mládež študujúca na prešovskom evanjelickom kolégiu ho často navštevovala. Vo svojej záhrade usporadúval Ružiak rozličné príležitostné podujatia, na ktorých študenti recitovali svoje básne, spetrovali program spevom, konali sa tu príležitostné vystúpenia napr. pri príležitosti Memoranda národa slovenského, kde recitoval Pavol O. Hviezdoslav. Pripomínali si jubileá slovenských spisovateľov.

Navštívil ho tu aj neskorší historik a advokát Július Botto. Ten si spomínal na návštevu uňho, počas ktorej došlo k zaujímavému stretnutiu so župčianskym farárom Jonášom Záborským, o 22 rokov starším než Ružiak. Stretli sa počas neskorej večernej prechádzky. J. Záborský sa zdôveril B. Ružiakovi, ktorého často v Prešove navštevoval, s príkorím, ktoré sa mu stalo po tom, čo napísal článok do viedenského časopisu *Zukunft*. Kritizoval v ňom postupujúcu maďarizáciu na Slovensku. Dôsledkom toho bolo, že bol štátnym zastupiteľstvom žalovaný za poburovanie. Keďže mu hrozilo väzenie, rozhodol sa vopred odovzdať svoj majetok – sporiteľnú knižku s niekoľkými sto zlatými a strieborný príbor B. Ružiakovi s prosbou, že v prípade odsúdenia, aby mu vyberal z týchto jeho úspor menšie čiastky a posielal mu ich ako prílepšenie do väzenia. Ak by mu financie nestačili, mal predať príbor. Pri zmienke o J. Záborskom a uvedenej epizóde poskytol J. Botto aj popis osoby J. Záborského ako človeka nízkeho vzrastu, tučného, územčitého, s červenými lícami a bielymi vlasmi. Vo veľkých belasých očiach sa mu zračila melanchólia, umnosť, inteligencia a noblesa. Na prvý pohľad bolo zrejmé, že išlo pravého uhorského zemana.

Počas pôsobenia v Prešove nebol B. Ružiak literárne činný, skôr sa orientoval na publicistiku a spravodajstvo. Svoje príspevky posielal do *Obzoru*, *Pešťbudínskych vedomostí*, *Národných novín*, *Priateľa školy a literatúry* a i. Písomné kontakty udržiaval s viacerými slovenskými národnými činiteľmi a spisovateľmi, o. i. s Jozefom Miloslavom Hurbanom, ktorého informoval o kultúrnych aktivitách na východnom Slovensku, najmä v Šariši a Prešove. J. M. Hurban sa mu v liste z 31. januára 1871 zdôveril s nevôľou, ktorú k nemu cítil J. Záborský, čo ho veľmi trápilo. V Prešove B. Ružiaka navštevoval aj vojenský kazateľ z Hýb Adam Bolvanský.

Baltazár Ružiak zomrel veľmi mladý vo veku 40 rokov 2. apríla 1873 v Prešove. Bol to človek v spoločenskom vystupovaní prívetivý a srdečný, vzdelaný a sympatický.

Použitá literatúra:

- SEDLÁK, Imrich. *V čierfažiach búrok*. Martin: Matica slovenská, 2001, s. 254-257. ISBN 80-7090-593-X
- Jonáš Záborský župčiansky samotár. *Život a dielo v dokumentoch*. Ed. Viliam JARIABEK. Martin: Osveta, 1981. 228 s.
- Dr. KÜHL, Ludovít. K dejinám slovenského života v Prešove. In *Prúdy*, roč. 11, 1927, s. 196-197.
- KLEIN-TESNOSKALSKÝ, Belo. K dejinám slovenského života v Prešove. In *Prúdy*, roč. 11, 1927, č. 3, s. 295-298.
- FRANKOVÁ, Libuša. *Dejiny prešovského kolégia v kontexte národnokultúrneho života Slovákov*. Prešov: ManaCon, 1999. ISBN 80-85668-87-4.

PRED 130 ROKMI SA NARODIL NESTOR SLOVENSKEJ CHIRURGIE – prof. MUDr. JÁN KŇAZOVICKÝ¹

Peter KOVAL

MUDr. Ján Kňazovický

MUDr. Ján Kňazovický bol významným slovenským chirurgom, pedagógom a zdravotníckym organizátorom. Je považovaný za zakladateľa košickej chirurgickej školy. Narodil sa 27. októbra 1893 do učiteľskej rodiny v Lubietovej, kde vychodil ľudovú školu. Gymnaziálne štúdiá absolvoval v Banskej Bystrici a univerzitné štúdium ukončil získaním titulu MUDr. na Lekárskej fakulte Univerzity Františka Jozefa I. v Kluži v roku 1916.

Počas prvej svetovej vojny pôsobil ešte ako nequalifikovaný sekundárny lekár v Kluži. Po roku 1916 sa presťahoval do Košíc, kde vykonával prax v Ústave pre vojnových invalidov u A. Lichtenberga. Po skončení vojny krátko pôsobil ako sekundár

na chirurgickom oddelení v Župnej nemocnici v Székesfehérváre a na 2. chirurgickej klinike v Budapešti. V rokoch 1922 – 1929 bol odborným asistentom na Chirurgickej klinike prof. Kostlivého v Bratislave, aby sa vrátil do Košíc, kde v rokoch 1929 – 1938 vykonával funkciu prednostu chirurgického oddelenia a v roku 1938, až do zabratia Košíc horthyovským Maďarskom, aj funkciu riaditeľa Štátnej nemocnice v Košiciach.

Počas druhej svetovej vojny pôsobil vo funkcii primára chirurgického oddelenia a súčasne aj riaditeľa Štátnej nemocnice v Martine. V čase vypuknutia Slovenského národného povstania sa stal zástupcom povereníka zdravotníctva a zdravotným šéfom I. partizánskej brigády M. R. Štefánika. Po skončení vojny sa vrátil na svoje pôsobisko i do svojej funkcie do Košíc. Stal sa riaditeľom fakultnej nemocnice a súčasne tiež prednostom Urologickej kliniky aj Chirurgickej kliniky Pobočky Lekárskej fakulty Slovenskej univerzity v Košiciach. V roku 1948 sa MUDr. Kňazovický stal prvým dekanom spomínanej pobočky Lekárskej fakulty v Košiciach, predchodkyne súčasnej Lekárskej fakulty UPJŠ. V roku 1971 odišiel do penzie, no zostal aj naďalej profesorom konzultantom na Chirurgickej klinike Fakultnej nemocnice v Košiciach. Zomrel na následky nešťastnej autonehody (bol zrazený nákladným autom v areáli Fakultnej nemocnice v Košiciach) 21. augusta 1987 v Košiciach.

MUDr. Ján Kňazovický je považovaný za nestora slovenskej chirurgie. Ako výborný organizátor v Košiciach vybudoval vysoko kvalitné chirurgické pracovisko klinického typu vychovávajúce špecializovaných pracovníkov. Ako chirurg odborník sa zameriaval najmä na chirurgiu žalúdka, moderné smery v cievnej chirurgii

1 Príspevok vznikol v rámci projektu APVV-19-0058 *Multietnicita a multikonfesionalita a ich vplyv na spoločenský, politický a kultúrny vývoj okrajových oblastí v prvej polovici 20. storočia (na príklade východného Slovenska a Podkarpatskej Rusi).*

a problémy krvnej transfúzie. Ako prvý na Slovensku v roku 1923 uskutočnil prvú krvnú transfúziu a položil základy transfúzných staníc. Pozornosť venoval tiež výchove stredného zdravotníckeho dorastu ako zakladateľ a riaditeľ odborných škôl pre zdravotníckych pracovníkov v Košiciach i v Martine. Kňazovický bol mimoriadne publikačne činný. Okrem učebných prác publikoval aj množstvo odborných štúdií v domácich a zahraničných časopisoch a zborníkoch (Bratislavské lekárske listy, Časopis lekářů československých, Orvosi Hetilap, Zentralblatt für Chirurgie a i.). Od mladosti sa zapájal do činnosti profesionálnych organizácií a spolkov. Bol napr. predsedom Spolku medikov na lekárskej fakulte v Kluži, členom maďarského spolku lekárov v Budapešti, Ústrednej jednoty čs. lekárov v Prahe, tajomníkom Lekárskej spoločnosti v Bratislave. Za svoju profesionálnu prácu v lekárskej vede a chirurgii dostal viacero ocenení: zlatú Medailu J. E. Purkyně, čestnú zlatú plaketu J. Jesenia, medailu lekárskej univerzity v Segedíne, Rad práce.

Pamätníci považujú prof. MUDr. Jána Kňazovického nielen za výborného chirurga, dobrého vysokoškolského učiteľa, vedeckého pracovníka a verejného zdravotníckeho činiteľa, ale aj za vyhranenú svojráznu osobnosť, priateľského radcu a pomocníka. Prof. Kňazovický bol aktívnym lekárom skoro celý dospelý život. Svoju poslednú operáciu zrealizoval ako 91-ročný. Pričinil sa o skvalitnenie zdravotnej starostlivosti, a to nielen na východe Slovenska, v Košiciach, kde dlhé roky pôsobil v hektických časoch medzivojnového obdobia a v krízových rokoch po skončení druhej svetovej vojny. Pričinil sa o kvalitatívny rast košickej nemocnice. Pri príležitosti jeho 100. narodenia bola v rámci Spolku lekárov v Košiciach založená tradícia Memoriálu prof. Kňazovického – prednáškového stretnutia odborníkov z oblasti chirurgie a v roku 2015 bola v Košiciach premenovaná Galenova ulica na Ulicu prof. Jána Kňazovického.

Použitá literatúra:

- Biografický lexikón Slovenska V., Km – L.* Martin: Slovenská národná knižnica, Národný biografický ústav, 2013, s. 26-27.
- FALISOVÁ, Anna. *Lekári na Slovensku do roku 2000.* Bratislava: Veda, 2010. 485 s.
- KOVAL, Peter. *Dejiny zdravotníctva v Prešove v medzivojnovom období.* Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta, 2020. 120 s.
- MYDLÍK, Miroslav – VAJÓ, Július (eds.). *História Univerzitetnej nemocnice Louisa Pasteura v Košiciach.* Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2014. 472 s.
- SCHUSTER, Rudolf. *Profesor Ján Kňazovický.* Košice: Eduard Szattler, Press Print, 2009. 115 s.

PRED 100 ROKMI SA V ABRANOVCIACH NARODIL BÝVALÝ EMERITNÝ PREŠOVSKÝ BISKUP JÁN HIRKA¹

Peter KOVAL

Mons. Dr. h. c. Ján Hirka

Dvadsaťte storočie predstavovalo turbulentné obdobie aj pre gréckokatolícku cirkev na Slovensku. Okrem dvoch svetových vojen ju výrazným spôsobom zasiahli aktivity komunistického režimu po druhej svetovej vojne vyústené do tzv. Prešovského soboru spojeného s celkovým zákazom jej činnosti. Opätovné povolenie na konci 60. rokov a návrat k slobode po novembri 1989 boli akýmsi zadosťučinením pre všetkých verných gréckokatolíkov – bežných veriacich i cirkevných hodnostárov. Jedným z nich bol aj Mons. Dr. h. c. Ján Hirka.

Bol rodákom z východoslovenských Abranoviec. Narodil sa 16. novembra 1923 v roľníckej rodine. Po základnom vzdelaní vo svojom rodisku ukončil maturitou cirkevné gymnázium v Prešove. Štúdium teológie začal na Gréckokatolíckej bohosloveckej vysokej škole v Prešove v roku 1944. Po štyroch rokoch sa biskup Peter Pavol Gojdič pričínal o pokračovanie jeho štúdií na Bohosloveckej fakulte v Prahe. V roku 1949 tam dostal absolútorium. Bolo to v rokoch, keď sa naplno začala prejavovať štátna moc v proticirkevných akciách. Biskup Vasil Hopko napr. musel vykonať vysviacku Jána Hirku v kaplnke prešovského seminára, nakoľko vysviacky v katedrálnom chráme boli zakázané. Krajský cirkevný tajomník zakázal Jánovi Hirkovi vykonávať funkciu výpomocného duchovného vo farnosti Lutina. V roku 1950 preto dostal dekrét na miesto kaplána do Prešova popri práci koncipistu na biskupskom úrade. Od decembra 1949 boli na biskupskom úrade štátni zmocnenci určení na kontrolu návštev i pošty a Ján Hirka sa tak dostal pod štátny dozor. Po likvidácii gréckokatolíckej cirkvi v apríli 1950 sa skrýval, tajne pokračoval v pastoračnej činnosti a pracoval ako pomocný robotník na stavbách. V októbri 1952 ho tajná bezpečnosť vystopovala a bol zatknutý. Šesť mesiacov strávil na samotke v prešovskej väznici v rámci vyšetrovacej väzby. Ludový súd v Prešove ho 28. apríla 1953 odsúdil na tri roky väzenia pre „trestný čin marenia dozoru nad cirkvami a náboženskými spoločnosťami“. Až do 4. júla 1953 bol väznený v Ilave, kde sa „dočkal“ amnestie prezidenta Antonína Zápotockého. Po prepustení na slobodu sa nemohol vrátiť domov pre zákaz pobytu v Košickom a Prešovskom kraji, ktorý dostal na päť rokov. Dva roky pracoval v Mostárni Brezno. Tajná bezpečnosť ho naďalej sledovala a v ďalšej akcii proti kňazom a rehoľníkom Jána Hirku opätovne 20. septembra 1955 zatkli. Po niekoľkomesačnej vyšetrovacej väzbe v Košiciach bol Najvyšším súdom

1 Príspevok vznikol v rámci projektu APVV-19-0058 *Multietnicita a multikonfesionálna a ich vplyv na spoločenský, politický a kultúrny vývoj okrajových oblastí v prvej polovici 20. storočia (na príklade východného Slovenska a Podkarpatskej Rusi)*.

v Prahe vynesený rozsudok 6. septembra 1956. Dostal trest dva a pol roka väzenia za „nepriateľské združovanie proti republike“. Vykonal ho v tábore nútených prác v Rtyně v Podkrkonoší, doloval uhlie v hlbinej bani. Pracovalo sa v katastrofálnych podmienkach, kde riziko banského nešťastia bolo veľmi veľké. Ján Hirka mal šťastie, keď sa ho po jednom zásype podarilo spoluväzňom vyhrabať.

Po vypršaní trestu zákazu pobytu prišiel v roku 1965 naspäť do Prešova a zamestnal sa v nemocnici najskôr ako kurič, neskôr ako elektroúdržbár. Keď bola v roku 1968 činnosť gréckokatolíckej cirkvi obnovená, stal sa správcom farnosti v Prešove, potom okresným dekanom a 20. decembra 1968 ho Svätý Otec Pavol VI. vymenoval za ordinára – apoštolského administrátora prešovského biskupstva s právami diecézneho biskupa. Menovanie za biskupa však štát nepovolil. Situácia bola veľmi náročná aj preto, že bol veľký nedostatok kňazov. Hirkovi bol nápomocný biskup Vasil Hopko, ktorý sa vrátil do Prešova po ťažkom väzení a nútenom pobyte v Čechách v roku 1968. So zdravotnými komplikáciami pomáhal ordinárovi Hirkovi vykonávať biskupské funkcie (kňazské vysviacky, posviacky chrámov a i.). Dňa 21. marca 1978 udelil pápež Pavol VI. Jánovi Hirkovi hodnosť pápežského preláta.

Až po udalostiach v novembri 1989 nastal čas na veľké pozitívne zmeny aj v gréckokatolíckej cirkvi. Dňa 21. decembra 1989 pápež Ján Pavol II. vymenoval Jána Hirku za prešovského sídelného biskupa. Biskupská rezidencia bola gréckokatolíkom navrátená v apríli roku 1990 a novovymenovaný biskup sa pričínil o jej obnovu, rovnako postupoval aj pri navrátených chrámoch a ostatných sakrálnych budovách v rámci eparchie. Pričínal sa aj o pokračovanie činnosti gréckokatolíckej bohosloveckej fakulty a kňazského seminára.

K najvýznamnejším aktom biskupa Hirku v rámci jeho pôsobenia v Prešove patrí beatifikácia biskupa – mučeníka Pavla Petra Gojdiča i rehoľného kňaza redemptoristu o. Metoda Dominika Trčku dňa 4. novembra 2001 v Ríme. Slávnosť beatifikácie bola zakončená uložením relikvií blahoslaveného biskupa mučeníka Pavla Petra Gojdiča v prešovskej katedrále 17. novembra 2001. Biskup Ján Hirka odišiel do dôchodku v decembri v roku 2002, no bol aj naďalej činný aktívnym vystupovaním na rôznych odborných i slávnostných akciách cirkevného či celospoločenského charakteru. Zomrel vo veku 90 rokov 10. apríla 2014.

Mons. Dr. h. c. Ján Hirka bol uznávaným nielen v radoch cirkvi, ale aj vo vedeckých a spoločenských kruhoch. Za svoje aktivity a postoje dostal niekoľko ocenení (čestný doktorát Dr. h. c. od Prešovskej univerzity v Prešove, Rad Andreja Hlinku I. triedy v roku 1999 od predsedu vlády SR, Pribinov rad II. stupňa v roku 2003 od prezidenta SR a i.).

Použitá literatúra:

- CORANIČ, Jaroslav. *Z dejín gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku*. České Budějovice: Sdružení sv. Jana Nepomuckého při Biskupství českobudějovickém, 2014. 526 s.
- HIRKA, Ján. *Pod ochranou Márie : pastier v službe cirkvi*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Gréckokatolícka teologická fakulta, 2022. 580 s.
- RUSNÁK, Andrej. *Biskup JÁN HIRKA*. Dostupné na http://www.grkatpo.sk/?jan_hirka_zivotopis
- RUSNÁK, Andrej. Memoriam. In *Blahovestnyk*, roč. 50, 2014, č. 5, s. 11-15.

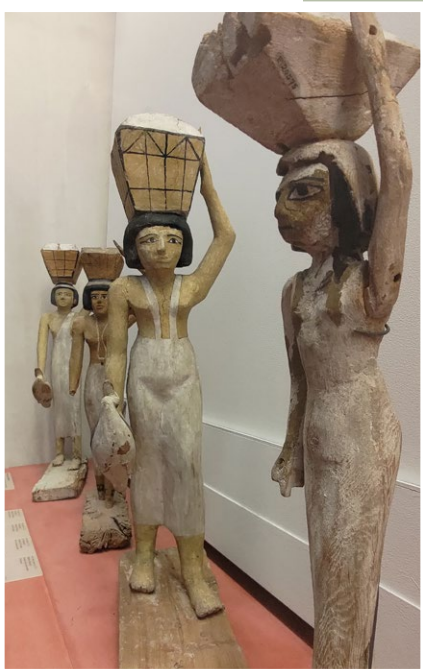

QUI DEDIT ANTE DVAS
TRIPlicEM DABIT IlLE
CORONAM

XII
XI
X
IX
VIII
VII
VI
V
IV
III
II
I

MACHINA QVE BIS SEX
TAM IYSTE DIVIDIT HORAS
IVSTITIAM SERVARE MONET
LEGIS QVE TVERI

ENCYKLOPÉDIA DEJÍN

Louvre múzeum – Paríž, expozícia egyptského umenia.

Foto: Lujza Lea Kurimaiová

- ◀ *Hodinová veža Palais de la Cité – Paríž, ktorá je súčasťou budovy parížskeho súdu. Jej ciferník však nie je inštalovaný na čelnej strane veže, ale na čelnej strane lemujúcej Boulevard du Palais.
Foto: Lujza Lea Kurimaiová*

ARMÁDA SV. KRÍŽA (1942 – 1944)¹

Ján DŽUJKO

V rokoch 1939 – 1945 mala na Slovensku dominantné postavenie medzi cirkvami rímsko-katolícka cirkev. Takmer 80 % obyvateľstva štátu sa hlásilo ku katolíckemu vierovyznaniu. Navyše viacerí duchovní predstavitelia zastávali rozličné funkcie a boli najviac prepojení so Slovenským štátom i jeho režimom. Rímskokatolícka cirkev sa tak snažila rozšíriť sieť svojich periodík. Jedným z nich bola aj *Armáda sv. kríža* (1942 – 1944).

Časopis začal vychádzať v Prešove v roku 1942. Toto nábožensko-poučné periodikum vydával Svätomezský komisariát v Prešove na šírenie úcty voči sv. krížu a záujmov svätých misií vo Svätej zemi. Bol úradným orgánom spolku Armáda sv. kríža. Tlačil sa 4x ročne v Kníhtlačiarňi Andreja, úč. spol., filiálka vo Zvolene. Zo začiatku mal časopis náklad 3 000 odberateľov. S povolením cirkevnej a rehoľnej vrchnosti ho redigoval P. Bruno Böhm. Predplatné časopisu na rok bolo 6 Ks.

Cieľom periodika bolo, aby svojimi poučnými príspevkami upevnil členov spolku Armáda sv. kríža v úcte k sv. krížu a v rozširovaní učenia Kristovho kríža. V neposlednom rade to bola snaha informovať členov spolku o spolkových záležitostiach a aktivitách. V prvom čísle sa čitateľom prihovril aj titulárny biskup Jozef Čársky, ktorý pozitívne ocenil snahu provinciála rehole sv. Františka P. Bruna Böhma vydávať tento spolkový časopis. Jeho prvoradou úlohou bolo udržiavať dobrých kresťanov pri kríži a tých, ktorí zabúdli priviesť späť k nemu. Jozef Čársky ocenil aj názov periodika, ktoré bolo pomenované podľa samotného spolku, pričom pripomenul, že armádou sa nemysleli zbrane a násilie, ale dobré skutky, pôst, modlitba, almužna, sebazapieranie a sila sv. omše.

Už v prvom čísle predstavila redakcia základné informácie, ktoré mali viesť čitateľa o spolku Armáda sv. Kríža. Charakterizovala jeho poslanie, stanovy, podmienky prijatia do spolku i výhody, ktoré plynuli pre veriaceho z členstva v ňom. Časopis tiež v každom čísle publikoval menoslov zomrelých členov, menoslov veriacich, ktorí zaslali finančný príspevok adresovaný pre potreby vo Svätej zemi a me-

Už v prvom čísle predstavila redakcia základné informácie, ktoré mali viesť čitateľa o spolku Armáda sv. Kríža. Charakterizovala jeho poslanie, stanovy, podmienky prijatia do spolku i výhody, ktoré plynuli pre veriaceho z členstva v ňom. Časopis tiež v každom čísle publikoval menoslov zomrelých členov, menoslov veriacich, ktorí zaslali finančný príspevok adresovaný pre potreby vo Svätej zemi a me-

1 Príspevok vznikol v rámci projektu APVV-19-0058 *Multietnicita a multikonfesionalita a ich vplyv na spoločenský, politický a kultúrny vývoj okrajových oblastí v prvej polovici 20. storočia (na príklade východného Slovenska a Podkarpatskej Rusi)*.

noslov tých, ktorí prispeli finančne Svätomezskému komisariátu na sv. omše. Príspevky s náboženskou problematikou sa týkali najmä tematiky kríža a sv. Františka. Okrem poučných článkov redakcia na stránkach periodika publikovala aj rozličné básne, nechýbali obrázky a fotografie – prevažne zo Svätej zeme. Príspevky z dejín sa týkali križiackych výprav či utrpenia františkánov v Španielsku za bolševizmu. Na svojich stránkach propagoval časopis aj knižné novinky. Periodikum bolo počas svojej existencie apolitické a nevyjadrovalo sa k politickému daniu doma a ani v zahraničí. Členov spolku Armáda sv. kríža vyzýval časopis k tomu, aby ho odoberali a zároveň získavali nových abonentov. V každom čísle pripomínal, že každý deň sa za nich, ako aj za dobrodincov prispievajúcich na potreby Svätej zeme slúžilo 70 sv. omší.

Už v roku 1943 mal časopis na základe Vyhlášky Národného úradu pre zásobovanie zakázané používať papier a tlačiarenské práce. Začiatkom roka 1943, keď nevychádzal, jeho príspevky boli publikované v mesačníku *Serafínsky svet*. V roku 1944 vyšlo periodikum iba raz a následne zaniklo.

Použitá literatúra:

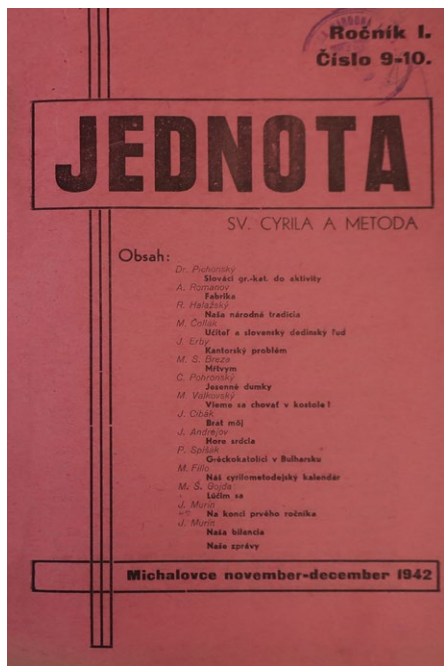
Armáda sv. kríža (1942 – 1944)

FEDOR, Michal. *Bibliografia periodík na Slovensku v rokoch 1939 – 1944*. Martin: Matica slovenská, 1969. 550 s.

RUTTKAY Fraňo – VÁTRAL Jozef. Noviny a časopisy. In *Slovensko. Kultúra II. Časť*. Zost. Karol Rosenbaum. Bratislava: Obzor, s. 549-670.

JEDNOTA SV. CYRILA A METODA (1942 – 1944)¹

Ján DŽUJKO

Od 6. októbra 1938 až do 14. marca 1939 nastala v oblasti slovenského novinárstva situácia, keď na Slovensku stará sieť periodík zanikala, prípadne bola likvidovaná a naopak vznikali podmienky na budovanie novej siete periodík. Hlinkova slovenská ľudová strana zlikvidovala prevažnú časť demokratickej tlače a zvyšnú časť ovládla, pokiaľ jej to vyhovovalo. Tento radikálny zásah sa podpísal pod zánik 194 periodík. Najmenej sa táto zmena dotkla okruhu náboženskej tlače, ktorá plynulo vychádzala ďalej, pričom po roku 1939 vznikali aj nové náboženské časopisy.

Jednota sv. Cyrila a Metoda začala vychádzať v Michalovciach vo februári 1942. Toto náboženské periodikum gréckokatolíkov Slovákov a zároveň spolkový časopis Jednoty svätého Cyrila a Metoda vychádzalo mesačne okrem júla a augusta. Jeho zodpovedným redaktorom bol Jozef Pichonský

a redaktorom Ján Murín. Časopis sa tlačil na 12 – 16 stranách v Kníhtlačiarňi Jednoty sv. Cyrila a Metoda. Predplatné pre člena spolku bolo 10 Ks a pre nečlena 15 Ks. V časopise sa postupne sformovali pravidelné rubriky: *Cirkevné novosti*, *Knížne novinky*, *Svetlá našej cirkvi*, *Z našich zvestí*, *Zo života našich odbočiek*.

Podľa redakcie časopis mal mať náboženský, kultúrny a organizačný charakter. Všetkých členov spolku vyzvala, aby časopis nielen kupovali a čítali, ale aby doň aj prispievali. Kňazi, učitelia, študenti, ale aj ostatní veriaci mali posielat redakcii svoje príspevky, ako aj správy z pobočiek Jednoty svätého Cyrila a Metoda.

Tento nový časopis gréckokatolíkov mal prispieť k tomu, že i naďalej budú slovenskí gréckokatolíci pokračovať v cyrilo-metodskej tradícii. V minulosti totiž utekali za kultúrou západu, ktorá ich obrala o východný obrad, no napriek tomu sa im podarilo zachovať si neporušenú vieru a cyrilo-metodský obrad. Slovenskí gréckokatolíci po stránke náboženskej, národnej, sociálnej a kultúrnej zaostávali v štáte za ostatnými oveľa menšími náboženskými skupinami, preto sa podľa redaktora Jána Murína nemohli naďalej pozerat na tento smutný jav.

Jozef Zorvan, predseda Jednoty sv. Cyrila a Metoda, predstavil aj program periodika, ktorý bol v podstate programom tohto spolku. Z michalovského kláštora

1 Príspevok vznikol v rámci projektu APVV-19-0058 *Multietnicita a multikonfesionálna a ich vplyv na spoločenský, politický a kultúrny vývoj okrajových oblastí v prvej polovici 20. storočia (na príklade východného Slovenska a Podkarpatskej Rusi)*.

chceli urobiť slovenský Velehrad, usporiadať každoročne podobné slávnosti, na ktorých by sa zúčastňovali gréckokatolícki veriaci za prítomnosti svojich duchovných predstavených a napokon chceli v ľuďoch upevňovať slovenské národné povedomie a pripraviť sa na misionársku prácu s cieľom priviesť odtrhnutých bratov Slovanov (Rusov, Bulharov, Srbov) do lona katolíckej cirkvi.

Z obsahovej stránky sa časopis venoval aktualitám zo života spolku Jednota sv. Cyrila a Metoda, publikoval príspevky zo života svätých, nechýbali ani básne, recenzie knižných novínok s náboženskou problematikou. Mesačník sa na svojich stránkach otvorene hlásil k Slovenskému štátu. Hneď v prvom ročníku svojej existencie si pripomenul výročie jeho vzniku a podporil prezidenta Jozefa Tisa. Pri piatom výročí existencie samostatného Slovenského štátu redaktor Ján Murín skonštatoval, že tento štát vytvoril pre slovenských gréckokatolíkov také priaznivé podmienky na ich náboženský a národný rozvoj aké dovtedy nemali.

Na konci prvého ročníka redaktor mesačníka priznal problémy, ktoré súviseli s vydávaním periodika. V prvom rade to bol nedostatok prispievateľov a chýbajúca tlačiareň, ale i neuhradené predplatné zo strany abonentov. Časopis však napriek tomu prestal vychádzať až v júni v roku 1944. Opäť vyšiel so zmeneným názvom Cyril a Metod až v roku 1947, avšak už v nasledujúcom roku zanikol.

Použitá literatúra:

Jednota sv. Cyrila a Metoda (1942 – 1944)

FEDOR, Michal. *Bibliografia periodik na Slovensku v rokoch 1939 – 1944*. Martin: Matica slovenská, 1969. 550 s.

RUTTKAY Fraňo – VÁTRAL Jozef. Noviny a časopisy. In *Slovensko. Kultúra II. Časť*. Zost. Karol Rosenbaum. Bratislava: Obzor, s. 549-670.

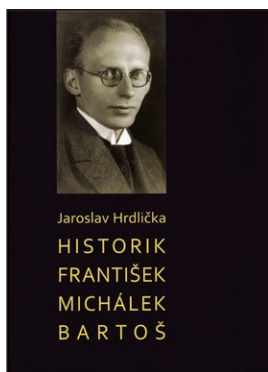
RECENZIE ANOTÁCIE

*Obrovská socha v podobe Yayoi Kusama bola postavená medzi sídlom Louis Vuitton a Samaritaine.
Foto: Lujza Lea Kurimaiová*

- ◀ *Basilique du Sacré-Cœur (Chrám najsvätejšieho Ježišovho srdca) – Paríž, je rímskokatolícky kostol a bazilika minor v štvrti Montmartre. Budova je dielom francúzskeho architekta Abadiea. Výstavba sa začala v roku 1875 a bola dokončená v roku 1914. Bazilika je 35 m dlhá, 85 m široká a 83 m vysoká. Foto: Lujza Lea Kurimaiová*

HRDLIČKA, Jaroslav. *Historik František Michálek Bartoš*. Praha: L. Marek pro Univerzitu Karlovu v Praze – Husitskou teologickou fakultu, 2023. 432 s. ISBN 978-80-88380-13-9.

Český historik Jaroslav Hrdlička (*1959) sa s tvorbou Františka Michálka Bartoša stretával už na strednej škole a potom počas štúdia na Husitskej bohosloveckej fakulte v Prahe. Jeho záujem sa najskôr pretavil v roku 2015 do monografie *Životem a dílem historika Františka Michálka Bartoše*. Teraz sa vrátil k osobnosti jedného z významných českých historikov opäť v takmer trikrát obsiahlejšom diele.

Medzitým vydal niekoľko monografií *Hus a husitství v díle Vlastimila Kybala* (2000), *Život a dílo prof. Františka Kováře : příběh patriarchy a učence* (2007), *Patriarcha Dr. Miroslav Novák : život mezi svastikou a rudou hvězdou* (2010), *Historik a diplomat Vlastimil Kybal* (2020) atď. Vo všetkých sa aspoň okrajovo dotýkal osobnosti Bartoša.

V recenzovanom diele zúročil svoje skúsenosti a predstavil historika Františka Michálka Bartoša v komplexnom svetle. Využil tu nielen znalosť literatúry, ale tiež prameňov a rozhovory s Bartošovým synovcom, s Miladou Haigh, dcérou Bartošovej švagrinej.

Práca sa výrazne odlišuje od prvotiny o živote a diele historika F. M. Michálka. Tentokrát tému rozdelil do troch častí. Najskôr podáva životopis historika, potom analyzuje jeho dielo a nakoniec sa venuje Bartošovmu priateľstvu s husitológiu z Západnej Európy a USA.

V prvej, najobsiahlejšej časti, autor najskôr na s. 9-20 podáva takmer vyčerpávajúco všetky názory rôznych bádateľov na Františka Michálka Bartoša. Stanovuje si za cieľ práce hlbšie pochopenie Bartošovho života a diela. Otázkou pre neho tak je – Kto bol vlastne František Michálek Bartoš?

Logicky postupuje chronologicky jednotlivými životnými etapami historika. Najskôr sa zaoberá rodinou a detstvom, keď na neho citelne zapôsobilo úmrtie otca vo veku piatich rokov. V detstve a v dospievaní mu podľa Jaroslava Hrdličku chýbala práve pevná otcova výchova.

Úspešne absolvoval štúdium na elementárnej škole a gymnaziálne štúdiá ukončil na c. k. českom gymnázii na Kráľovských Vinohradoch a už tu zaznamenal prvý pokus o historickú kompiláciu o Františkovi Martinovi Pelclovi, historikovi jeho rodiska Rychnov nad Kněžnou. Po maturite s vyznamenaním sa rozhodol venovať štúdiu na Filozofickej fakulte Univerzity Karlovej v Prahe na odbore dejepis a zeme- pis. História študoval u profesorov Jaroslava Bidla, Jaroslava Golla, Josefa Vítězslava Šimáka, Josefa Šustu, Josefa Pekařa a predovšetkým Václava Novotného. Autor popisuje, ktoré predmety a u koho navštevoval v jednotlivých semestroch. Bartoša ovplyvnili ešte univerzitní profesori Tomáš Garrique Masaryk, František Drtina a nielen ako filozofi, ale tiež svojimi názormi na mnohé otázky českej minulosti. Okrem toho bol Bartoš pod politickým vplyvom Masarykovho realizmu. Jaroslav Hrdlička využíva denníky (zápisníky) k tomu, aby vysvetlil Bartošove rozhodnutia, hodnotenia a pocity.

Jedným z dôležitých prelomov, ktorý je v práci detailne spracovaný, sú tri Bartošove pobyty vo Freiburgu in Breisgau u popredného bádateľa zaoberajúceho sa dejinami neskorého stredoveku, profesora Heinricha Johanna Finkeho (*1855 – †1938). Finke patril k najrenomovanejším odborníkom svojej doby. Popri Václavovi Novotnom patril H. J. Finke k tým, ktorí ho výrazne odborne priviedli k hlbšiemu spracovaniu cirkevných a spoločenských súvislostí. Dňa 9. novembra 1912 obhájil Bartoš rigorózum za práce o Petrovi Chelčickom.

Posledný tretí pobyt, ktorý absolvoval ako odborný bádateľ, vyvrcholil konfliktom s Finkom kvôli pripravovanej edícii prameňov. Finke ho chcel len uviesť v úvode, naproti tomu Bartoš požadoval, aby bol uvedený ako spoluautor. Výhodou všetkých pobytov bolo Bartošove oboznámenie sa s kníhkupectvami a antikvariátmi. S Finkom udržiaval písomný kontakt aj v ďalších rokoch, hoci ich vzťah nebol vždy ideálny.

Po návrate do vlasti sa rozhodol pre dráhu stredoškolského učiteľa dejepisu. Bartoš začal publikovať na stránkach *Českého časopisu historického*. Zatiaľ čo s historikmi Gollovej školy Kamilom Kroftom, Otakarom Odložilíkom, Rudolfom Urbánkom si vytváral priaznivé kolegiálne, niekedy aj priateľské vzťahy, s mnohými výraznými osobnosťami Zdeňkom Nejedlým, Josefom Šustom sa dostával do konfliktu. Ale ten mal aj s vlastným učiteľom Václavom Novotným a ich vzťah bol pomerne zložitý.

Bartoš sa rozhodol pokračovať v dráhe odborného historika a habilitovať sa na filozofickej fakulte v Prahe, k čomu sa Jaroslav Goll postavil s obavami. Tu by text vyžadoval stanovisko autora k pojmu Gollova škola, ktorý bol v českej historiografii pomerne široko diskutovaný. Jedným z príspevkov bola štúdia Zdeňka Beneša „Pojmy jako předmět historiografického studia. (Příklad: Gollova historická škola a její zakladatel“ (In *Český časopis historický*, 1995, roč. 93, č. 3, s. 359 a n.). Podobne významným bol príspevok českobudějovického profesora Bohumila Jirouška, ktorý stanovil dôležitú tézu, že „velkou neznámou pro nás zůstává, jaký skutečný význam měl Gollův historický seminář“ (Historik Jaroslav Goll a jeho místo v českém dějepisectví. In *Jaroslav Goll a jeho žáci*. České Budějovice 2005, s. 14). Preto mnohí historici používajú pojem tzv. Gollova škola. Pre historiografiu je tak dôležitou otázkou, čo preberá od jedného zo svojich významných učiteľov Jaroslava Golla.

Popri činnosti stredoškolského učiteľa pôsobil tiež od roku 1914 až do polovice roku 1917 v knižnici Národného múzea v Prahe, kde katalogizoval rukopisy. Jeho *Soupis rukopisů Národního muzea v Prahe* bol vydaný v dvoch zväzkoch v rokoch 1926 a 1927. Katalogizácia z neho spravila rešpektovaného znalca prameňov. Doteraz je bádateľmi často využívaný.

Zaujímavou časťou života Bartoša bolo jeho manželstvo s Jarmilou Michálkovou (*1888 – †1969), ktorej priezvisko sa stalo súčasťou jeho mena. Ich vzťah nebol jednoduchý a zvyšok života sa Bartoš snažil balansovať medzi manželstvom a vedeckou prácou. Manželstvo zostalo bezdetné a zmietalo sa v niekoľkých vážnych krízach, ktoré autor dokázal s pochopením zaznamenať.

Po prvej svetovej vojne bola Bartošová vedecká práca sústredená na husitstvo a reformáciu v Čechách. Bartoš aktívne pracoval v Spoločnosti Husovho Muzea a v Blahoslavovej spoločnosti.

Okrem toho pod „tlakom“ vývoja v Československu konvertoval k Českobratrskej cirkvi evanjelickej. Autor sa domnieva, že to bolo podmienené detstvom, keď

stratil otca aj jeho vzťahom k univerzitným učiteľom T. G. Masarykovi, F. Drtinovi a V. Novotnému. Ale otázkou pre čitateľa zostáva, prečo si vybral práce Českobratrskú cirkev evanjelickú, a nie napr. Jednotu bratskú alebo Československú cirkev (dnes Československá cirkev husitská). V tejto dobe Bartoš sa zblížil so slobodným protestantizmom a jeho predstaviteľmi ako Adolf Harnack, Paul Sabatier, Ernst Troeltsch atď. Rudolf Řičan (*1899 – †1975) pri hodnotení svojho kolegu charakterizoval slobodný protestantizmus Bartoša, že sa dovoľáva „Erasma, Dobrovského, Palackého, Masaryka, Žilky“ (Historik husitství. In *Theologia evangelica*, 1949, roč. 2, s. 123).

Vynára sa tu celý rad otázok ohľadom konverzie – ako prebiehala jeho konverzia, to nie je jednorazový akt, aká bola jeho viera, aktivita v zbere? Inými slovami, konvertovať a byť konvertovaný nie je to isté.

Bartoš sa až dvakrát pokúsil habilitovať v roku 1919/20 a 1926/27 na Filozofickej fakulte Univerzity Karlovej v Prahe. Hrdlička správne poukazuje, že jeho zápas s Pekařom nastal skôr ako pri druhej neúspešnej habilitácii. Boli to dve protikladné osobnosti, nielen konfesiónálne. Gollov nástupca Pekař dokázal napriek ovzdušiu v českej spoločnosti poukázať na tieň husitstva oceniť, dokázal vecne a ostro polemizovať s Masarykom. Autor detailne popisuje obidva pokusy nielen v kontexte doby, ale tiež ich polemiky v tlači. Hrdlička správne zdôraznil, že Bartoš nedokázal využiť rady svojho profesora Václava Novotného, ktorý ho podporoval. Ten si nakoniec za svojho zástupcu vybral Otakara Odložilíka. Tým si Bartoš prehľbil odstup od svojho profesora a nielen od neho.

Bartoš sa nakoniec habilitoval na Husovej československej evanjelickej teologickej fakulte v Prahe na odbor české dejiny so zreteľom na husitstvo v roku 1922. Habilitačnú prednášku predniesol o husitskom kňazovi, hlavne nezávislej táborskej cirkvi Mikulášovi Biskupcovi z Pelhřimova. Bartoš tam prednášal najskôr bezplatne, potom sa stal zamestnancom fakulty a nakoniec získal v roku 1937 miesto riadneho profesora.

Žiaľ, autor venoval strohú pozornosť vzťahu a osobe Josefa Lukla Hromádku (*1889 – †1969), popredného českého protestantského teológa a najvýznamnejšieho systematického teológa protestantizmu v Čechách v 20. storočí. Pre liberálne zmýšľajúceho Bartoša, nie vždy dôsledne rozumejúceho dogmatickým sporom 20. storočia, musel byť Hromádka ortodoxný. Hromádka bol v rokoch 1950 – 1966 dekanom teologickej fakulty a nadriadeným Bartoša, navyiac majúcim ohlas vo svetom luternizme. Aj medzi týmito dvoma autormi došlo k rozporom.

Potom sa autor, člen Československej cirkvi husitskej, venuje vzťahu medzi touto cirkvou, resp. jej predstavenými, patriarchami, najmä Gustavom Adolfom Procházkom, Františkom Kovářom. Bolo pochopiteľné, že pokiaľ sa vyjadroval kriticky k osobnostiam Československej cirkvi husitskej, tak meranie síl nedopadlo pre Bartoša dobre.

Bartoš mal počas svojho pedagogického pôsobenia dvoch významných študentov, nástupcov na katedre Amedea Molnára (*1932– †1990) a Miloslava Kaňáka (*1917 – †1985). Molnár sa stal profesorom cirkevných dejín na Komenského evanjelickej teologickej fakulte (dnes Evanjelická teologická fakulta) v Prahe a Bartoš mu síce dal základy vedeckého bádania, ale on sa vyvíjal vo veľkej miere samoštúdiom a bol pod vplyvom francúzskej historiografie. Kaňák sa stal profesorom na Husovej československej teologickej fakulte v Prahe (dnes Husitská teologická fakulta)

a skôr inklinoval k anglosaskej historiografii. Bartoš bol predovšetkým logotrop, a nie paidotrop. Ak niekto na teologickej fakulte dokázal získať študentov pre cirkevné dejiny, tak to bol Řičan. Tu by si vyžadoval text hlbšie spracovanie vzťahu obidvoch osobností. Řičan síce bol predovšetkým teológom, ale ako historik navštevoval seminár profesora V. Novotného. Nedosahoval síce odbornej erudovanosti Bartoša, ale ako vedúci katedry cirkevných dejín na Komenského evanjelickej teologickej fakulte od roku 1946 až do svojej smrti spravil pre propagáciu cirkevných dejín veľa.

Po druhej svetovej vojne Bartoš úplne rozvinul svoj talent, bádateľskú a publikačnú prácu. Žil v ústraní a bol napádaný z pozície vládnucej marxisticko-leninskej historiografie. Dokázal však obhájiť svoje stanoviská, napr. v polemikách s vplyvným režimným historikom Josefom Mackom (*1922 – †1991), zaoberajúcim sa husitstvom, talianskou renesanciou a jagellonským obdobím. K oceneniu Bartošovho celoživotného diela došlo v jeseni roku 1956, keď Československá akadémia vied mu udelila, hoci s veľkými problémami, titul doktora historických vied (DrSc.). Na Komenského evanjelickej teologickej fakulte v Prahe to bol prvý doktor vied a druhým sa až v roku 1993 stal novozákonník Petr Pokorný.

V roku 1960 odišiel Bartoš do penzie, ale pokračoval vo vedeckej činnosti. Neustále však narážal na ideologické zábrany. Dostalo mu sa však pochopenia od Josefa Maceka, ktorý sa stal medzitým akademikom, a videl v ňom „badateľa s ohromujúcimi znalosťami a že se obdivuje jeho vědecké práci“ (s. 195). Bartošove úsilie bolo korunované úspechom, keď bol prijatý jeho rukopis o husitskej revolúcii.

Koncom 60. rokov využil Bartoš ešte na ďalšiu historickú tvorbu a v roku 1969 oslávil svoje 80. narodeniny. Posledné mesiace svojho života mal zdravotné problémy 12. mája 1971 zomrel na infarkt myokardu.

Druhá časť publikácie pod názvom „Historikovo dílo“ analyzuje rozsiahlu a mnohovrstvevnú tvorbu F. M. Bartoša. Najskôr sa venuje charakteristike diela, resp. jeho hodnoteniu v českej historiografii od Františka Kutnara, Jaroslava Mareka až po Františka Šmahela. Jaroslav Hrdlička dochádza k záveru, že „skutečný historik... nemůže evidovat pouze faktografické pravdy a schémata, třídit a vysvětlovat dějiny, ale musí usilovat o koncepční uchopení minulosti, včetně duchovních rovin dávného církevního a společenského života. Takový historik se musí stát rytířem ve službě konkrétních zápasů o Pravdu“ (s. 234). Potom už analyzuje konkrétne témy: počiatky českého štátu, predhusitské Čechy, Magister Jan Hus, otázka štyroch pražských artikulov, Magister Jakoubek ze Stříbra, Magister Jeroným Pražský, Jan Žižka, poděbradský vek, Petr Chelčický, Jednota bratská, Ján Amos Komenský, obdobie baroka, Ján Nepomucký, osvietenstvo a spor o pravosť rukopisov. Bartoš sa tiež zúčastnil sporu o zmysle českých dejín.

V každej časti J. Hrdlička upozorňuje na významné diela F. M. Bartoša z tejto oblasti, na koho nadväzuje, s ktorými dielami, historikmi sa vyrovnáva, ako hodnotí ich dielo a ako je hodnotené historikmi. Využíva k tomu bohatý poznámkový aparát. Napr. v časti o Janovi Žižkovi, jednej z dominujúcich bádateľských tém F. M. Bartoša, vidí pozitívny vzťah k Žižkovi, že inklinoval k osobnosti českých dejín, ktorá do jeho detského sveta vniesla mužské, hrdinské prvky, chýbajúce mu vo výchove matky, keďže v detstve stratil otca (s. 281). V hodnotení Žižku sa odlišuje od ponímania Františka Palackého a Josefa Pekařa chápaného Žižku ako drsného

bojovníka, aj Václava Vladivoja Tomka, chápaného ho ako štátnika. Samozrejme veľkú časť venuje polemike s Pekařom.

J. Hrdlička sa nevyhýba ani hodnoteniu postojom historikov zaoberajúcich sa Janom Žižkom po Bartošovej smrti, napr. Branislava Varsika, Petra Čorneja a i. Škoda, že v tomto spektre viac neanalyzoval dielo B. Varsika, Jána Lukačku a prípadne ďalších slovenských historikov, venujúcich sa husitským dejinám.

Samozrejme, v závere tejto časti hodnotí Bartošov prínos, napr. v spore o kostrových pozostatkoch nájdených vo farskom kostole v Čáslavi. Taktiež prínosom sú informácie z korešpondencie, v tomto prípade napr. s Aloisom Jiráskom. Všíma si tiež reflexiu jeho diela napr. kladné hodnotenie od amerického husitológa Howarda Kaminskeho. Škoda, že nerefletoval tiež Kaminskeho obsiahle dielo *A History of the Hussite Revolution*.

V poslednej, najkratšej časti, rozoberá jeho vzťahy so „západnými“ historikmi Samuelom Harrisom Thomsonom (*1895 – †1975), Matthewom Spinkom (*1890 – †1972), Paulom De Vooghtom (*1900 – †1983) a Vlastimilom Kybalom (*1880 – †1958). Zatiaľ čo v prvej monografii začínal s husitskými štúdiami S. H. Thomsona a P. De Vooghta, tentokrát to zaradil na záver knihy.

S prvými dvomi historikmi nadviazal priateľstvo. S americkým husitológom S. H. Thomson našli spoločný odborný aj ľudský prienik. Zoznámili sa v roku 1925. Thomson pôsobil ako profesor dejín stredoveku na University of Colorado v Boulderu (USA). Bartoš inicioval a pomáhal Thomsonovi pri vydávaní diela Jana Husa. Hoci Thomsonova edícia našla u mnohých českých husitológov celý rad kritických pripomienok, predsa len podnietila rozvoj záujmu o Husovo dielo.

Matthew Spinka bol českého pôvodu a volal sa Matěj Špinka. S rodičmi sa ako 15-ročný vysťahoval z Čiech. Vysokoškolské vzdelanie získal už v Spojených štátoch amerických a potom prednášal na Chicago Theological Seminary a nakoniec na Hartford seminary. Svoje bádateľské úsilie koncentroval na cirkevné dejiny slovanských národov, najmä na ruské dejiny. Jeho priateľstvo s Bartošom sa začalo v roku 1927, keď žil v Prahe. Spinka recenzoval Bartošove diela a medzi sebou viedli čulú korešpondenciu. Len Bartošova pozostalosť obsahuje 117 listov a pohľadníc. Autor ju v texte vhodne využíva, napr. v ich hodnotení rímskokatolíckych teológov, napr. byzantológa Františka Dvorníka (Francis Dvornik, *1893 – †1975). Navzájom si recenzovali diela.

Zaujímavejší vzťah bol s belgickým benediktínom, dogmatikom a husitológom P. De Vooghtom. Bartoš sprístupnil jeho dielo českému odbornému prostrediu. Autor konštatuje, že sa „přes rozdílné konfese sblížili. Vnímali navzájem své badatelské úsilí i obtíže stáří“ (s. 342).

Posledným historikom, ktorého autor detailnejšie, ale veľmi stručne analyzuje, bol Vlastimil Kybal, po druhej svetovej vojne žijúci v USA. Kybal bol, podobne ako Bartoš, slobodný a nespútaný duch. Ich kontakty sa viažu k rokom 1947 až 1957. F. M. Bartoš mu poslal dva balíčky kníh. Kybal plánoval vydať spis o Janovi Husovi, ale zo zdravotných dôvodov musel sa tejto ambícii vzdať. Autor tu nadviazal na svoju už spomenutú dvojdielnu monografiu o Kybalovi.

Prácu J. Hrdličku dopĺňa obrazová príloha, súpis literatúry a menný register. Žiaľ, autor neuvádza explicitne pramene (s výnimkou poznámkového aparátu pod čiarou) a ich uloženie niekedy (v časti Literatúra) ani nespresňuje, napr. životopisné

texty. Určite by prácu sprehľadnil chronologický prehľad života a obohatil komentovaný prepis vybraných listov.

Svojou monografiou J. Hrdlička vyvrátil tézu Františka Kutnara o Bartošovi, že: „podobne jako Urbánek ideologicky neprekročil pozice Palackého, naopak se k nim vracel“ (KUTNAR, F., MAREK, J. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscetví : od počátku národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*. 3. dopl. vyd. Praha: Lidové noviny, 2009, s. 716). Dielo je v súčasnosti najlepšie a najkomplexnejšie spracovanou monografiou o Františkovi Michálkovi Bartošovi, ktorá presahuje prvú biografriu a vysvetľuje dobu, v ktorej žil a historickú komunitu. Radí sa ku kvalitným dielam českej historiografie napísaných v posledných desaťročiach, keď boli spracované biografie Kamila Kroftu od Nadeždy Morávkovej, Václava Novotného od Jaroslavy Hoffmannovej, Josefa Pekařa od Josefa Hanzala atď.

Libor Bernát

KUŠNÍR, Marcel. *V mene kríža*. Bratislava: TATRAN, 2023. 208 s. ISBN 978-80-222-1476-6.

Marcel Kušník, autor historického románu *V mene kríža*, podľa vydavateľstva Tatran – nové meno a nová tvár, pôsobivo a verne vykreslil atmosféru a vzťahy na slovenskej dedine vo vojnovom období. Podtitulom publikácie sú dramatické osudy prostých ľudí v zovretí vojny. Autor síce nie je odborným historikom, kniha však predchádzala viacročnému výskumu života ľudí na Slovensku v období nemeckých represíí, zaujímal sa najmä o to, ako im zasahovali do života dejinné udalosti a či ich dokázali sami ovplyvniť. Súčasťou procesu písania boli aj konzultácie s historikmi, dôkazom čoho je aj autorove poďakovanie v závere.

Konflikt protichodných ideológií je zobrazený na základe komunikácie, napokon aj vzťahu, mladého nemeckého vojaka Heinricha a slovenského rímskokatolíckeho kňaza Čobrdu, ktorí konajú každý v mene svojho kríža či už nacistického, alebo kresťanského. Dej sa odohráva v slovenskej dedine, v roku 1944, krátko po potlačení domáceho odboja proti nacistickému režimu, kde sa tieto dve ústredné postavy náhodne stretnú a vedú medzi sebou intenzívne rozhovory o svojich protichodných postojoch a svetonázoroch.

Vďaka verným opisom rôznych situácií a miest sa podarilo autorovi u čitateľov vyvolať pocit vtedajšej atmosféry. Marcel Kušník sa v texte nevyhýba ani surovým, expresívnym vyjadreniam, napríklad opis smrti je skôr deskripciou ako vyobrazením, nie je prikrášený. Podobne sú zobrazené aj iné situácie, dôležité pre historický kontext doby.

Zaujímavé sú tiež otázky, ktoré sú určené pre čitateľov na zamyslenie: *Ako ďaleko zájdete, aby ste zostali verní svojej ideológii? Ako zareagujete, keď sa dostanete do konfliktu s názormi, ktoré sú v priamom rozpore s vašimi?* Práve samotný text môže byť pri pátraní po odpovediach akousi smernicou, pomôckou. Téma presahuje časový rámec, je dôležitou aj dnes, keď sa stále viac stretávame s nechotou komunikácie, namiesto

hľadania kompromisov dochádza možno k ostrejším stretom ako Heinricha a Čobrdu, keď: „Zbrane však vystriedali jazyky, guľky nahradili slová a tie útočili nie na telo, ale na srdce, na dušu, na myseľ. Každý koná v mene svojho kríža a obaja vedia, že tento boj môže vyhrať len jeden z nich.“

Publikácia *V mene kríža* bola odprezentovaná aj na svojom krste 27. októbra 2023 v kníhkupectve Martinus, kde prebehla taktiež diskusia s autorom. Počas milého podujatia sa tak vytvoril priestor aj na diskusiu o nie jednoduchých otázkach z našej histórie. Kniha je momentálne zaradená medzi najpredávanejšie tituly vydavateľstva Tatran.

Klaudia Sokolová

ВІДНЯНСЬКИЙ Степан, МАРТИНОВ Андрій. Російсько-українська війна та міжнародне співтовариство: монографія. Київ: Інститут історії України НАН України, 2023. 264 с. ISBN 978-617-14-0096-2.

У контексті наукового осмислення розвитку міжнародних політичних процесів у сучасних умовах глобалізації, зростання впливу інформаційних технологій, розширення і вдосконалення дипломатичного інструментарію, актуалізації проблем збереження миру й безпеки у світі особливий інтерес становить здійснене вченими Інституту історії України НАН України Степаном Віднянським та Андрієм Мартиновим комплексне дослідження еволюції політики провідних держав Європи, Америки, Азії, Африки, а також найавторитетніших міжнародних організацій і ставлення світової громадськості щодо російсько-української війни 2014 – 2023 рр. Актуальність

теми рецензованої монографії посилюється на тлі загострення міждержавного й міжцивілізаційного протистояння в сучасному світі, зростання небезпеки порушення базових принципів міжнародного права, а також необхідності вдосконалення механізмів системи колективної безпеки в рамках міжнародних організацій.

Вагоме місце у книзі Степана Віднянського та Андрія Мартинова відведено висвітленню співпраці України з країнами Європейського Союзу, розкриттю значення європейської військово-політичної і гуманітарної допомоги Україні для захисту її суверенітету й територіальної цілісності у протистоянні агресії РФ, що кинула виклик цінностям європейської цивілізації. Серед широкого спектру досліджуваних у монографії питань автори сфокусували особливу увагу на аналізі еволюції взаємовідносин України й сусідніх держав-членів ЄС, наголосивши на ключовій ролі українсько-європейської солідарності в розв'язанні проблем міжнародної безпеки.

Зокрема, аналізуючи досвід відносин України та Словацької Республіки, автори вказують, що попри відсутність «історичних тягарів» та інших проблемних аспектів реальний потенціал двосторонньої співпраці упродовж тривалого часу залишався нереалізованим. Потепління українсько-словацьких відносин

відбулося після президентських виборів 2019 року (на яких перемогла Зузана Чапутова), а також парламентських виборів у Словаччині 2020 року й формування нового уряду. Під час офіційного візиту до Києва у вересні 2019 року президентка Словацької Республіки наголосила на важливості українсько-словацького зближення й необхідності донесення до словаків правди про Україну, про загрози порушення міжнародного миру. «А з перших днів широкомасштабної агресії Росії проти України Словацька Республіка як член Європейського Союзу та НАТО і сусідня з Україною держава активно підтримує національно-визвольну війну українського народу, надаючи Україні моральну, політичну, дипломатичну, гуманітарну та військову допомогу», – зазначається на сторінках рецензованої монографії. [с. 135] Після початку широкомасштабного збройного вторгнення Росії в Україну 22 лютого 2022 р. прем'єр-міністр Словацької Республіки Едуард Гегер одним із перших зарубіжних політиків 8 квітня 2022 року здійснив візит до Києва, а президентка СР Зузана Чапутова – 31 травня 2022 року. Під час яскравого виступу у Верховній Раді України президентка заявила, що Україна захищає зневажені Російською Федерацією правила, на яких упродовж десятиліть тримався мир на нашому континенті, та закликала весь демократичний світ до рішучих дій у допомозі Україні.

У рецензованій монографії висвітлюються основні напрями й масштаби допомоги, яку Словацька Республіка надає Україні. Йдеться, зокрема, про фінансову допомогу, підтримку Словаччиною санкцій Європейського Союзу проти РФ, ремонт української військової техніки, постачання пального, боєприпасів, військових матеріалів, танків, гелікоптерів, винищувачів, артилерійських установок, розмінувальної техніки тощо. Акцентується на значенні гуманітарної допомоги українським біженцям від Словаччини, яка активно ухвалює відповідні рішення на законодавчому рівні.

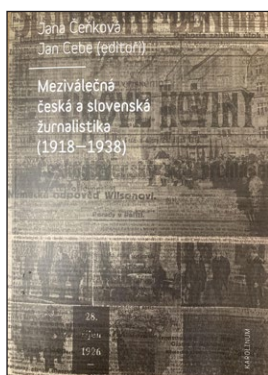
Попри однастайність офіційної державної політики Словацької Республіки щодо російсько-української війни автори книги вказують на розбіжності різних політичних сил Словаччини у позиції щодо цього питання. І в цьому контексті символічним вододілом стали європейські цінності, ставлення до яких розділило словацькі політичні партії на «продемократичні та проінтеграційні», з одного боку, і схильні до «національного егоїзму», з іншого. Адже деякі опозиційні політичні сили активно критикують санкційну політику Європейського Союзу, виступають проти військової співпраці з Україною, виправдовують агресивну політику Кремля і звинувачують у розв'язанні війни українців або Захід. Вплив російської пропаганди на громадську думку Словаччини проілюстровано в монографії на основі даних соціологічних опитувань. Невипадково Національна рада Словацької Республіки 16 лютого 2023 року ухвалила резолюцію із засудженням РФ як держави-спонсора тероризму та гібридної війни, яку російський терористичний режим розгорнув на території Словаччини.

У висновках монографії наголошується, що окупацією Російською Федерацією Криму 2014 року фактично було покладено початок світової гібридної війни. Зневага до суверенітету т. зв. «країн пострадянського простору» й норм міжнародного права, яким протиставлялася теза щодо «права Росії бути сильною», на тлі несприйняття РФ ідеї інтеграції України до ЄС і НАТО, призвела до переходу від гібридної війни проти України «у масштабну війну конвенційними

засобами з одночасними погрозами ядерною зброєю». [с. 251] На тлі російської агресії країни ЄС прийняли мільйони українських біженців, надають всебічну підтримку Україні в її відданості європейському цивілізаційному вибору. Зрештою Степан Віднянський і Андрій Мартинов відзначають, що загроза російської експансії у Європі призвела до консолідації зусиль Євросоюзу і НАТО.

Оксана Іваненко

Meziválečná česká a slovenská žurnalistika (1918 – 1938). Eds. Jana ČEŇKOVÁ, Jan CEBE. Praha : Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2019, 306 s. ISBN978-80-246-4299-4.

Po vzniku Československej republiky (ČSR), ktorá okrem iného vytvorila vhodné podmienky aj na vydávanie periodickej tlače, došlo k takému nárastu počtu vydávaných periodík tak v Čechách, ako aj na Slovensku, ktorý dovtedy nemal obdobu. Okrem samotnej kvantity zvyšovala sa obsahová kvalita novín a časopisov a ich pestrosť a zameranie na jednotlivé spoločenské vrstvy. Popri silnej skupine politickej tlače tu existovala aj početná skupina záujmovej tlače adresovaná rozličným skupinám obyvateľstva. Mediálne prostredie v medzivojnovom období však okrem novín a časopisov začal postupne dopĺňať aj film a rozhlas.

Kolektívna monografia *Meziválečná česká a slovenská žurnalistika (1918 – 1938)* prináša pohľad na niektoré vybrané oblasti mediálneho sveta v medzivojnovnej ČR. Zostavovatelia rozdelili publikáciu do štyroch častí.

Prvá, zároveň najrozsiahlejšia kapitola s názvom *Tisk a tlač Československé republiky a její osobnosti*, sa zaoberá predovšetkým novinami a časopismi. Postupne sa v nej nachádzajú tieto časti: Slovenská spoločnosť a jej tlač v období 1. ČSR (1918 – 1938) (Danuša Serafinová, s. 12-43), Česká publicistika medzi dvoma svetovými vojnami se zaměřením na Lidové noviny (Barbora Osvaldová, s. 44-59), Národní politika jako příklad úspěšného deníku první republiky (Jan Cebé, s. 60-72), Slovenská tlač pre ženy v Československu (1918 – 1938) (Svetlana Hlavčáková, s. 73-107), Reflexe nástupu komunismu v Rusku očima katolíckeho časopisu Apoštolát sv. Cyrila a Metoděje pod ochranou blahoslavené Panny Marie v letech 1918 – 1938 (Karol Lovaš, s. 108-121), Od Přítomnosti ke Skutečnosti – a ještě dál. Stopy meziválečné žurnalistiky v československém exilu po roce 1948 (Petr Orság, s. 122-142).

Druhá časť publikácie – *Nakladatelské a kulturní časopisy první republiky*, sa zameriava na časopisy venujúce sa kultúre. Obsahuje tieto časti: Rozpravy Aventina, časopis, který přesáhl nakladatelské ambice (Jana Čeňková, s. 144-163), Časopisy Družstevní práce (Jan Halada, s. 164-176), Typografie meziválečné avantgardy v časopise Host (Jaroslav Slanec s. 177-190).

Predposledná časť kolektívnej monografie – *Československý sport ožívá v novinách a rozhlasu* približuje počiatky športovej žurnalistiky. V nej charakterizoval Peter Sasák (s. 192-205) začiatky slovenskej športovej žurnalistiky na stránkach periodík

Slovák (1919 – 1945) a *Slovenský denník* (1918 – 1938) a Marta Chladová (s. 206-2018) vznik a vývoj rozhlasovej športovej žurnalistiky v rokoch 1923 – 1938.

Posledná časť publikácie *Obrazy meziválečné doby ve fotografii, dokumentu a filmu* sa zaoberá problematikou fotožurnalizmu a audiovizuálnej tvorby v medzivojnovom období. Alena Lábová (s. 220-249) analyzovala fotografiu v českých časopisoch v 30. rokoch 20. storočia, Jozef Maršík (s. 250-257) priblížil rozhlasovú reláciu Okienko, Martin Lokšík (s. 258-266) charakterizoval filmový žurnál ako súčasť medzivojnovnej žurnalistiky, Martin Štoll (s. 267-282) ozrejmil zrod českej filmovej dokumentárnej školy a Magdalena Pajerová (s. 283-300) priblížila novinára ako hrdinu českého hraneého filmu v medzivojnovom období.

Dejiny českej, slovenskej či československej žurnalistiky nepatria medzi preferované témy, ktorými sa historici či žurnalisti zaoberajú pravidelnejšie. Uvedená kolektívna monografia so svojim tematicky širším a pestrým zameraním približuje a v niektorých aspektoch priekopnícky ozrejmjuje predovšetkým niektoré oblasti dejín novinárstva v medzivojnovnej ČR. Zostavovateľom, ale samozrejme aj autorskému kolektívu tejto publikácie, sa tak podarilo zmapovať rozličné oblasti rozmanitého mediálneho sveta v ČR a čitateľovi priniesť kvalitný vedecký text s rozličnými zaujímavými témami, ktoré dopĺňajú dejiny medzivojnovnej českej a slovenskej žurnalistiky.

Ján Džujko

GRANDEUR
GOTHIQUE

Le style gothique est né en France au XIIe siècle. Il se caractérise par l'usage de l'arc-boutant, qui permet de construire des édifices plus hauts et plus lumineux. Les cathédrales gothiques sont célèbres pour leurs vitraux et leurs sculptures.

GOTHIC
GRANDEUR

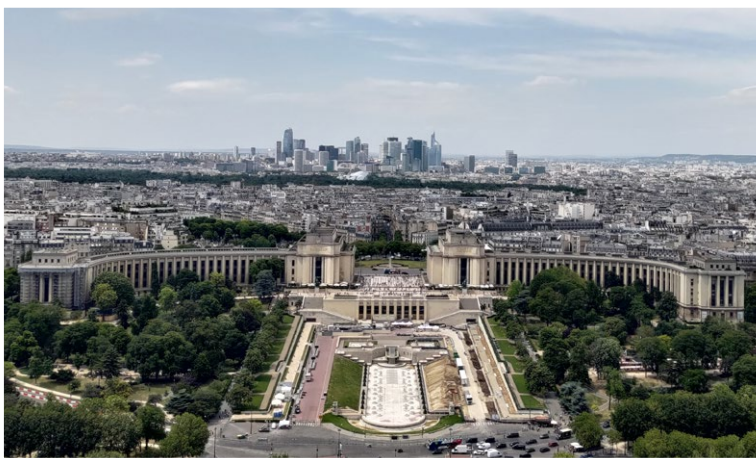

La cathédrale de la Sainte-Trinité et des Saints-Saturnin et Julien de Metz

Le style gothique

KRONIKA

Pohľad na juhovýchodný palác Palais de Chaillot a záhrady Jardins du Trocadéro z Eiffelovej veže v Paríži. Foto: Lujza Lea Kurimaiová

- ◀ *Katedrála Notre Dame – Paríž, po devastačnom požiari z 15. apríla 2019 prebieha rekonštrukcia katedrály, aby jej opätovné otvorenie pre návštevníkov a veriacich bolo možné koncom roka 2024. Foto: Lujza Lea Kurimaiová*

PREŠOVSKÁ UNIVERZITA OTVORILA NOVÝ AKADEMICKÝ ROK INAUGURÁCIOU REKTORA

Prešov, 19. september 2023

Anna POLAČKOVÁ

Prešovská univerzita (PU) v Prešove 19. septembra oficiálne vstúpila do nového akademického roka 2023/2024. Jeho slávnostné otvorenie sa nieslo v znamení inaugurácie rektora, prorektorov a novozvolených dekanov šiestich fakúlt PU. Nechýbali ani ocenenia tvorivých pracovníkov a študentov univerzity.

Otvorenie akademického roka na PU sa už tradične spája so slávnosťou, ktorá sa tento rok uskutočnila v historickej budove PKO Čierny orol za prítomnosti takmer 450 hostí z domova i zahraničia. Okrem univerzitných zamestnancov a študentov sa podujatia zúčastnili aj najvyšší akademickí funkcionári slovenských i zahraničných univerzít, vedecko-výskumní partneri, predstavitelia štátnej a verejnej správy, územnej samosprávy, zástupcovia cirkví, náboženských spoločností či podnikateľskej sféry.

Prvá časť akademickej slávnosti bola venovaná aktu inaugurácie rektora, prorektoriek, prorektorov a šiestich novozvolených dekaniek a dekanov fakúlt PU. „Sľubujem na svoju česť, že povinnosti rektora Prešovskej univerzity v Prešove budem vykonávať podľa svojho najlepšieho vedomia a svedomia a vynaložím všetky sily v prospech našej univerzity v duchu všeludských zásad morálky, humanizmu a demokracie,“ predložil svoj sľub rektor univerzity prof. Peter Kónya, člen Inštitútu histórie Filozofickej fakulty PU.

V novom funkčnom období povedie univerzitu spolu s prorektormi prof. Petrom Adamišinom, prof. Janou Burgerovou, prof. Ivanou Cimermanovou, doc. Máriou Kardis a prof. Mariánom Reiffersom. V rámci fakúlt svoj post v ďalšom funkčnom období obhájili dekanica prof. Beáta Balogová na filozofickej fakulte, dekanica prof. Jana Poráčová na fakulte humanitných a prírodných vied, na pedagogickej fakulte dekanica doc. Iveta Scholtzová. Pravoslávnu bohosloveckú fakultu povedie opäť dekan doc. Štefan Pružinský a fakultu zdravotníckych dekanica odborov doc. Štefánia Andraščíková. Do čela gréckokatolíckej teologickej fakulty sa po prvýkrát postaví dekan doc. Peter Tirpák.

Rektor univerzity z cieľov z predchádzajúceho obdobia vo svojom príhovore vyzdvihol predovšetkým ukončenie veľkých rozvojových projektov, ako je komplexná rekonštrukcia troch študentských domovov PU a začatie toho štvrtého, revitalizácia vonkajších átrií, výstavba didaktického parku pred rektorátom či komplexná parkovú úprava v univerzitnom areáli. „V rôznych medzinárodných rankingoch vysokých škôl sa umiestňujeme na porovnateľných a lepších miestach ako pred ôsmimi rokmi, rovnako si udržiavame aj grantovú úspešnosť. Výrazne sme taktiež zvýšili počet našich vedeckých časopisov zaradených v prestížnych databázach a v internacionalizácii sme sa dostali podielom zahraničných študentov na úroveň najlepších univerzít,“ priblížil rektor Kónya. Zároveň sa dotkol aj problémov, s ktorými sa musela univerzita v poslednom funkčnom období vyrovnávať. „Problémov rozhodne nebolo málo. Tými najväčšími však boli pandémie, znižovanie dotácie zo štátne-

ho rozpočtu a energetická kríza, samozrejme, so všetkými jej dôsledkami.“

V rámci výziev do nadchádzajúceho funkčného obdobia spomenul viacero oblastí. „V oblasti vzdelávania bude treba flexibilne reagovať na potreby spoločenskej praxe, a to najmä akreditáciou nových profesijných študijných programov. Pritom sa nevzdáme ani ambície o rozšírenie ponuky zdravotníckeho vzdelávania v súlade s potrebami spoločnosti. V oblasti vedy musíme naďalej pokračovať v postupnom zvyšovaní kvality svojich publikačných výstupov a zlepšovaní grantovej úspešnosti, vrátane zahraničných a medzinárodných schém,“ konkretizoval rektor. Čo sa týka rozvoja univerzity, najväčšou výzvou je podľa jeho slov komplexná rekonštrukcia Budovy vysokoškolského areálu na ul. 17. novembra, ako aj rozšírenie výučbových kapacít niektorých fakúlt a rekonštrukcia posledného zo štyroch študentských domovov. „Nasledujúce mesiace určite prinesú ďalšie úlohy a výzvy, na ktoré bude musieť univerzita reagovať. Tie prvé už o mesiac po návšteve pracovnej skupiny akreditačnej agentúry a ďalšie potom v podobe často spomínaných a medializovaných výkonostných zmlúv s ministerstvom,“ doplnil rektor Kónya, ktorý sa v závere svojho príhovoru poďakoval všetkým zamestnancom univerzity za ich vykonanú prácu. Zároveň im zaželel veľa pracovných a osobných úspechov a študentom úspešné a podnetné štúdium.

Neodmysliteľnou súčasťou otvorenia akademického roka bolo aj udeľovanie Ceny rektora, ktorá bola odovzdaná 15 tvorivým zamestnancom univerzity za významný prínos v jednotlivých vedných odboroch (medzi ocenenými Cenou rektora za rok 2022 za významný prínos vo vede bol aj prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., člen Inštitútu histórie Filozofickej fakulty PU), siedmim pracovníkom za vedecký výstup zamestnancov do 40 rokov, dvom vedecko-výskumným pracovníkom za inováciu a vedecký objav, jednému za významný prínos v umení a jednému za významný prínos pre PU. Cenou rektora boli ocenení aj 13 študenti za reprezentáciu univerzity a vynikajúce výsledky v štúdiu, a tiež 3 katedrové webstránky.

Atmosféru akademickej slávnosti prítomným hosťom spríjemňovalo vystúpenie vysokoškolského sláčikového orchestra PU.

Inaugurácia. Foto: Klaudia Sokolová

KONFERENCIA STATUS BELLI – OD VOJNY K MIERU (VOJNA A MIER V DEJINÁCH, KNIŽNEJ KULTÚRE A PRAMEŇOCH)

Prešov, 27. – 28. september 2023

Mária ONDRIOVÁ

Štátna vedecká knižnica (ŠVK) v Prešove dlhoročne usporadúva vedecké konferencie, ktoré sa venujú historickým témam, knižnej kultúre či regionálnym dejinám. Tento rok sa ďalšia interdisciplinárna vedecká konferencia uskutočnila pod názvom *Status belli – od vojny k mieru (vojna a mier v dejinách, knižnej kultúre a prameňoch)* a pripadla na dátum 27. – 28. september v rámci podujatia Dni európskeho kultúrneho dedičstva.

Ako už vyplýva z názvu, ústrednou témou podujatia bola vojna a mier, a to v rôznych obdobiach a z rozličných uhlov pohľadu. Konferenciu otvoril Vladimír Segeš z Vojenského historického ústavu v Bratislave svojou prednáškou venovanou fenoménu vojny a mieru v dejinách. V rámci prvého bloku okrem neho predstavil tému vojny a mieru v Prešove v 17. storočí rektor Prešovskej univerzity Peter Kónya.

V druhom bloku referátov vystúpili štyria referujúci. Mária Pitáková sa zamerala na dielo *Politia Historica* zo 16. storočia od Georga Lauterbecka a predstavila jeho pohľad na náboženstvo a vojnu či modlitby vojakov. Menej známu osobnosť generála Juliusa Ludmanna de Hadusfalva predstavil Viktor Szabó, pričom sa zamerával na jeho činnosť a kariérny postup v rakúsko-uhorskej armáde. Obdobím prvej svetovej vojny sa zaoberala aj Gabriela Olšavská, ktorá sa na základe ročeniek venovala činnosti a fungovaniu evanjelickej cirkvi v Prešove počas 1. svetovej vojny. Širšiemu rámcu prvej polovice 20. storočia sa venoval príspevok Júlie Kotrusovej, ktorá predstavila spoločenské pomery v obci Čečejevce.

Popoludní pokračoval prvý rokovací deň ďalším blokom príspevkov, ktorý otvorila Mária Ondriová. Predstavila proces rekvirovania zvonov počas 1. svetovej vojny a na základe kanonických vizitácií, rekviračných protokolov či dobovej tlače rekonštruovala počty a typy odobratých zvonov z územia okresu Stará Ľubovňa. Michala Mariássyová zo Slovenského národného archívu v Bratislave predstavila možnosti využitia jeho fondov pri výskume vojenských dejín. Možnosti výskumu v inej inštitúcii, v Slovenskej národnej knižnici (SNK) v Martine, sa venoval Martin Krejčí, ktorý účastníkom prezentoval množstvo zaujímavých pohľadníc s tematikou 1. svetovej vojny z fondu SNK. Takmer v každom meste či obci sa nachádza pamätník na vojnové udalosti či už z 1. alebo 2. svetovej vojny. Takéto pamiatky boli predmetom príspevku Magdy Mariássyovej, ktorá ich mapovala v okrese Pezinok. Inému druhu pamiatkových objektov sa venovala aj Lenka Bischof, konkrétne tým, ktoré počas vojny slúžili v Rožňave ako zariadenia poskytujúce zdravotnú starostlivosť raneným vojakom. Možnosti využitia digitalizovaných objektov v procese výučby a pri rozvoji historickej gramotnosti predstavila vo svojom príspevku Pavlína Mazáčová. Rovnako ako v iných blokoch aj po ukončení tretieho bloku príspevkov nasledovala krátka diskusia.

Po prestávke nasledoval posledný blok prvého dňa rokovania, ktorý otvoril Milan Ševčík. Podstatou jeho príspevku boli vzácné tlače zo 16. a 17. storočia uložené v historickej knižnici Západoslovenského múzea v Trnave, ktoré svojou tematikou korešpondovali s hlavnou témou konferencie. Ďalším zahraničným prednášajúcim bol Marcin Gadocha, ktorý poukázal na to, akým spôsobom zobrazovali vojnu barokové rukopisné noviny. Novinám sa venovala aj Ivona Kollárová, a to ich cenzurovaníu – či vonkajším zásahom cenzorov, či autocenzúre v období koalíčných vojen.

Program prvého dňa konferencie bol obohatený aj exkurziou do Krajskej knižnice P. O. Hviezdoslava v Prešove, kde bola aktuálne prezentovaná výstava *Frontové a lazaretné cintoríny z 1. svetovej vojny na území severovýchodného Slovenska – pamiatky histórie*, ktorá tak priamo zapadla do tematiky konferencie. Výstavou účastníkov konferencie sprevádzal jej autor Anton Liška z Krajského pamiatkového úradu v Prešove.

Druhý rokovací deň otvoril Tomáš Šoltés zaujímavým príspevkom o neveľmi známej historickej bitke, bitke pri Vozokanoch a tiež o bitke o filakovskú pevnosť. Predstavil viacerých významných členov rodu Esterházy a porovnal historické fakty s literárnou fikciou. Vojne v literatúre sa venovala aj Kamila Fircáková, ktorá svoju pozornosť upriamila na vojnovú tému v literárnej tvorbe mladých autorov z východného Slovenska. S udalosťami 2. svetovej vojny je nezmazateľne spojená téma holokaustu. Tej sa venovala Ludmila Kónyová, ktorá predstavila projekt *Prázdna stolička*, v rámci ktorého sa so žiakmi Evanjelickej spojenej školy Prešov (Evanjelickeho kolegiálneho gymnázia) snažia rekonštruovať osudy židovských študentov tejto školy počas 2. svetovej vojny. Späť k téme vojny v literatúre sa vrátila Adriana Amir, ktorá analyzovala slovenskú medzivojnovú prózu a stereotypné vyobrazovanie ukrajinského a židovského etnika v nej. Lubomír Holík sa zamerával na beletristické dielo a sprostredkoval obraz lekárskej profesie v románe Antona Rákaya *Nenávid' bližneho svojho*. Poslednou referujúcou bola Marcela Domenová, ktorá na základe výročných správ predstavila fungovanie jednej z prešovských škôl, Štátnej priemyselnej školy, počas vojnových rokov.

Po skončení oficiálneho rokovania sa účastníci presunuli do budovy evanjelickeho kolégia, kde si prezreli v tom čase prebiehajúcu výstavu *Prázdna stolička*, o ktorej vo svojom príspevku hovorila jedna z referujúcich. Konferencia bola ukončená v priestoroch študovne starých tlačí ŠVK v Prešove. Zaujímavosťou si pozreli sprievodnú výstavu ku konferencii s názvom *Vojnu treba začať tak, aby sa zdalo, že sa neusiluje o nič iné než o mier*, ktorá prezentuje vybrané ukážky vojen, bitiek, zbraní či osobností vyobrazených na grafikách v starých tlačiach.

Možno konštatovať, že aj tento rok sa podujatie vydarilo. Bolo plné podnetných príspevkov a následných diskusií, či už v oficiálnej, či neskôr v súkromnej rovine. Referáty z tohto podujatia plánuje ŠVK vydať vo forme recenzovaného zborníka v roku 2024.

CIRKVI A ICH VPLYV NA ŽIVOT PERIFÉRIÍ ŠTÁTU V PRVEJ POLOVICI 20. STOROČIA

Prešov, 24. – 25. október 2023

Ján DŽUJKO

*Dr. h. c. prof. Dr. Karl Schwarz s plaketou Slovenskej historickej spoločnosti SAV a prof. PhDr. Peter Švorc, CSc.
Foto: Ján Džujko*

Koncom októbra 2023 sa na pôde Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity (FF PU) v Prešove konala medzinárodná vedecká konferencia *Cirkvi a ich vplyv na život periférií štátu v prvej polovici 20. storočia*. Organizačne sa na tomto vedeckom podujatí podieľal Inštitút histórie FF PU v Prešove, Slovenská historická spoločnosť (SHS) pri Slovenskej akadémii vied v Bratislave a Historická spoločnosť kráľovského mesta Prešov.

Po otvorení konferencie odznelo laudácao na prof. Dr. Karla Schwarza, Dr. h. c. Prešovskej univerzity v Prešove, ktorému v roku 2022 SHS udelila svoju plaketu za mimoriadny prínos k výskumu slovenských dejín v zahraničí. Plaketu SHS prof. K. Schwarzovi z Viedenskej univerzity v Rakúsku odovzdal člen výboru a bývalý podpredseda SHS prof. PhDr. Peter Švorc, CSc. Prof. K. Schwarz poďakoval v sloven-

sky prednesenom prejave SHS za toto významné ocenenie a poznamenal, že do tlače pripravuje knihu pozostávajúcu zo súboru štúdií z cirkevných dejín Slovenska, ktorú by chcel venovať SHS pri SAV v Bratislave ako prejav svojej úcty a vďaky. Zásluha K. Schwarza spočívala v priblížení slovenských dejín, a teda aj Slovenska, rakúskemu, resp. nemecky hovoriacemu čitateľovi, ale aj v podnietení komplexnejšieho výskumu dejín evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku u nás doma.

Ocenený historik Karl Schwarz následne svojím príspevkom *Cirkevno-politický vývoj v prvej Československej republike začal rokovanie konferencie*. Po ňom predniesli svoje referáty Peter Zubko – *Kľúčové postoje a rozhodnutia košických biskupov k národnostným a spoločenským témam prvej polovice 20. storočia*; Jaroslav Coranič – *Aktivity československých štátnych orgánov v procese menovania gréckokatolíckych biskupov v Československu v 20. rokoch 20. storočia*; Peter Švorc – *Gréckokatolícky kňaz Nikolaj Beskid a jeho historické interpretácie dejín Rusínov na východnom Slovensku*; Peter Jambor – *Vplyv prvej svetovej vojny na život kléru a veriacich v Prešovskej eparchii*; Jakub Pátek – *„Es ist vollbracht“... cirkevné pomery v prvej polovici 20. storočia v priestore českonemeckého pohraničia na príklade farnosti Naklěřov*; Viktor Kičera – *Cirkev vs. ideológie: gréckokatolíci a štáty na území Podkarpatskej Rusi 1918 – 1945* a Lubica Harbulová – *Podiel Ruskej pravoslávnej misie v Ladomírovej na vývoji regiónu severovýchodného Slovenska (1923 – 1944)*.

Online sa s účastníkmi podujatia spojili a príspevky predniesli aj Jurij Danilec – *Jurisdikčné spory v pravoslávnom prostredí na Podkarpatskej Rusi v roku 1927* a Serhij Šumylo – *Úloha prisťahovalcov zo Zakarpatska pri zachovaní kláštora Panteleimon na hore Athos*.

Nasledujúci deň konferencie so svojimi príspevkami vystúpili: Ján Džujko – *Náboženská tlač na východnom Slovensku v rokoch 1939 – 1945*; Luciána Hoptová – *Pôsobenie pravoslávneho kňaza Alexeja Omeljanoviča na východnom Slovensku*; Marcela Domenová – *SEM Jednota Mateja Bahila v Prešove* (spolková činnosť a konfesionálne pomery v prostredí stredných škôl v 1. polovici 20. storočia), Silvia Lörinčíková – *Vývoj Rožňavskej diecézy po vzniku Československej republiky*; Nadežda Jurčišinová – *Okolnosti založenia diecézneho domu Augustineum v Bardejovských Kúpeľoch v roku 1932*; Peter Kovaľ – *Podiel cirkvi na zdravotnej starostlivosti periferie – Rímskokatolícka nemocnica Dr. Kóša-Schoppera v Rožňave*.

Vďaka uvedeným aktívnym účastníkom konferencie, ktorí na nej vystúpili so svojimi príspevkami sa podarilo zmapovať postoje jednotlivých cirkví k novému štátu na jeho periférnom území, ako aj to akú úlohu tu cirkvi a cirkevné spoločenstvá zohrávali a priniesť tak nové vedecké poznatky k tejto problematike. Z tohto vedeckého podujatia realizovaného z dvoch grantových projektov (APVV 19-0058 Multietnicita a multikonfesionalita a ich vplyv na spoločenský, politický a kultúrny vývoj okrajových oblastí v prvej polovici 20. storočia na príklade východného Slovenska a Podkarpatskej Rusi; VEGA 1/0111/21 Rusíni, ich politická elita a medzivojnové Československo 1919 – 1939) plánujú jeho organizátori vydať aj konferenčný zborník.

Pohľad na účastníkov vedeckej konferencie. Foto: Ján Džujko

DNI MILANA HODŽU

Bratislava, 9. november 2023

Nadežda JURČIŠINOVÁ

Široko poňatý – rôznosťou aktivít a ich dejiskami – program Dní Milana Hodžu 2023 uzavrela vedecká konferencia pri príležitosti 105. výročia vzniku spoločného štátu Čechov a Slovákov. Niesla názov *Osobnosti slovenskej politiky a vznik Česko-Slovenska*. Konala sa 9. novembra t. r. v reprezentatívnej zasadačke v Pálffyho paláci v Bratislave. Pod záštitou predsedu vlády SR konferenciu organizovalo Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR s mestom Martin, Štátnym archívom v Bratislave, Katedrou politológie Filozofickej fakulty (FF) Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Katedrou filozofie a politológie FF Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, Nadáciou Milana Rastislava Štefánika v Bratislave, vydavateľstvom Slovenskej akadémie vied Veda a občianskym združením (OZ) Forum Sapientiae.

Program dní sa začal ešte v dňoch 22. až 27. júna v Sučanoch, kde bol celý rad kultúrno-spoločenských akcií. Išlo o vyhodnotenie každoročne sa opakujúcich súťaží Hodžova esej, ako aj Hodžov novinový článok (prvú vyhlasuje gymnázium M. Hodžu v Sučanoch, druhú základná škola M. Hodžu v Bratislave), ale napr. aj

PhDr. Miroslav Pekník, CSc. pri otvorení konferencie. Foto: Jozef Jurčišin

o turistický výstup na Malý Fatranský Kriváň. V rámci Sučianskych slávností prebehol slávnostný akt udeľovania Cien M. Hodžu a cien obce. Tie sa priznávajú vedec-kým pracovníkom za výskumy života a diela osobností Slovenska 19. a 20. storočia.

Konferenciu otvorili príhovory viacerých hostí, medzi ktorými nechýbala zástupkyňa rodiny M. Hodžu. Prednášky organizátori rozdelili do troch blokov. Úvodný otvorilo vystúpenie „duše“ celého podujatia, dnes už bývalého riaditeľa Ústavu politických vied SAV a v súčasnosti reprezentujúceho OZ Forum Sapientiae PhDr. Miroslava Pekníka, CSc. Hovoril o slovenskej politike a jej aktéroch pred rokom 1918. Ambícií M. Hodžu vrátiť Slovensko do Európy sa venoval doc. PhDr. Vladimír Goněk, DrSc., z FF Masarykovej univerzity v Brne. Autorka tohto textu nazvala svoje vystúpenie Milan Ivanka a Metod Matej Bella – odvážlivci pri presadzovaní česko-slovenskej vzájomnosti. Pôsobenie iných dvoch dejateľov Antona Štefánika a Františka Votrubu v Prahe v čase vojny priblížil doc. PhDr. Marek Junek, PhD., z Moravského zemského múzea v Brne. O Albertovi Pavlovi Mamatejovi – prehladanom spoluzakladateľovi Česko-Slovenska prednášal Mgr. Jozef Schwarz z Miestneho odboru Matice slovenskej v Bratislave – Petržalke a o štátnej symbolike SR a jej koreňoch PhDr. Ladislav Vrtel zo Štátneho archívu v Bratislave. V ďalších dvoch blokoch odznelo dovedna sedem vystúpení.

Väčšina prednášateľov zdôraznila, že už v súčasnosti víta budúcoročný minijubilejný 20. ročník tohto podujatia.

Súčasťou konferencie bola v priestoroch palácu inštalovaná výstava Generál PhDr. Milan Rastislav Štefánik (1880 – 1919) a výstava knižnej produkcie Vedy, súvisiacej so životom a dielom M. Hodžu a ďalších slovenských politikov jeho obdobia.

M. Hodža (*1878, Sučany – † 1944, Clearwater, USA), synovec Michala Miloslava Hodžu, bol slovenský politik, štátnik a publicista (pracoval ako redaktor o. i. v Abendblatte, Slovenskom denníku, Slovenskom týždenníku). Po vzniku ČSR v roku 1918 patril k politickým špičkám Slovenska. Bol poslancom Národného zhromaždenia po celú existenciu prvej ČSR a aj ministrom viacerých rezortov (unifikácie zákonov, poľnohospodárstva, školstva a zahraničných vecí). Ako prvý Slovák zastával post predsedu vlády Česko-Slovenska (v poradí 11. v rokoch 1935 – 1938). Zomrel v emigrácii. Po bezmála 60 rokoch sa vďaka príčinnosti slovenského historika, politológa a publicistu Pavla Lukáča (*1970 – † 2004) podarilo uskutočniť prevoz telesných pozostatkov M. Hodžu na Národný cintorín v Martine, kde má M. Hodža v súčasnosti svoju hrobku. Pietny akt so všetkými poctami aké štátnikovi a významnému politikovi prináležia sa uskutočnil 27. júna 2002. Projekt Dní Milana Hodžu, ako ho dnes poznáme, našiel podporu vtedajšieho predsedu vlády SR Mikuláša Dzurindu a prihlásili sa k nemu aj nasledujúci slovenskí premiéri bez ohľadu na svoju politickú príslušnosť.

VEDECKÁ KONFERENCIA SPOJIVÁ – PRIENIKY – KONFRONTÁCIE

Katovice, 7. – 9. november 2023

Peter KOVAL

Stretnutia výskumníkov z viacerých príbuzných odborov majú medzi širšou verejnosťou i užšou vedeckou komunitou vždy veľkú váhu, zvlášť keď ide aj o stretnutie na medzinárodnej úrovni. V prvej polovici novembra sa presne takéto rokovanie uskutočnilo v Katoviciach. Išlo o prvú konferenciu organizovanú obnovenou a reorganizovanou *Slovensko-poľskou komisiou historikov*. Spoluorganizátormi boli *Instytut Historii Uniwersytetu Śląskiego* a *Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk*. Jej hlavným cieľom bolo vytvoriť novú sériu spoločných konferencií na úrovni základných aktivít komisie. Tematicky sa poskytol priestor väčšiemu okruhu odborníkov z oblasti histórie, dejín umenia, kultúry a literatúry, čím konferencia nadobudla multidisciplinárny charakter. Spojivom boli nielen dejiny Poľska a Slovenska, ale aj širší obzor v rámci stredoeurópskeho priestoru so zámerom zachytiť jeho špecifikum.

Konferencia pre množstvo prihlásených príspevkov (vyše 40 aktívne zúčastnených) bola rozdelená do troch dní a rokovanie v každý deň bol rozčlenené do špecifických sekcií. Celé sa to odohrávalo v priestoroch univerzitnej knižnice v Katoviciach (Centrum Informacji Naukowej i Biblioteka Akademicka). Úvod patrilo príhovorom zástupcov hosťujúcich inštitúcií. Za *Instytut Historii Uniwersytetu Śląskiego* privítal účastníkov riaditeľ prof. Dr. Jerzy Sperka a za *Slovensko-poľskú komisiu historikov* to boli dr. Aleksandra Łupienko a PhDr. Rastislav Kožiak, PhD. V rámci prvej otváracie sekcie nasledovali prezentácie z problematiky poľsko-slovenských vzťahov. Druhá bola nazvaná *Medzikultúrny dialóg v stredoeurópskom umení a architektúre*, nakoľko zahrňovala príspevky práve z tejto oblasti riešenia danej témy. V druhom dni sa v rámci prezentácií riešili napr. náboženské aspekty medzikultúrnych vzťahov v strednej Európe, spojivá či prieniky vzájomných vzťahov v literatúre, ale i otázky plebiscitov zasahujúcich sporné územia v Československu i Poľsku po skončení prvej svetovej vojny. Záverečný deň nadviazal na ten predchádzajúci napr. problematikou poľsko-slovenských pohraničných, resp. aj medzimestských vzťahov či sporov.

Vedecká konferencia *Spojivá – prieniky – konfrontácie* nebola len záležitosťou dvoch krajín. Ako v prípade obsahu príspevkov, tak aj čo sa týkalo aktívnych prezentujúcich, nešlo len o bilaterálnu účasť dvoch krajín. V troch konferenčných dňoch sa predstavili zástupcovia okrem Poľska a Slovenska aj Česka, Maďarska, Rumunska, Chorvátska či Talianska. Konferencia v Katoviciach úspešne začala nový rozmer v činnosti Slovensko-poľskej komisie historikov a rozšírila multidisciplinárne poznanie o stredoeurópskom priestore v minulosti. Séria vedeckých stretnutí má mať svoje pokračovanie o dva roky na Slovensku.

PRAMENE K DEJINÁM REFORMÁCIE A REKATOLIZÁCIE V UHORSKU NA PAMIATKU ANTONA VERANCSICSA

Prešov, 14. – 15. november 2023

Klaudia SOKOLOVÁ

Pod záštitou Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity (IH FF PU) a Centra excelentnosti sociohistorického a kultúrnohistorického výskumu PU slávnostne otvoril vedeckú konferenciu *Pramene k dejinám reformácie a rekatolizácie v Uhorsku – Na pamiatku Antona Verancsicsa* rektor PU v Prešove – Peter Kónya. Po privítaní hostí, mnohých zo zahraničia, sa začalo rokovať v sekcii I. Postupne v nej bolo odprezentovaných šesť zaujímavých príspevkov. Dénes Dienes analyzoval Kázeň o manželstve kňazov v Biblii zo 16. storočia. Bardejovské Protocollum Pastorale Vetustior, ktoré môže byť základom pre systematickejšie spracovanie dejín zboru v Bardejove, predstavil Peter Benka. Judit Balogh sa zamerala na pramene k vývoju katolíckej elity v Székelyföldre. Usporiadateľ konferencie, Peter Kónya, opísal začiatky reformácie v Uhorsku na základe katolíckych cirkevných prameňov. Zatiaľ málo spracovanej osobnosti, ktorá si zaslúži pozornosť, sa venovala Annamária Kónyová, riaditeľka IH, v príspevku *Košický kazateľ Peter Alvinczy a jeho Querelae Hungariae*. Sekciu ukončil Attila Lévai česko-maďarskými reformovanými vzťahmi v historickom vývoji.

Druhá sekcia bola celá zameraná na významnú osobnosť, Antona Verancsicsa, ktorého pamiatke bola venovaná konferencia. Diplomát, kráľovský miestodržiteľ, uhorský prímás, ostrihomský arcibiskup, kardinál, historik, to všetko sa ukrýva za menom Anton Verancsics. V Prešove zomrel 16. júna 1573. V druhom bloku konferencie vystúpili okrem Évy Gyulai, zásluhou ktorej bola odhalená Verancsicsovi pamätná tabuľa, aj Imrich Nagy, Zoltán Bagi, Zsófia Novákné Mlakár, István Szabadi, Attila Verók a ďalší. Marcela Domenová vo svojom výskume pátrala po zmienkach o Antonovi Verancsicsovi v prešovských prameňoch z roku 1573. Blok bol prerušený obedom, po ktorom bola na budove rektorátu PU v Prešove slávnostne odhalená pamätná tabuľa Antona Verancsicsa. Iniciátormi tohto aktu boli Peter Kónya, Annamária Kónyová v mene IH FF PU a Éva Gyulai, riaditeľka Inštitútu histórie Univerzity v Miškolci, ktorá uviedla v príhovore: „*Nie je náhoda, že Anton Verancsics zomrel práve Prešove, okrem toho, že bol ostrihomským arcibiskupom zastával aj druhý najvyšší post v krajine ako miestodržiteľ. Zároveň vykonával úlohu krajinského sudcu, vďaka čomu prišiel aj do jedného z najkrajších a najvýznamnejších miest vtedajšieho kráľovského Uhorska, kde napokon počas vykonávania svojich pracovných povinností aj zomrel.*“¹ Prítomná bola taktiež generálna konzulka Maďarska v Košiciach Ágota Hetey. Ocenila spoluprácu

1 Odhaleniu pamätnej tabule arcibiskupovi Antonovi Verancsicsovi je venovaný aj článok na webovej stránke Prešovskej univerzity v Prešove: <https://www.unipo.sk/aktuality/46641/>.

slovenských a maďarských historikov, ktorí spoločne riešia významné otázky histórie a sprostredkujú informácie o významných osobnostiach z našej minulosti, o ktorých sme možno ani nevedeli.

V druhý deň konferencie sa predstavili najmä slovenskí historici, z ktorých bol však výnimkou napríklad Barnabás Guitman. Ten prítomných potešil stručným úvodom i záverom v slovenčine. V príspevku sa zameril na životopis Johanna Kriebela v kronike Daniela Waechtera. Barokové relikty rekatolizačnej pamäte na východe Slovenska predstavil Peter Zubko, Monika Bizoňová analyzovala pramene k dejinám piaristov na Spiši v 17. – 18. storočí.

V poslednom bloku dňa aj celej konferencie vystúpili ešte piati prezentujúci. Príspevkom *Protokol kalvínskej cirkvi v Čičejovciach z rokov 1736 – 1826* prispela Júlia Kotrusová, Vavrinec Žeňuch sa venoval vplyvu užhorodskej jezuitskej komunity na rekatolizáciu stolice, ženy v období reformácie na príklade oddanej manželky Alžbety Bocatiovej predstavila Andrea Ferencová. Zaujímavé bolo aj vystúpenie Martina Javora – *Pramene k dejinám slobodomurárskeho hnutia v habsburskej monarchii*, po ktorom nasledovala záverečná diskusia pri obede.

Konferencia *Pramene k dejinám reformácie a rekatolizácie v Uhorsku – Na pamiatku Antona Verancsicsa* sa niesla počas všetkých rokovaní v znamení priateľskej atmosféry a spolupráce slovenských a maďarských historikov, dôkazom čoho bolo aj odhalenie pamätnej tabule A. Verancsicsovi. Veríme, že aj vďaka nej bude jeho meno v myšliach mnohých Prešovčanov známejším ako doteraz.

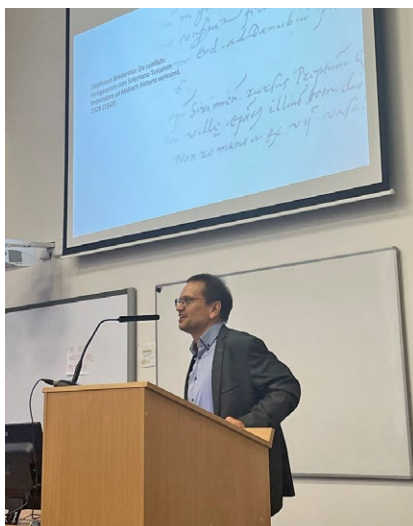
VÝZNAMNÉ MEDZNÍKY V DEJINÁCH STREDNEJ EURÓPY V RANOM NOVOVEKU

Prešov, 21. november 2023

Patrik DERFIŇÁK

Annamária Kónyová a Peter Kónya
pri slávnostnom otvorení konferencie
„Významné medzníky v dejinách
strednej Európy v ranom novoveku“
Foto: Andrea Ferencová

Imrich Nagy počas prezentovania
svojho príspevku „Tradicia bitky pri
Moháči podľa uhorskej humanistickej
historiografie“ Foto: Andrea Ferencová

Spomedzi viacerých konferencií, ktoré sa v závere roku 2023 uskutočnili v rôznych častiach Slovenska, si pozornosť nepochybne zaslúži aj podujatie s názvom „Významné medzníky v dejinách strednej Európy v ranom novoveku“. Účastníkov, ale i početných záujemcov najmä z radov študentov pritom neupútalo ani tak svojim rozsahom. Veď všetkých sedemnást hlavných referátov sa podarilo „vtesnať“ do jedného dňa. Skôr ich oslovila príjemnou pracovnou a priateľskou atmosférou, v rámci ktorej bolo možné aj podrobnejšie diskutovať o prezentovaných problémoch.

Medzinárodná vedecká konferencia sa uskutočnila 21. novembra 2023 na pôde Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove. Členovia Inštitútu histórie, ako hlavného organizátora podujatia, sa usilovali vytvoriť čo najlepšie podmienky referujúcim, diskutujúcim, ale i veľmi početným prítomným záujemcom. Hostia z Poľska, Maďarska, Turecka, Českej republiky i domáci, slovenskí historici tak mohli predniesť množstvo pozoruhodných, v mnohých prípadoch veľmi podnetných informácií. Za osobitnú zmienku stojí napríklad vystúpenie prof. W. Wierzbieniaca „Vplyv chasidizmu na dejiny židovstva v strednej Európe v ranom novoveku“. Ten referujúci, okrem prednesenia zaujímavého referátu, doplnil tiež ilustračnými hudobnými ukážkami. So záujmom si prítomní vypočuli aj pozoruhodný príspevok Dr. h. c. prof. J. B. Lášeka, nazvaný „Učenie Jána Husa – proá reformácia v strednej Európe“. S hlbokým pochopením a veľmi výstižne tak bola prezentovaná problematika, ktorá zanechala hlboké, dodnes zreteľné stopy v duchovnom i politickom živote strednej Európy. K tým síce známym, no pre nás z netradičného uhľa pohľadu

Účastníci Medzinárodnej vedeckej konferencie „Významné medzníky v dejinách strednej Európy v ranom novoveku“. Foto: Andrea Ferencová

prezentovaným témam, patril príspevok dr. B. Akina „*Moháč v osmansko-tureckých prameňoch*“. Jeden z kľúčových momentov, resp. jednu z významných udalostí dejín strednej Európy tak prítomní mali možnosť sledovať z pohľadu u nás stále iba málo známych prameňov. K rovnakej udalosti, ale naopak z toho pre nás tradičného uhla pohľadu, pripravil svoje vystúpenie doc. I. Nagy. V rámci referátu „*Tradícia bitky pri Moháči podľa uhorskej humanistickej historiografie*“, prezentoval niektoré viac, ale i menej známe historické práce. Osobitne pritom zdôraznil niektoré nové a určite pozoruhodné momenty vo vzťahu k tejto problematike.

Zaslúženú pozornosť vyvolala prednáška, ktorú prof. P. Vorel nazval „*Co nám Vilém Slavata ve svých pamětech zatajil aneb ekonomické souvislosti Pražské defenestrace v roce 1618*“. V rozsiahlej prezentácii doplnujúcej jeho vystúpenie, predstavil veľmi zrozumiteľnou formou viaceré zaujímavé pohľady najmä na ekonomické pozadie udalosti stojacej pri úplnom počiatku tridsaťročnej vojny. Spomedzi slovenských referujúcich možno spomenúť napríklad príspevok doc. I. Mrvu „*Osvietenský absolutizmus a jeho dôsledky na spoločenský, národnostný a kultúrny vývin Uhorska*“. Sebe vlastným, z pohľadu poslucháčov však veľmi pútavým spôsobom, prezentoval nielen základné medzníky tohto nesporne pozoruhodného obdobia, ale predovšetkým menej známe dôsledky niektorých udalostí 18. storočia. Svojim vystúpením celkom prirodzene nadviazal na predošlý referát Dr. h. c. prof. P. Kónyu, nazvaný

„17. storočie – storočie protihabsburských povstaní v strednej Európe“. Ten v rámci svojho prejavu priblížil niektoré kľúčové momenty tohto zložitého obdobia. Na viacerých príkladoch demonštroval tiež často negatívne dôsledky, ktoré malo konanie oboch zápasiacich strán pre ďalší vývoj strednej Európy. Podobne zložitú úlohu, priblížiť náročný problém v rámci pomerne krátkeho vyhradeného času, sa pokúsila realizovať aj doc. A. Kónyová. V referáte „Fenomén „druhej reformácie“ v krajinách strednej Európy“, sa jej podarilo, navyše pre prítomných záujemcov o históriu veľmi zrozumiteľným spôsobom, vysvetliť základné východiská ale i dôsledky tohto komplikovaného procesu, v sledovanom priestore.

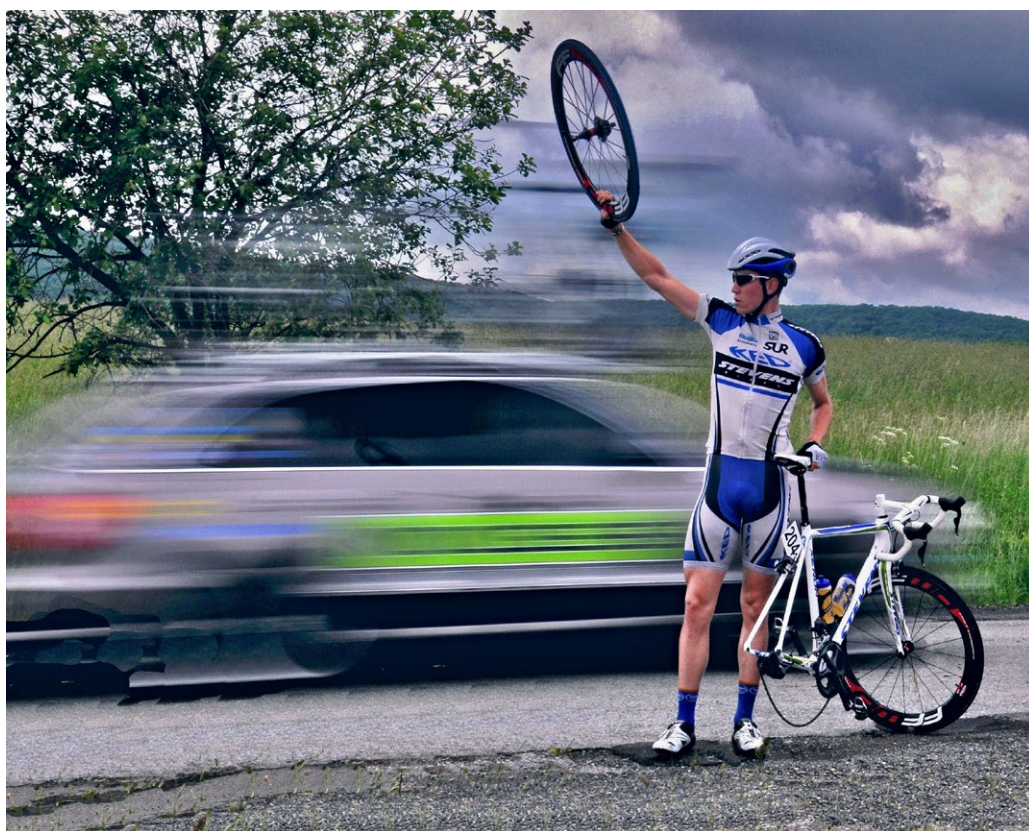
Záverom by možno stačilo poznamenať, že pracovníkom Inštitútu histórie na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity, sa podarilo pripraviť úspešné podujatie, z ktorého nepochybne v krátkej dobe bude vydaný aj samostatný zborník príspevkov. Napriek tomu si ale neodpustíme ešte jednu poznámku venovanú skutočnosti, že záber tohto stretnutia bol podľa nášho názoru podstatne širší. Opäť bola napríklad prezentovaná potreba pripomínať si a analyzovať dôležité udalosti našich, v tomto prípade stredoeurópskych dejín. Okrem formálneho „poučenia“, ktoré by tento proces mal prinášať, však za dôležité považujeme aj poukázanie na často neočakávané dôsledky, ktoré sú s týmito udalosťami spojené. Pritom práve tie v konečnom dôsledku ovplyvnili nielen nasledujúce roky, ale desaťročia či dokonca ďalšie storočia života obyvateľov tohto zaujímavého regiónu.

Predstavujeme fotografa:

Ing. Antona Hričana

Vyznanie fotografa

Fotografovanie ma oslovilo v dobe, keď sa fotografovalo bakelitovými fotoaparátmi typu Pionier. Filmy a fotografie sme vyvolávali v pivnici u Solenských, kde ako aladinka slúžila nočná lampa, cez ktorú boli natiahnuté červené spartakiádne trenky a fotky sa kopírovali kontaktne pomocou dreveného rámčeka.

SOS, 2013

Vážnejšie som sa začal fotografii venovať počas štúdia strojariny v Košiciach, kde na vtedajšiu dobu bola na internáte Ferka Urbánka zriadená celkom slušná fotokomora. Prvé fotografické skúsenosti som získal od pána učiteľa Janka Cichého, ktorý viedol v Stropkove neoficiálny technicko-výtvarný krúžok. Základy estetiky a výtvarného cítenia som získal na výtvarnej výchove a v krúžku vedenom pani učiteľkou Editou Fedorkovou na základnej škole.

Zo začiatku som na fotografovanie používal požičané fotoaparáty. Prvý som si kúpil v roku 1970. Bola to na vtedajšiu dobu výborná Praktica LLC s meraním expozície. Fotografoval som činnosť v TJ Slávia Stropkov, život v meste a rodinu.

V rokoch 1975 – 1989 som viedol fotografický a filmový krúžok pri dome pionierov a mládeže, kde jeho vtedajší riaditeľ Ali Sooš vytváral veľmi dobré podmienky na činnosť. V rokoch 1988 – 1989 sme spolu organizovali krajské súťaže Pionierskym objektívom, ktoré mali reprízu aj v Múzeu J. M. Petzwala v Spišskej Belej. V roku 1975 som bol iniciátorom a v spolupráci s Osvetovou besedou v Stropkove sme zorganizovali prvú výstavu amatérskej fotografie v zmysle propozícií AMFO pod názvom AMA. Vtedy došlo k spojeniu fotoamatérov zo závodu Tesla Stropkov, odborného učilišťa Tesly a z mesta Stropkov do fotokrúžku pri ZV ROH Tesla Stropkov. Postupové súťaže AMFO sme potom organizovali v Stropkove až do roku 1986. Potom organizáciu týchto súťaží prevzalo Podduklianske osvetové stredisko Svidník. Činnosť fotokrúžku pokračovala individuálnou formou až do roku 2011, keď sa pri príležitosti obnovenia fotosúťaží AMFO transformoval na Stropkovský fotoklub. Ako iniciátora ma jeho členovia zvolili za predsedu. Fotoklub pracuje pri Odbore školstva a kultúry Mestského úradu Stropkov a svoju činnosť zameriava najmä na propagáciu amatérskej fotografie v meste Stropkov i jeho okolí, v blízkom zahraničí v Poľsku, Maďarsku, Čechách a na Ukrajine. Je to formou klubových a autorských výstav a tiež účasťou na medzinárodných fotosalónoch po celom svete a účasťou na fotoplenéroch doma i v zahraničí.

O AUTOROCH

BERNÁT, Libor, PhDr. Mgr., CSc. (libor.bernat@stuba.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Stavebná fakulta STU Bratislava, Katedra humanitných vied.

DERFIŇÁK, Patrik, doc., PaedDr., PhD. (patrik.derfinak@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších všeobecných dejín.

DŽUJKO, Ján, PhDr., PhD. (jan.dzujko@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

HARBULOVÁ, Ľubica, doc., PhDr., CSc. (lubica.harbulova@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších všeobecných dejín

HELDÁKOVÁ, Lucia, Mgr., PhD. (heldakova@saske.sk)

Spoločenskovedný ústav, Centrum spoločenských a psychologických vied, Slovenskej akadémie vied

ІВАНЕНКО Оксана, (oxana_ivanenko@ukr.net)

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інститут історії НАН України (Київ, Україна)

JAVOR, Martin, doc. PhDr., PhD. (martin.javor@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra najstarších, stredovekých a ranonovovekých dejín

JURČIŠINOVÁ, Nadežda, doc., PhDr., PhD. (nadezda.jurcisinova@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

KOHOUTOVÁ, Klara, PhDr. (kohoutova@saske.sk)

Spoločenskovedný ústav, Centrum spoločenských a psychologických vied, Slovenskej akadémie vied

KOTRUSOVÁ, Júlia, Mgr., PhD. (julia.kotrusova@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra archívництва a pomocných vied historických

KOVAL, Peter, PhDr., PhD. (peter.koval@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

POLAČKOVÁ, Anna. Mgr. PhD. (anna.polackova@unipo.sk)

Hovorkyňa Prešovskej univerzity v Prešove

ONDRIOVÁ Mária, Mgr., PhD. (kaletova.m@gmail.com)

Knihovníčka vedeckej knižnice Prešov, oddelenie historických knižničných fondov

SOKOLOVÁ, Klaudia, Mgr. (Klaudia.sokolova.1@smail.unipo.sk)

Interná doktorandka, nštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove

Informácie pre autorov

Časopis *Dejiny. Internetový časopis Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove* vychádza od roku 2006 dvakrát ročne. Je evidovaný v najväčšej špeciálnej elektronickej databáze EZB OPAC riadenej Staatsbibliothek Berlin, na serveri Deutsche Nationalbibliothek a stránkach Universitätsbibliothek Regensburg, ako aj v databáze Dalhousie Libraries v jednej z popredných kanadských univerzít Dalhousie University v Halifaxe (Nové Škótsko, Kanada) a v celom rade ďalších univerzitných databáz na celom svete; má ISSN.

Príspevky v rubrikách *Štúdie, Ludia a doba, Študijné materiály* sú recenzované, pre knižnice na Slovensku uvádzané v kategórii ADF – Vedecké práce v domácich nekarentovaných časopisoch.

V prípade záujmu publikovať v jednom z čísel časopisu, v niektorej z uvedených rubriek, Vás prosíme poslať príspevky predsedovi redakčnej rady periodika prof. PhDr. Petrovi Švorcovi, CSc. (psvorc@unipo.sk), vždy do 20. 3. , resp. 20. 9. v uvedenom roku s dvadsaťriadkovým resumé v slovenskom, resp. v anglickom jazyku.

Pri spracovaní príspevkov žiadame uvádzať **poznámkový aparát pod čiarou** a poznámky spracovať podľa platnej bibliografickej normy, zodpovedajúcej medzinárodnému štandardu pre publikovanie dokumentov STN ISO 690 (priezvisko, plné meno, miesto vydania, vydavateľstvo, rok, strany; pri zborníku aj zostavovateľov; pri časopise ročník, rok, číslo, strany). Príspevok poslať v elektronickej podobe, prípadne fotografie, mapy, ilustrácie a pod. materiály preskenované (formát jpg; 300 dpi).

Information for contributors

Dejiny, an e-journal of the Institute of History of the Faculty of Arts of the University of Prešov in Prešov is issued twice per a year since 2006. It is registered in the biggest special electronic database EZB OPAC managed by Staatsbibliothek Berlin, on server of Deutsche Nationalbibliothek and on pages of Universitätsbibliothek Regensburg, as well as in database of Dalhousie Libraries in one of the most significant Canadian universities Dalhousie University in Halifax (Now Scotia, Canada); has ISSN.

The papers in sections *Scientific articles, People and time, Study materials* are reviewed; for libraries in Slovakia are in category ADF – Scientific papers in the Slovak non-current contents journals.

If you are interested in publication in our journal, in one of the above mentioned sections, please send your contributions to the chairman of the Editorial board, prof. PhDr. Peter Švorc, CSc. (psvorc@unipo.sk), until **March, 20**, or **September, 20** of the current year, with the 20-line resume in Slovak or English language.

At elaboration of the contributions, **the footnotes** and notes shall be specified in accordance with a valid bibliographic standard, corresponding with the international standard for documents publication STN ISO 690 (surname, full name, place of publication, publisher, year of publication, pages; while quoting the proceedings, the name of editor has to be given; in case of the journal, specify volume, year, number, pages). The contribution shall be sent in e-form; eventual photos, maps and illustrations and other materials shall be scanned (jpg format; 300 dpi).

Informationen für die Autoren

Die Zeitschrift *Dejiny. Internetzeitschrift des Instituts für Geschichte an der Philosophischen Fakultät der Universität Prešov* erscheint seit dem Jahre 2006 zweimal jährlich. Sie wird in der grössten speziellen elektronischen Databasis **EZB OPAC** evidiert, die von der **Staatsbibliothek Berlin** geleitet wird, am Server **Deutsche Nationalbibliothek** und auf den Seiten der **Universitätsbibliothek Regensburg**, sowie auch in der Databasis **Dalhousie Libraries** in einer der führenden Universitäten in Kanada **Dalhousie University in Halifax** (Neues Schottland, Kanada); sie besitzt ISSN.

Die Beiträge in den Rubriken *Studien, Leute und Zeit, Studienmaterialien* werden rezensiert, für die Bibliotheken in der Slowakei in der Kategorie ADF-Wissenschaftliche Aufsätze in den einheimischen nichtcurrentierten Zeitschriften.

Im Falle des Interesses für die Veröffentlichung in einer der Nummern der Zeitschrift, in einer der angeführten Rubriken bitten wir Sie, die Beiträge dem Vorsitzenden des Redaktionsrats des Periodikums Prof. PhDr. Peter Švorc, CSc. (psvorc@unipo.sk), immer bis zum **20. März**, bzw. **20. September** in dem angeführten Jahre mit der Zusammenfassung von 20 Zeilen in der slowakischen bzw. in der englischen Sprache zu versenden.

Bei der Verarbeitung der Beiträge verlangen wir **die Fussnoten** anzuführen und die Verarbeitung der Bemerkungen laut der gültigen bibliographischen Norm, entsprechend dem internationalen Standard fürs Publizieren der Dokumente STN ISO 690 (Vorname, vollständiger Name, Ort der Herausgabe, Verlag, Jahr, Seiten, beim Sammelband auch die Editoren, bei der Zeitschrift Jahrgang, Jahr, Nummer, Seiten). Der Beitrag ist in der elektronischen Form zu versenden, eventuell die Photographien, Karten, Illustrationen und ähnliche scannende Materialien (Format jpg, 300 dpi).

DEJINY

2/2023

Ročník / Volume XVIII

internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove
e-Journal of Institute of History, Faculty of Arts,
University of Prešov in Prešov
<http://dejiny.unipo.sk/Blog Posts/dejiny-12023.html>

Sadzba / Typesetting
Ing. Stanislav Kurimai

Grafická úprava / Graphical layout
UNIVERSUM-EU, spol. s r. o.

© Vydáva
Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove,
vydavateľstvo UNIVERSUM-EU, spol. s r. o. (www.universum-eu.sk)
a Historická spoločnosť kráľovského mesta Prešov

© Issued by
Institute of History, Faculty of Arts, University of Prešov in Prešov,
publishing house UNIVERSUM-EU, spol. s r. o. (www.universum-eu.sk)
and Historical society of royal town Prešov

ISSN 1337-0707

